

TC.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DÜNYASI EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

ABDUREHİM ÖTKÜR'ÜN *İZ* ROMANI'NIN ŞAHIS KADROSU ÜZERİNDE
KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN: DERYA ERSÖZ

DANIŞMAN: DOÇ. DR. MEHMET TEMİZKAN

İZMİR - 2014

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum "Abdurehîm Ötkür'ün *İz* Romanının Şahıs Kadrosu Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezinin tarafından bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onuruma doğrularım.

İsim-Soyadı
İmza

Derya ERSÖZ

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Derya ERSÖZ

Numarası : 92110005632

Anabilim Dalı : Türk Dünyası Edebiyatları

Tez Başlığı (Türkçe) : Abdurrahim Ötökör'ün "İz" Romanının Şahıs Kadrosu Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Tez Başlığı (İngilizce) : A Comparative Study on Characters in the Abdurrahim Ötökör's "İz" Novel

Tez Savunma Tarihi : 18.08.2014

Tez Başlığı Değiştiği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvanı, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN

Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvanı, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Alimcan İNAYET

Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvanı, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Melin ARIKAN

Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİN GENEL KARARISI

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle ☒

Oy çokluğuyla ☐

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

☒ ☒ ☒

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı listesiyle Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Tezli yüksek lisans programlarında düzeltme alan öğrencinin 3 (üç) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

ÖNSÖZ

Tez çalışmamız, Abdurehim Ötkür'ün *İz* romanındaki şahıs kadrosunu Marksist eleştiri yöntemini kullanarak ve Sevinç Çokum'un *Hilal Görününce* romanındaki şahıslarla karşılaştırarak incelemeye dayanmaktadır.

İki bölümden oluşan tezin giriş kısmında tarihî roman türü, Uygur siyasi tarihinde Kumul Çiftçiler ayaklanması ve *İz* romanı hakkında genel bir bilgi verdik.

I. bölümünün başlığı “Modern Uygur Edebiyatı ve Abdurehim Ötkür'ün Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği”dir. Bu bölümde; modern Uygur edebiyatına genel olarak değindikten sonra, Türkiye'deki edebiyat sahasında çok tanınmayan roman yazarımız Abdurehim Ötkür'ün hayatı, eserleri ve edebi kişiliği hakkında bilgi vermeye çalıştık.

II. bölümün başlığı “Marksist Kurama Göre *İz* Romanının Şahıs Kadrosu”dur. Marksist eleştirinin odaklandığı konuları göz önünde bulundurarak, *İz* romanının şahıs kadrosunu gözden geçirdikten sonra, kişileri “Ezenler” ve “Ezilenler” olarak iki ana başlıkta toplamayı uygun gördük. “Ezenler” başlığı altında; romandaki sömürücü sınıfı, birbiriyle paralel olaylar içerisinde, sosyolojik olgular ağırlıklı olmak üzere inceleyip yorumlarda bulunduk. Bunu yaparken *Hilal Görününce* romanındaki sömürücü sınıfla karşılaştırmalar yaptık. “Ezilenler” başlığı altında da ezilen sınıfı ve başkaldırı macerasını yine birbirine paralel olaylar içerisinde ele almaya ve *Hilal Görününce* romanındaki ezilen sınıfla karşılaştırmaya çalıştık.

“Ezenler” bölümündeki kişileri; yöneticiler, beyler, beyzadeler, askerler ve din adamları olmak üzere beşe ayırdık. Bu sınıflandırmayı yaparken sömürü düzeninin yürütülmesinde ön plana çıkan kişilerin sosyal konumlarını göz önünde bulundurduk. Romandaki askeri yöneticileri, “yöneticiler” sınıfında ele alırken, şahın muhafızları gibi rütbesiz askerleri ise genel olarak “askerler” başlığı altında değerlendirdik. Dorga, teyci gibi Türkiye sahasına uzak yönetim birimlerinin hepsini “beyler” başlığı altında toplamayı uygun gördük. Romandaki bey çocuklarının sömürü düzeni bakımından ön plana çıkması “beyzadeler” başlığının açılmasında önemli bir rol oynamıştır. Yine romandaki imam, müftü, molla, hacı gibi dini nitelikteki kişileri “din adamları” başlığı altında değerlendirerek, sömürücü sınıfa katkılarını tespit etmeye çalıştık.

Ezilenler bölümündeki kişileri; köylüler ve devrimciler olarak iki gruba ayırdık. “Köylüler” başlığı altında ezilen köylü halkı genel olarak değerlendirdik. Nitekim incelediğimiz romanda hemen hemen tek geçim kaynağı hayvancılık olup köylüyü mesleklerine göre ayırmamız mümkün değildi. “Devrimciler” başlığı altında isyana katılan ve eylemleriyle ön plana çıkan kişileri cinsiyetlerine göre sınıflandırarak değerlendirdik. Cinsiyetlerine göre sınıflandırmamızdaki sebep; kadın devrimcileri incelerken Marksist Feminist eleştiri yöntemini kullanmış olmamızdır. Son olarak “aydınlar” başlığı altında, halk içerisinde gerek yaş itibarıyla gerekse tecrübe ve bilgisiyle insanların saygı ve güvenini kazanmış kişileri ele aldık. Bunlar da isyana katıldıkları için devrimciler başlığı altında değerlendirilmiştir.

İz romanının Uygur Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarması Yrd. Doç. Dr. Özgür Ay’ın “Abdurrahim Ötkür’ün *İz* Romanı (İnceleme-Metin-Aktarma-Dizin) başlıklı basılmamış doktora tezinde yapılmıştır. Tez içerisinde *İz* romanından yaptığımız alıntılarda metnin orijinal sayfa numaralarını vermeye ve Özgür Ay’ın da yaptığı aktarmadan faydalanarak romanın aktarmasını yeniden ve bu kez estetik olarak yapmaya çalıştık.

Çalışmalarım sırasında üzerimde emeği olan aileme, her türlü akademik desteği sağladı için danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Temizkan’a; tezimi yürütmemde desteğini esirgemeyen, Uygur edebiyatı sahasına dair çok şey öğrendiğim ve kendisi de bir Uygur Türkü olan hocam Prof. Dr. Alimcan İnayet’e teşekkür ederim.

Derya Ersöz

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	11
TUTANAK	111
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VI
GİRİŞ	1
1. Tarihî Roman.....	1
2. Doğu Türkistan'ın Yakın Tarihinde Kumul Çiftçiler Ayaklanması.....	2
3. <i>İz</i> Romanı Hakkında.....	3
4. İnceleme Yöntemi.....	13
 I. BÖLÜM: MODERN UYGUR EDEBİYATI VE ABDUREHİM ÖTKÜR'ÜN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ, ESERLERİ	15
I.1. Modern Uygur Edebiyatına Genel Bir Bakış.....	15
I.2. Abdurehim Ötkür'ün Hayatı ve Edebi Kişiliği.....	16
I.3. Abdurehim Ötkür'ün Eserleri.....	19
 II. BÖLÜM: MARKSİST KURAMA GÖRE <i>İZ</i> ROMANININ ŞAHİS KADROSU	21
II.1.Ezenler	21
II.1.1. Yöneticiler	21
II.1.1.1. Şamehsut.....	21
II.1.1.2. Yan Zinşin.....	37
II.1.1.3. Yi Şinfu.....	48
II.1.2. Beyler	51
II.1.2.1. Niyaz Dorga.....	51
II.1.2.2. Kezibeg Koca.....	57
II.1.2.3. Haşir Teyci.....	62
II.1.3. Beyzadeler	67
II.1.3.1. Nezer.....	67
II.1.3.2. Hamuş.....	69
II.1.4. Askerler	75
II.1.5. Din adamları	77
II.1.5.1. İmam Hoşur.....	77
II.1.5.2. Üveyis Müftü.....	81
II.2. Ezilenler	88
II.2.1. Köylüler	88
II.2.2. Devrimciler	92
II.2.2.1. Devrimci Erkekler.....	92
II.2.2.1.1. Tömür Helpe.....	92
II.2.2.1.2. Amankul.....	106
II.2.2.1.3. Seperkul.....	114
II.2.2.1.4. Raci Bala.....	116
II.2.2.2. Devrimci Kadınlar.....	123
II.2.2.2.1. Aykız.....	123

II.2.2.2.2. Gülkız.....	135
II.2.2.3. <i>Aydınlar</i>	138
II.2.2.3.1. Nurul Dede.....	138
II.2.2.3.2. Noşirvan Teyci.....	141
SONUÇ.....	144
KAYNAKÇA.....	149
ÖZGEÇMİŞ	152
ÖZET	153
ABSTRACT	155

GİRİŞ

1. Tarihî Roman

Edebî eserler, zamana tanıklık ederek tarihi bugüne taşıyan önemli kaynaklar arasındadır. Bu bakımdan tarihi bir belge olarak görülebilirler. Böylece tarih ve edebiyatın farklı disiplinler olduğunu belirtmekle birlikte aralarında yakın bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür.

Walter Scott'un yazdığı Waverley, tarihî roman türünün Batı'daki ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Onu izleyen Balzac, Puşkin, Tolstoy gibi yazarlar, hadiseleri, tarihî gerçeklere sadık kalarak yorumlamışlardır. Aleksandre Dumas ile birlikte tarihî romanların seyri değişmiş, gerçeklik iddiası bulunmayan bir serüven türü ortaya çıkmıştır. Türk edebiyatında ise tarihî roman türü batı tesirinde gelişmiştir. Victor Hugo ve Aleksandre Dumas'ı örnek alan ilk romancılarımız, tarihî şahsiyetler ve olaylardan yola çıkarak geniş kitlelere hitap eden eserler vermişlerdir.¹ Ahmet Mithat ve Namık Kemal bunlar arasında başı çekmektedirler. Uygur Edebiyatında ise roman türünde verilen eserlerin arasında tarihî konulu olanların sayıca üstün olduğunu söylemek mümkündür. Bunun sebeplerini, süregelen devrin siyasal ve sosyal yapısında aramak yerinde olacaktır.

Tarihî romanın tanımı üzerinde fikir birliği sağlanamamıştır. Fakat onu; "konusunu tarihten alan roman" şeklinde tanımlamanın yanlış olmayacağı kanısındayız. Konusunu tarihten alsa da, kurmaca bir eser olması bakımından bir tarih kitabı gibi delillere dayanmak zorunda değildir. Yani roman yazarı, tarihî malzemeyi kendi hayal süzgecinden geçirerek aktarır. Tarih kitabına oranla daha fazla ayrıntı devreye girer. Kimi yazarların tarihî hadiseleri yalnızca bir fon olarak kullandığı da görülmektedir. Ancak gerçekte yaşanmış olan olayların roman düzleminde ne dereceye kadar değiştirilebileceği de ayrı bir tartışma konusudur.

Tarihî romanlar, yazarlarına geçmiş ve bugünle alakalı sosyal, kültürel ve siyasal değerlendirmede bulunabilme, eleştiri yapabilme imkânını daha özgür bir şekilde

¹ SULAİMANOVA, Aigul, **Konusunu Türk Tarihinden Alan Tarihi Romanlar**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

sağlamaktadır. Ayrıca var olan olay ve şahısları da yeniden yorumlamak, belli açılardan yazarlara kolaylık sağlamaktadır.

Bir eserin tarihî roman olabilmesi için yalnızca konusunu tarihten alması yeterli midir? Turgut Gögebakan, *Tarihsel Roman Üzerine*² adlı çalışmasında, bunun yeterli olmayacağını belirterek, tarihî olayları ve kişileri gerçeğe yakın ve sanatsal bir şekilde anlatması gerektiğinin altını çizer.

Tarihî romanlar, estetik değerlerinin yanı sıra sosyal amaçlara da hizmet etmektedirler. Avrupa’da Orta Çağ’a karşı ilgi uyanmış, Fransa’da gotik mimarinin korunması gerektiği bilinci gelişmiştir. Milli bağımsızlıklarına kavuşamamış toplumlar da ise şüphesiz bu sosyal amaçlar çok daha ön plana çıkmıştır. Milli bilincin uyanmasının yanı sıra, milli ayaklanmaların da fitili ateşlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, gelecek nesiller için, yaşanan zorlu dönemlerin ayrıntılı bir tablosu bırakılmış ve unutulup gidilmesi önlenmeye çalışılmıştır. Yazarımız Abdurehim Ötkür’ün de, romanın önsözünde belirttiği üzere, bu sosyal gayeleri ön planda tuttuğunu görüyoruz.

2. Doğu Türkistan’ın Yakın Tarihinde Kumul Çiftçiler Ayaklanması

Bugün, Çin işgali altında bulunan ve Çinlilerin “Şincan” adını verdikleri Doğu Türkistan toprakları, tarihte birçok devletin kurulduğu ve yine çok sayıda bağımsızlık mücadelesine tanık olmuş bir alandır. Yalnızca Uygurların, bu bölgede onlarca kez ayaklanma başlattıkları, fakat bunlardan üç tanesinin başarıyla sonuçlandığı görülür. Onlardan biri de 1933’te “Şarkî Türkistan İslam Cumhuriyeti”nin ilanı ile sonuçlanan “Kumul İsyanı”dır. 1863 yılında başlatılan ayaklanma başarıya ulaşınca, Yakup Beg Doğu Türkistan’ı bağımsız bir devlet haline getirmiş, ancak 1875 yılında başlayan ikinci Mançur istilas ile Çinliler Doğu Türkistan’ı tekrar işgal etmişlerdir. Bölge doğrudan Çin eyaleti haline getirilmiş ve ismi değiştirilmiştir (Shin Chiang/Şincan “yeni/kazanılmış toprak”). Bu dönemde ağır bir asimile ve soykırım politikası yürütülmüştür. Türk mimarisine uygun olarak inşa edilmiş binalar yıkılıp yerine Çin üslubunda binalar inşa edilmiş, şehirlerin ismi Çince olarak değiştirilmiş, Türkler Çince okumaya ve Çinlilerle evlenmeye mecbur bırakılmıştır. Asimile yalnızca milli değil,

² GÖĞEBAKAN, Turgut, *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Basım Yayım, Ankara, 2004, s. 14-15.

dini bakımdan da yürütülmüş; genelev, kumarhane, meyhane gibi yerler açılarak Doğu Türkistan halkının ahlakı bozulmaya çalışılmıştır. Rütbesi ne olursa olsun bir Türk, bir Çinli'nin karşısında ayağa kalkıp veya atından inip ona saygı göstermek zorundaydı. Böylece milli onur ayaklar altına alınmış ve psikolojik baskı oluşturulmuştur. Çinli memurlara çok geniş yetkiler tanınmıştı. Türkleri istedikleri gibi tutuklayıp cezalandırıyor, hatta öldürüyorlardı. Çinli tüccarlara büyük kolaylıklar sağlanırken, Türklerin ticaret yapmaları engellenmiş, yeraltı kaynakları Çin'e taşınmıştır. "Türk" kelimesinin kullanılması, kitap, gazete, dergi yayımlanması ve Türk ülkelerinden getirilmesi yasaklanmıştır. Tıbbi yardımlara müsaade edilmemiş ve hastane inşa edilmeyerek halkın hastalıktan kırılmasına sebep olunmuştur. Bunlar arasında özellikle çocuk hastalıkları salgını ile birçok bebek hayatını kaybetmiştir. Böylece kısa zamanda Doğu Türkistan toprakları harap bir hale getirilmiş ve Türk halkının gücü tamamıyla kırılmıştır.

İz romanının konu edindiği olaylar bahsettiğimiz bu dönemin sonlarına denk gelmektedir. Mançur istilas 1911'de sona ererek yerine cumhuriyet kurulmuş ancak ondan sonra da zulmün arkası kesilmemiştir. Tömür Helpe liderliğindeki ayaklanmanın başarı ile sonuçlanmamasının ardından, 1931'de Hocaniyaz Hacı liderliğinde yeni bir isyan başlatılmış ve bu hareket başarı ile sonuçlanmıştır. Bölge Çin işgalinden kurtarılacak 1933'te Kaşgar'da bağımsızlık ilan edilmiştir. Ancak bu durum uzun sürmemiş, Şarkî Türkistan İslam Cumhuriyeti Rusya'nın da desteği ile 1934 yılında yıkılmıştır.

3. *İz* Romanı Hakkında

Abdurehim³ Ötkür'ün kaleme aldığı ve 1986 yılında Doğu Türkistan Halk Neşriyatı tarafından yayımlanan *İz* tarihî bir romandır ve belgesel anlatım özelliği taşır. Romanda gerçek olayları anlatan yazar, roman unsurlarını da gerçeğe hemen hemen birebir örtüşecek şekilde seçmiştir. Romanın önsözünün son paragrafında "Son olarak, bana Tömür Helpe⁴ hakkında birçok hikâye anlatan Kumul Taratı'lı Rozi Dede (1983

³ Türkiye Türkçesinde Abdurrahim'dir.

⁴Türkiye Türkçesinde Timur Halife'dir. Ancak Uygur Türkçesindeki "helpe" kelimesi ile Türkiye Türkçesindeki "halife" kelimesi tam olarak aynı anlamı karşılamamaktadır. "Helpe" burada daha çok lider anlamında kullanılmıştır.

yılıının Nisan ayında, yüz dört yaşında vefat etmiştir) gibi dedelerimi ve ninelerimi derin bir saygıyla anarım. Bazı arşiv malzemelerinden faydalanma imkânını veren parti yönetimine, çok sayıda el yazması temin eden merhum dostum İsmail İbrahim, Abliz İsmail, Kerem Rehim, Abdulla Ehmedi, Abdulla Oşur, Rekip Tömür gibi arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.” diyen yazar, ne derece gerçekçi bir tutum içerisinde olduğunun altını çizer.

Romanın önsözü Abdurehim Ötkür’ün o tarihten otuz yıl önce, yani 1950’li yıllarda yazdığı *İz* adlı şiiri ile başlar.

Genç idik uzun sefere atılıp gittiğimizde biz,
Şimdi ata binecek kadar oldu neslimiz.
Az idik müşkül sefere atılıp çıktığımızda biz,
Şimdi büyük kervan olduk bırakıp çöllerde iz.
Kaldı iz çöller arasında, kâh geçitlerde yine,
Kaldı nice nice aslanlar çölde kabirsiz.
Kabirsiz kaldı demeyin, ılgının kızarmış dalında,
Gül çiçeğe bürünür tan vakti baharda kabrimiz.
Kaldı iz, kaldı menzil, kaldı uzakta hepsi,
Çıkırsa fırtına, savrulsa kumlar gömülmez izimiz.
Dönmez kervan yolundan gerçi atlar pek zayıf,
Bulacak hiç olmazsa, bu izi bir gün nevrimiz⁵,
Ya evrimiz⁶

İz; Uygur Türklerinin bağımsızlık mücadelelerini sembolik bir şekilde ifade etmektedir. Aynı zamanda *İz* romanının konusunu da özetler nitelikte olduğunu söyleyebiliriz. Şairin “uzun sefer” olarak ifade ettiği şey Tömür Helpe isyanını da içine

⁵ Türkiye Türkçesinde torun.

⁶ Türkiye Türkçesinde torunun çocuğu.

alan bir dizi halk ayaklanmasıdır. Bunların üzerinden uzunca bir zaman geçmiş, ayaklanmaya katılanların torunları bile ata binecek kadar büyümüştür. Böylelikle çoğalmışlar ve daha güçlü olmuşlardır. Başlattıkları ayaklanmalar tam bir başarıya ulaşamamış fakat gelecek nesiller için bir umut ışığı olmuştur. Ayaklanmaya katılan ve bu uğurda can verenleri aslana benzeten şair, çöllerde kabirsiz kalıp unutulduklarını sanmamızı istemiyor.

Kabirsiz kaldı demeyin, ılgının kızarmış dalında,

Gül çiçeğe бүрүнür tan vakti baharda kabrimiz

mısralarında tan vakti olarak ifade ettiği, Uygur Türklerinin bağımsızlıklarına kavuşacakları gündür. Bıraktıkları izler gelecek nesillere yol gösterecek ve bağımsızlıklarına kavuştuklarında kabirsiz bedenleri topraktan bir gül olarak çıkacaktır. Bıraktıkları izleri hiçbir kuvvet silemeyecektir.

Şiirden sonra Ötkür, “sayın okuyucular” diyerek söze başlar. O dönemleri görmeyen biz okuyucular için destansı bir ifade ile dönemin karanlık yüzünü ortaya koyar. Bunu yaparken Maksim Gorki’nin Danko’sundan örnek verir. Roman kahramanı Tömür Helpe’yi Danko’ya benzeterek asıl konuya giriş yapar.

Tömür Helpe, Çin’de iki bin yıldan fazla hüküm süren feodal hanlığa son vererek, vatan toprağına ilk kez cumhuriyet bayrağı diken “Şinhey İhtilali”nin ilhamıyla, Tanrıdaki eteklerinden havalanan cesur bir fırtına kuşuydu. Böylece Kumul diyarında başlayan fırtına, halkın desteğıyle öyle bir şiddetlendi ki, şahlığın üç yüz yıldan fazladır ayakta duran ve Kaf Dağı’na benzeyen ürpertici sarayı ile Urumçi askeri hükümetinin dev siyah kanatlı kapılarının sarsılıp devrilmesine az kalmıştı. Tarihte geçen birçok ayaklanma gibi bu ayaklanma da amacına ulaşamamış, ancak hanlık sarayı ile Çin askeri hükümetinin devrilmez olmadığını kanıtlamıştır. Birçok acı tecrübe ile birlikte halka güç vermiş ve umut aşılamıştır. Bu sebeple Tömür Helpe, yetmiş yıldan fazladır unutulmamış, Kumul halkının dilinde destan olmuştur.⁷

⁷ ÖTKÜR, Abdurrehim, *İz*, Şincan Helk Neşriyeti, Ürumçi, 1985, s. 3-4

Yazar, romanın konusu olan hadiselerin özetini ve başkahramanını öncelikli olarak ve bir kez de önsözde tanıtmıştır. Bunun sebebi içerisinde bulunduğu gerçekçi tutumdur. Tanıtımı sembolik ifadelerle süslemiş ve Tömür Helpe’yi bir fırtına kuşuna benzetmiştir. Zorlu havalarda uçuşmasını iyi bilen bu kuşun havalanmasıyla birlikte büyük bir fırtına kopmuş, halkın desteğiyle bu fırtına büyümüş ve şah yönetimini sarsmıştır. Tömür Helpe’yi fırtına kuluna benzeterek olumlayan yazar, Urumçi askeri hükümetinin kapılarını da dev siyah kanatları olan bir nevi ejderhaya benzeterek olumsuzlamıştır. Böylece masalsı, şiirsel ve süslü bir anlatım ortaya çıkmıştır.

Daha sonra Tömür Helpe ayaklanmasının ayrıntılarını nasıl, kimden öğrendiğini anlatır. Tömür Helpe’nin mezarını ziyaret eder ve romanı yazmaya nasıl karar verdiğinden bahseder. Tömür Helpe’nin mezarı zaman içerisinde eskir ve unutulur. Abdurehim Ötkür yeni bir mezar yapmak ister.

Bunca zamandan sonra, Tömür Helpe’nin kabrinin izi de kaybolup gitti. O yaşlı adamın söylediği gibi, Tömür Helpe için bir kubbe yapmak sonraki nesillerin işiydi. Malzemesi taş, toprak, çelik veya betondan değil; beyazı kâğıt, siyahı mürekkeple yapılmış bir kubbe, her türlü fırtınaya dayanacak ve nesilden nesile kalacak güzel bir hatıra olabilirdi.⁸

Ancak yeni yapacağı mezarı taş, toprak yerine mürekkeple oluşturmaya karar verir. Böylece hiçbir zaman eskimeyecek ve unutulmayacak bir şey inşa etmiş olacaktır.

Son olarak başta da belirttiğimiz üzere; romanı yazmasında katkıları olanlara teşekkür eder.

Önsöz’den sonra romanın birinci bölümü olan “Dağ Perisi” ile asıl olaylar başlar. *İz* romanı 28 bölümden oluşmaktadır. Her bölümün kendine has bir ismi vardır. bu isim, o bölüm içerisinde anlatılan olaylarla bağlantılıdır. Ayrıca yine her bölümün başında, ilgili bir atasözü, deyim, beyit veya özlü söz bulunur.

Birinci bölüm, Aykız’ın Amankul tarafından av sırasında bulunması ve köye getirilişini konu aldığı için “Dağ Perisi” ismini taşımaktadır. Bölümün baş kısmında Ali

⁸ ÖTKÜR, *age*, s. 5

Şir Nevayi'den alıntılanan bir beyit bulunur. Bu bölümde yazar, Uygur Türklerinin yaşam şekilleri, yemek kültürleri, geçim kaynakları, giyim tarzları gibi birçok folklorik unsurla birlikte Aykız, Amankul, Şamehsut⁹, Seferkul ve Rabiahan Hatun'u tanıtır.

İkinci bölüm “Aykız'ın Başından Geçenler” ismini taşır. Baş kısmında Paskal Bilez'in bir özlü sözü bulunur. Bu bölüme yazar, Aykız'ın acıklı hikâyesini anlatarak başlar. Aykız ile Amankul'un arasında oluşan duygusal yakınlık bölüme lirizm katmıştır. İlerleyen kısımda Niyaz Dorga'nın elçisi gelip Aykız'ı Niyaz Dorga'nın oğlu Hamuş ile evlendireceklerini haber verir. Bu durumu tepki ile karşılayan ev halkı kara kara düşünmeye başlar.

Üçüncü bölüm “Boz Atlı Adam” ismini taşır. Baş kısmında Kisani adlı Farisî bir şairin şiiri ve Puşkin'in bir mısrası yer alır. Bölüme adını veren boz atlı kişi, romanın bundan sonraki kısımlarında başkişi olarak yer alacak olan Tömür Helpe'dir. Yazar Tömür Helpe'nin hayat hikâyesiyle birlikte Torpak Ayaklanmasını da bu bölümde anlatır.

Dördüncü bölüm'ün ismi “Güç Sınamadan Sonra”dır. Baş kısmında bir Uygur Atasözü yer alır. Bu kısımda Aykız ile Amankul'a nikâh kıyan Tömür Helpe; Amankul, Seferkul ve Nurul Dede ile birlikte Cuma namazı için camiye giderler. Bölgenin imamı Hoşur, onlar için sinsice bir tuzak kurmuştur. Aykız'ın Seferkul'un evinde mahrem olduğunu söyleyerek Niyaz Dorga'nın oğlu Hamuş ile evlenmelerinin İslam dinine uygun olduğunu söyleyecektir. Ancak onlardan önce davranan ev halkı bu sinsice planı alt eder ve Niyaz Dorga'nın tepkisini çekerler. Bu bölümdeki en önemli hususların başında yanlış işlere dinin alet edilmeye çalışılması gelir.

Beşinci bölümün başlığı “Beklenmedik Olay”dır. Baş kısmında bir Arap atasözü bulunur. Aykız'ın, Hamuş'un isteği ile Emet Kürük tarafından kaçırılması anlatılır. Emet Kürük bunun karşılığında altın alacaktır. Ancak Aykız'ı kaçırdıktan sonra Amankul'a yakalanır ve hainliği yüzünden ölür. Emet Kürük'ün başından geçenler, zengin kimselere yalakalık yapanların akıbetini gösterir niteliktedir. Yazar bu yolu kullanarak romanın birçok yerinde okuyucuya ders verir.

⁹ Türkiye Türkçesinde Şah Maksut.

Altıncı bölüm “Sen de Şahit Ol Güneş” ismini taşır. Abdurrahman Camii’nin bir beyiti ile başlar. Bu bölümde “Tömür Çarva” sayımının nasıl bir zulüm politikası ile yapıldığı anlatılır. Sayımı yapacak beyler önce Niyaz Dorga’nın evinde toplanırlar. Beylerin güç ve zenginliklerine göre sayım yapacakları evler kararlaştırılır. Sayım sırası Seferkulların evine gelince hesapta bir açık çıkar. Durumu açıklamaya çalışan yaşlı adamı dinlemeyip sopayla dövmeye başlarlar. Dayak yiyen yalnızca Seferkul değildir, babasının dövülmesine hiddetle karşı çıkan Amankul ve eşinin üzerine atılan Rabiahan Nine de bu dayaktan nasibi alır. Altıncı bölüm yaşanan zulmün karanlık yüzünün vurgulandığı bölümlerden biridir.

Yedinci bölümün ismi “Şamehsut Şahın Düşü”dür. Baş kısmında Şeyh Sadi’nin bir mısraı bulunur. Şahın hanımının fiziki tasviri ile başlar. Yaşlanmış ve güzelliğini kaybetmiş olan bu kadın, kocasının genç kızlarla sözde şifa bulmak için geçici olarak nikâhlanmasına içerlenmektedir. Bu kısımda; ister ezilenler safında olsun, ister ezenler safında olsun kadınların nasıl bir baskı altında ezildikleri vurgulanır. Arada eşinin odasında kalan Şamehsut o gecelerden birinde sıkıntılı bir rüya görür. Bu rüya ileride yaşanacak olayların bir öngörüsü gibidir.

Sekizinci bölümün ismi “Urumçi Generali Kan İstiyor”dur. Baş kısmında Şehname’den bir alıntı vardır. Şahın gördüğü kâbusun ardından Urumçi generalinden bir mektup gelir ve bu mektupta Şincan’da başlayan bir ayaklanmadan söz edilmektedir. Şahtan istenen ise bu isyanı bastırmak için asker göndermesidir. Ancak bu iş oldukça masraflı olacaktır. Durumu görüşmek üzere saray erkânı toplanır ve karşılıklı fikir alışverişi yapılır. Bu fikir alışverişinde Haşır Teyci ve Kezibeg Koca’nın stratejik davrandığı ve Noşirvan Teyci’nin ayağını kaydırmak niyetinde oldukları görülür. Nitekim Noşirvan Teyci gözden düşerse Haşır Teycinin makamı yükselecek ve Kezibeg Koca’da teyciliğe atanacaktır. Noşirvan Teyci ise halkın menfaatine şeyler söyleyerek şahın tepkisini çeker. Bu bölümde şaha yakın bey ve yöneticilerin nasıl insanlar olduğu tanıtılmış olur.

Dokuzuncu bölüm “İsyan Arifesinde” ismini taşımaktadır. Ali Şir Nevayi’nin bir beyiti ile başlar. Urumçi generalinin mektubu üzerine gönderilen askerlerin çok azı ve komutanları Rozimet Bey bozguna uğrayarak geri dönmüşlerdir. Halk Rozimet Bey’in

evine akın ederek askere gönderdikleri yakınlarını sorarlar. Ortalık karışır. Şah ve beyler halkın tepkisini kırmak için uğraşırlar.

Onuncu bölümün başlığı “On Belaya Bir Dava”dır. Baş kısmında bir hadis ve V. G. Yan’dan bir özlü söz bulunmaktadır. Bu bölümde Tömür Helpe liderliğindeki isyanın ilk adımı atılır. Şamehsut Urumçi generaline söz verdiği askerin bir kısmını göndermiş ve bunların büyük çoğunluğu öldürülmüştür. Şimdi ise söz verdiği sayının devamını göndermek zorundadır. Ancak halk askere alınmamak için direnir. Asker yaşındaki genç erkeklerin çoğu kaçıp gider veya başka bir çare bulurlar. Tömür Helpe ise bu işi ayaklanma için bir fırsat olarak görür. Kara Bosuk vasıtasıyla Niyaz Dorgayı kandırıp gönüllü olarak askere alınmak istediklerini şaha bildirirler. Şah bu durumdan çok memnun olur ve Niyaz Dorga’yı hediyelere boğar. Ancak çatışma başlamadan önce Tömür Helpe beraberindeki askeri etrafına toplayarak bir konuşma yapar ve onları galeyana getirerek ayaklanmayı başlatır.

On birinci bölümün ismi “Kendi Cezası Kendisine”dir. Baş kısmında bir hadis yer alır. Bu bölümde Şamehsut’un oğlu Nezer anlatılmıştır. Uyuşturucu ve kadınlara oldukça düşkün olan genç adam zamanının çoğunu zev sefa âlemlerinde geçirmektedir. Niyaz Dorga’ya, Aykız’ı kendisine getiremediği için kızar. Yanına çağırıp onu herkesin önünde rezil eder.

On ikinci bölüm “Savaş Öncesi” ismini taşımaktadır. Baş kısmında eski İran şiirinden bir örnek vardır. Bu bölüm Noşirvan Teyci ile Noruz Damolla’nın karşılıklı sohbeti ile başlar. İki aydın adam sohbetleri sırasında çeşitli şiirlerden de beyitler okurlar.

On üçüncü bölümün ismi “Er Meydanda Belli Olur”dur. Baş kısmında Petofi’nin bir dördlüğü yer alır. Bölüm, Raci Bala’nın devrime katılma hikâyesi ile başlar. Ardından, Hamuş’un Tömür Helpe’den babasının intikamını almak için devrimciler arasına sızması anlatılır. Şamehsut ve Şyetey askerlerinin devrimciler üzerine aniden baskın yapması ve Tömür Helpe’nin planıyla devrimcilerin bu baskından zaferle ayrılmasıyla devam eden bölüm, Raci Bala’nın şehit edilişi ile son bulur.

On dördüncü bölümün ismi “Şah Sarayında Bir Gece”dir. Rıza Tevfik’in bir beyiti ile başlar. Bu bölüm Gülkız’ın hüznü hikâyesine ayrılmıştır. Sevdığı Raci Bala’dan koparılıp şah sarayına köleliğe alınan Gülkız, güzelliği ile Şamehsut’un dikkatini çekince, geçici nikâh ile onun yatağına sokulmak istenir. O güne kadar yaşadıklarına zor tahammül eden genç kız, bu durum karşısında hiç düşünmeden canına kıyar.

On beşinci bölüm “Öyle Kazana Böyle Kepçe” ismini taşımaktadır. Baş kısmında bir Kırgız atasözü yer alır. Devrimcilerin baskından zaferle ayrılması şahı hayli üzmüştür. Ancak, başkan Vinçav’ın önerisiyle, yerli halktan daha fazla asker toplanarak yeni bir baskın planı yapılır ve hücum edilir. Ancak bu baskın da, Tömür Helpe’nin planı ve devrimcilerin başarısıyla alt edilir. Bunun üzerine Şamehsut Yi Şinfu’ya mektup yazarak isyanı bastırmasını ister. Tecrübeli ve donanımlı askerleriyle Tömür Helpe ve arkadaşları üzerine saldıran Yi Şinfu da başarısızlığa uğrayarak esir alınır ve kendisinden intikam almak isteyen bir devrimci tarafından öldürülür.

On altıncı bölümün ismi “Yalkun Dağa Hediye”dir. Culian Marti’nin bir özlü sözü ile başlar. Tömür Helpe isyanı yurdun çeşitli yerlerinde de heyecanla karşılanmış ve isyana destek vermek için elçi gönderilmiştir. Ancak bu insanların mühimmat eksikleri vardır. Tömür Helpe onlara yardım amaçlı tüfek göndermeye karar verir. Devrimciler içerisinde Seypun Tohti bu karara karşı çıkarak, tüfeklerin kendilerine bile yetmediğini söyler. Sonraki kısımda yazar Seypun Tohti’nin isyan öncesinde neler yaşadığını anlatır. Tohti haricinde herkes Tömür Helpe’nin sözüne katılınca tüfekler atlara yüklenip gönderilir.

On yedinci bölüm “Suikast” başlığını taşır. Baş kısmında Kelile ve Dimne’den bir alıntı vardır. Bu bölümde Şamehsut üst üste aldığı yenilgilerle hasta düşer. Haşır Teyci, şahın ölüp Nezerin iktidara oturmasından korkar. Çünkü bu durumda şehzadenin hocası Noruz Damolla makam kazanacaktır. Bu sebeple Damolla’ya bir oyun oynar. Ancak bu sırada Urumçi’den asker toplanıp ordu gönderildiğine dair haber gelince, Şamehsut hasta yatağından kalkarak can bulur.

On sekizinci bölüm “Üç Atlının Cesareti” ismini taşımaktadır. İbrahim Muntazar’ın bir şiiri ile başlar. Urumçi’den gönderilen ordu hakkında bilgi almak

isteyen Tömür Helpe Amankul ve beraberindeki iki devrimciyi haber almaları için gönderir. Bu iki devrimciden biri Hocaniyaz Hacı'dır. Hocaniyaz Hacı Tömür Helpe isyanından yaklaşık yirmi yıl sonra başlayacak olan Çiftçiler Ayaklanması'nın liderlerindendir. Yazar bu kısımda Hocaniyaz'ın devrime nasıl katıldığını anlatır. Durumu öğrenmek üzere yola çıkan Amankul ve Hocaniyaz yolda Yakup Yasavul'u yakalayarak konuştururlar. Buna göre Yakup, Haşır Teyci'nin isteği üzerine Hamuş ile mektuplaşmaktaymış. Geri döndüklerinde mektupları Tömür Helpe'ye okuturlar. Mektupta saksagan adında bir imza bulunmaktadır. Ancak Hamuş'un yazı yazamadığını düşündükleri için Tömür Helpe, bir süre bekleyip saksaganın kim olduğunu bulmaya karar verir.

On dokuzuncu bölüm "Hayalet" adını taşır. Yulius Fuçek'in bir sözü ile başlar. Yakup Yasavul' yakalandıktan sonra her gece başında biri nöbet tutmaktadır. Sıra Şerulla Dede'ye geldiğinde, yaşlı adam dayanamayıp uyuyakalır. Bu sırada biri gelip üzerine saldırarak onu bayıltır. Uyandığında Yakup Yasavul öldürülmüştür. Onun ölmesiyle birlikte Saksagan'ı bulma ümitleri azalan devrimciler, Saksagan ile dedeye saldıranın aynı kişi olduğunu ve içlerinde bir hain gizlendiğini anladıkları için üzürlüler.

Yirminci bölümün ismi "Konuşan Muska"dır. Baş kısmında bir Uygur atasözü yer alır. Tömür Helpe evine gelip oğlu Basit'i severken boynuna asılmış bir muska görür. Karısına muskayı kimin yazdığını sorarak açıp okumaya başlar. Bu bir muska değil Yakup Yasavul'un bahsettiği mektuplardan biridir ve Molla Hacı tarafından yazılmıştır. Böylece Saksagan'ın Molla Hacı olduğu ortaya çıkar.

Yirmi birinci bölümün ismi "Akçuk Deresinde"dir. Kutadgu Bilig'den bir alıntı ve bir Çin atasözü ile başlar. Urumçi'den gelen orduyu Şamehsut bizzat kendisi gidip karşılar. Başlarında Çyen Darin isimli oldukça tecrübeli ve başarılı bir komutan bulunmaktadır. Ordusuyla birlikte devrimciler üzerine saldırır fakat o da başarı elde edemez. Üstelik Hocaniyaz Hacı'nın kurşunuyla sol gözünü kaybedip geri döner.

Yirmi ikinci bölüm "Savaşın Sonra" ismini taşımaktadır. Eski Doğu atasözü ile başlar. Bütün başarısız girişimlerden sonra Şamehsut iyice karamsarlaşır. Üstüne üstlük Çyen Darin'in askerlerinden biri söz verdiği ödemeleri yapmadığı için şahı öldürmeye kalkar. Bu olay çözüldükten sonra Yan Zinşin'den bir cevap mektubu gelir. Şamehsut

ondan isyanı bastırmak için yardım istemiştir. Ancak Zinşin'e göre tekrar asker göndermek doğru bir fikir değildir. Elçi gönderilip barış istenmelidir. Ancak sinsi yöneticinin asıl planı barış sağlamak değil, yumuşak dille devrimcileri kandırmak ve onları pusuya düşürmektir.

Yirmi üçüncü bölüm “Evliya’nın Ölümü” ismini taşımaktadır. Baş kısmında bir Rus atasözü bulunur. Saksagan’ın Molla Hacı olduğunu öğrenen Tömür Helpe, onu hemen öldürmeyerek hareketlerinin takip edilmesini ister. Bir zaman sonra evliya olduğuna inanılan Kısık Şeyh lakabında biri devrimciler safına katılır. Molla Hacı ile gizliden irtibat kurduğu anlaşılan Kısık Şeyh sorguya çekilir. Sonrasında anlaşılır ki Saksagan yani Molla Hacı’ya yardım eden Seypun Tohti imiş. Bu sıradan şahlık yönetiminden elçiler gelip Tömür Helpe’den taleplerini bildirmesini ve uzlaşmaya varmasını teklif ederler. Helpe talepleriyle birlikte Kısık Şeyhi de elçilerle birlikte gönderir. Herkesin onun bir evliya değil hain bir yalancı olduğunu bilmesini ister. Ancak Kısık Şeyh yolda intihar eder. Molla Hacı’yı da foyası ortaya çıkmasın diye Seypun Tohti öldürür.

Yirmi dördüncü bölümün adı “Düğün Üstüne Düğün”dür. Zemahşeri’nin bir sözü ile başlar. Bu bölümde Hösnarihan ve Kara Bosuk ile Aykız ve Amankul’un düğünleri yapılır. Yazar, ayrıntılı bir şekilde Uygur düğün adetlerini anlattıktan sonra şölende neler yaptıklarını sayar. Bu şölen, aynı zamanda kazandıkları zaferlerin de bir kutlamasıdır. Ayrıca, Seypun Tohti’nin düşündüğü hainlikler de daha açık bir şekilde gösterilir. Düğünü fırsat bilen Tohti, devrimciler arasına fitne sokup onları bölmeye çalışmaktadır.

Yirmi beşinci bölümün ismi “General Yan’ın Feraseti”dir. Baş kısmında Krilof’un bir sözü bulunur. Bu kısım Yan Zinşin’e ayrılmıştır. Zaman içerisinde kazandığı mevki ve mertebeler anlatıldıktan sonra Tömür Helpe isyanı için düşündüğü sinsi planlar aktarılır. Ona göre silahla savaştan daha etkili bir yöntem varsa o da dost gibi görünüp düşmanlık etmektir. Devrimcileri yumuşak sözlerle kandırıp kontrol altına aldıktan sonra onları alt etmek daha kolay olacaktır.

Yirmi altıncı bölüm “Facianın Başlangıcı” ismini taşır. İlyada Destanı’ndan bir alıntı ile başlar. Yan Zinşin’i isteği yerine gelir ve devrimciler safına elçiler gönderip

barış teklif edilir. Ancak Tömür Helpe talepleri yerine gelmediği takdirde ayaklanmayı sürdüreceklerini söyler. Elçiler, en azından ticaret yolunun açılmasını isteler. Tömür Helpe yolları kendilerinin kapatmadığını söyleyerek bu isteklerini kabul eder. Böylece devrimciler de geride kalan yakınlarıyla daha rahat irtibat kurabileceklerdir. Bu bölümde ayrıca, Seypun Tohti'nin Tömür Helpe'yi öldürmek için kurduğu pusu anlatılır. Ancak Tohti başarılı olamaz ve kurşun Tömür Helpe'nin göğsünü sıyrıp geçer.

Yirmi yedinci bölümün başlığı “Kapan”dır. Şeyh Sadi'nin bir sözü ile başlar. Yan Zinşin, Tömür Helpe ve diğer devrimcileri aldatabilmek için Li Şufu adındaki Müslüman tabura komutanlık eden bir komutanı seçer. Bu adam Uygur dilini kendi dili gibi konuşmakta ve Müslüman adetlerini iyi bilmektedir. Devrimciler safına gidip önce sözleri ve hareketleriyle onların güvenini kazanır. Daha sonra Tömür Helpe'ye darinlik makamı ve emrine asker verileceğini söyleyerek onu Urumçi'ye gidip Yan Zinşin ile görüşmeye ikna eder.

Yirmi sekizinci ve son bölümün ismi “Facianın Sonu”dur. Maksim Gorki'den bir alıntı ile başlar. Tömür Helpe darinlik makamını kabul edip Urumçi'ye gittikten sonra gördüğü hürmete ve sahip olduğu imkânlarla başı döner. Bu arada başsız kalan devimci safı da bölünmeye ve dağılmaya başlar. Amankul, Tömür Helpe ile görüşmek için Urumçi'ye gelip durumu anlatır. Yaşadığı sarhoşluktan uyanan Tömür Helpe Urumçi'den çıkmanın bir yolunu aramaya başlar. Durumdan haberdar olan Yan Zinşin onu ve Amankul'u öldürür. Tömür Helpe ile birlikte onun askerleri olarak gelen devrimciler ise toplu halde katledilir. Kara Bosuk, Seypun Tohti gibi bazılarının kafası kesilerek saray direklerine asılır.

4. İnceleme Yöntemi

İz Romanını Marksist Kuram çerçevesinde incelerken metin merkezli bir tutum izledik. Metinden yola çıkarak, dönemin sosyal ve siyasal olaylarını da göz önünde bulundurarak değerlendirmelerde bulunduk. Bu değerlendirmelerde ölçüt zengin fakir çatışması olmuştur. Emekçinin hakkını yiyen sömürücü sınıfın olumsuz özellikleri vurgulanmıştır. Çalışmamız sırasında her iki yazarın da diğer eserleriyle ilgilenmedik. Amacımız yazarı teknik bakımdan eleştirmekten veya değerlendirmekten çok;

metinlerden yola çıkarak o dönem Uygur ve Kırım halkının sınıfsal farklılıklarını incelemek ve eleştirmek oldu. Nitekim Marksist eleştiri kuramının özünde de bu vardır. Bunları yaparken estetik kaygıları tamamen göz ardı etmedik. Sırası geldiğinde yazarın yaptığı teknik hataları veya başarılı noktaları vurguladık. Çalışmamız *İz* romanı merkezlidir. *Hilal Görününce* romanına yalnızca gerekli görüldüğü yerlerde başvurulmuştur.

I. BÖLÜM: MODERN UYGUR EDEBİYATI VE ABDUREHİM ÖTKÜR'ÜN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ, ESERLERİ

I.1. Modern Uygur Edebiyatına Genel Bir Bakış

XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında dünya çapında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Milli şuur güç kazanmış, bağımsızlık ve demokrasi kavramları ön plana çıkmış, bilim ve teknolojiye yenilikler kaydedilmiştir. Bunlar, birçok sahada olduğu gibi Türkistan'da da ceditçilik hareketlerinin başlamasına yol açmıştır. Bu değişim ve yenilik doğal olarak edebiyata da yansımış, Uygur edebiyatında zulme ve cehalete karşı özgürlük ve aydınlanma taraftarı olan şair ve yazarlar ortaya çıkmış ve böylece yeni bir edebi dönem başlamıştır. Verilen eserlerin içeriği ile birlikte şekil özelliklerinde de değişiklikler yaşanmış, eskilerin yanı sıra yeni türler denenmeye başlanmıştır. Böylece gelenekten kopmayan Uygur edebiyatı, klasik edebiyat ve halk edebiyatının gelenekleri üzerine yenilerini ekleyerek yeni bir şekle bürünmüştür.

Aydınlar bu yenilik hareketlerini, Çin zulmünden kurtulup milli bağımsızlığı ele geçirmek için bir vasıta olarak kullanmışlardır. Bunun neticesinde sosyal ve kültürel alanda bir dizi iyileştirmeye gidilmiştir. Öncelikle alan eğitim olmuş, yeni okullar açılarak, günlük hayat ile bağdaşmayan eski usul eğitim metodu yerine yeni bir sistem getirilmiştir. Arapça ve Farsça olan eğitim dili Uygur Türkçesine dönmüş ve dini derslerin yanı sıra matematik, fizik, tarih, coğrafya gibi dersler eklenmiştir. 1885 yılında Bavdun Musabay tarafından Kaşgar'a bağlı Artuş ilçesinin İshak köyünde açılan okul, bunlar içerisinde ilkidir. Öğretmen olarak ise Türkiye'den getirilen Ebabekri tayin edilmiştir.¹⁰

Eğitimin yanında neşriyat alanında da önemli gelişmeler yaşanmış, matbaalar kurulup kitap, dergi ve gazeteler yayımlanmıştır. 1899 yılında kurulan Matbaa-yı Hurşid ve 1905'te Kaşgar'da kurulan Şivit matbaası bunlardan ikisidir. Kutluk Hacı Şevki 1918'de Kaşgar'da "Ang", ve 1933'te "Yeni Hayat" gazetelerini çıkarmıştır. 1927'de "İli Çiftçileri" ve 1933'te Urumçi'de "Şinkang" gazeteleri neşredilmiştir.

¹⁰ KAŞGARLI, Sultan Mahmut, **Çağdaş Uygur Türklerinin Edebiyatı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 45.

Böylelikle Doğu Türkistan Türklerinin aydınlanma dönemi Abdülkadir Abdulvaris, Kutluk Hacı Şevki gibi isimlerle feodaliteye, emperyalizme ve cehalete karşı bir tür direniş olarak şekillenmiştir.

20. yüzyılın ilk yarısında Rusların iş birliği ile yeniden işgal edilip Çin yönetimine geçen Doğu Türkistan'da bağımsızlık mücadelesi ve aydınlanma süreci güç kaybetmiş, ancak milli ayaklanmalar ile tekrar harekete geçen şair ve yazarlar, halkın taleplerini eserlerine yansıtmışlardır. Bunlar arasında Abdulhaluk Uygur, Mehmet Ali Tevfik ve Lutfullah Mutelip ön plana çıkan isimlerden bazılarıdır.

Çin'de, 1949 yılından sonra başa komünist yönetim geçmiş ve böylece edebi eserler dar bir ideolojik çerçeveye sıkışmıştır. Sınıf mücadelesini teşvik eden, çiftçi ve işlerden söz eden eserler yayımlanmış, milliyetçi vurgular taşıyanlar ise yasaklanıp basılmamıştır.

I.2. Abdurehim Ötkür'ün Hayatı ve Edebî kişiliği

Abdurehim Ötkür, 1923 yılında Kumul'da dünyaya gelir.¹¹ Anne ve babasını dört yaşındayken kaybeder ve dedesinin yakın bir dostu olan Osman Hacı tarafından büyütülür. Aydın bir kişi olan Osman Hacı Abdurehim Ötkür'ü iyi şartlarda yetiştirmiştir. Önce dini bir okula gider. Bu yıllarda çokça şiir okur; masal ve hikâye dinler. Fakat Kumul halkının yapılan zulümlere karşı ayaklanması ile Kumul'daki bütün okullar kapatılır ve ahali göç etmeye başlar. Osman Hacı da ailesiyle birlikte memleketini bırakıp Gensu eyaletinin Jiu Çuan vilayetine kaçıp bir süre orada yaşamaya mecbur olur. Abdurrahim Ötkür, okula gitmediği bu yıllarda eğitimini, evde Marihan'ın yanında devam ettirir. Ondan dinlediği ve ezberlediği hikâyeler, masallar ve atasözleri ve bilmeceler onun edebi yaratıcılığını daha da geliştirir¹²

¹¹ Erkin Alptekin, "Doğu Türkistan Türklerinin Bağımsızlık Mücadelesi", **Yeni Türkiye (Türk Dünyası Özel Sayısı II)**, s. 1386.

¹² AY, Özgür, **Abdurrahim Ötkür'ün "İz" Romanı (İnceleme-Metin-Aktarma-Dizin)**, basılmamış doktora tezi, Ege Üniveristesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, s. XXXII.

Ötkür, liseyi Urumçi’de okuduktan sonra 1939 yılında Şincan Üniversitesine girer. Burada ilk Sovyetler birliğinden gelen ilk Türk aydınlarıyla tanışır. Onlardan ve okuduğu yazarlardan aldığı ilhamla ilk şiirlerini okul gazetesi için yazmaya başlar.¹³

Edebi faaliyetleri Çin Japon savaşının devam ettiği 1939-1940 yıllarında başlar. Bu yıllarda milliyetçilik duyguları ön plana çıkmış ve “Yéñi Cuñğa Gülistanığa” adlı lirik destanını yazmıştır. Bu şiir, daha sonra, 1942 yılında *Şincan Gazetesi* adlı dergide yayımlanır. Ötkür’ün Çin’li bilim adamlarından aldığı dersler de edebi hayatında önemli bir yere sahiptir.¹⁴

Abdurehim Ötkür, 1942’de Eğitim Fakültesini bitirdikten önce öğretmenlik yapar. Daha sonra gazete yazarlığı yaparak *Şincan Gazetesi*, *Altay* gibi dergilerde başyazar yardımcılığı görevinde çalışır. Daha sonra "Ken Kanat Laçın" (Geniş Kanatlı Şahin) ile "İyul Boranliri" (Temmuz Fırtınaları) adlı şiirleri *Şincan Gazetesi* dergisinin 1942-1943 tarihli sayılarında ve *Yeni Nur* dergisinde yayınlanır. “Ayrıca Ötkür’ün yine 1942’de yazdığı "Tamçe Kandin Milyon Çeçekler" (Bir Damla Kandan Milyon Çiçek) adlı bir perdelik dramı aynı yıllarda tiyatro eseri alanında birincilik ödülünü kazanmıştır.”¹⁵

“Ötkür’ün 1943 yılından sonra yazdığı eserler onun asıl karakterini göstermesi bakımından önemlidir. 1943 yılının sonlarında, ünlü şair Lutpulla Mutellip ile birlikte yazdıkları “Çin Moden” adlı tiyatro eserinde, Uygur Türklerinin çektikleri zulmü canlı bir şekilde gözler önüne sererek Uygur halkının beğenisini kazanırlar. 1943 yılında, Cellat Şing Şisey’in Ürümçi’de gerçekleştirdiği terör sonucunda millî ayaklanmalar meydana gelir. Abdurrahim Ötkür, 1944 yılında şiirleriyle milliyetçiliği desteklediği ve bu tür olaylara sebep olduğu gerekçesiyle tutuklanarak hapse atılır. 1945 yılında serbest bırakıldıktan sonra da yazarlık görevine devam eder. “Tañ Şamalliri”, “Telke Heqqide Qoşaq”, “Böşük Elliği”, “Dénizdin Sada” ve “Baş Ergim” gibi şiirlerini bu yıllarda

¹³ Rahman, Abdukerim, **Uygur Edibiyati Tarihi**, Pekin, 1993, s. 523

¹⁴ KASAPÖĞLU ÇENGEL, Hülya, **Abdurrahim Ötkür’ün Şiirleri I**, s. 24.

¹⁵ KASAPÖĞLU ÇENGEL, **age**, s. 24-25.

kaleme alır.”¹⁶ Bu yıllarda yazdığı şiirleri Çin zulmünü anlatması bakımından önemlidir.

Sonraki yıllarda siyasi baskı sebebiyle şiirlerini temkinli bir şekilde yazmak zorunda kalır. 1946 yılında *Yürek Munliri* (Yürek Dertleri) ve 1948 yılında *Tarım Boyları* yayımlanır. *Keşker Keçesi* (Kaşgar Gecesi) adlı destanı da bu yıllar da yazılmıştır; fakat sansür sebebiyle daha sonra neşredilir.

“1949’da Doğu Türkistan’ın Komünist Çinliler tarafından işgal edilmesi ile birlikte karanlık günler başlar. Meydana gelen siyasî hadiseler şair ve yazarların yazma hürriyetini kısıtlamış, yasaklara uymayanlar ağır şekilde cezalandırılmıştır. Abdurrahim Ötkür de cezalandırılanlar arasındadır. 20 yıl kadar süren uzun bir hapis hayatı yaşamıştır. Bu yüzden 1949-1968 yılları arasında hiç şiir yazamamıştır.”¹⁷

Çin Komünist partisinin şair ve yazarların yazma hürriyetini geri vermesinin ardından, 1980 yılından sonra edebi faaliyetlerini hızlandıran Ötkür, 1985 yılında “Ömür Menzilliri” adlı külliyyatını ve “İz” adlı tarihî romanını yayımlar. “İz” romanının devamı niteliğinde olan “Oyğangan Zemin” (Uyanan Topraklar) adlı tarihi romanının ilk cildi de 1988 yılında yayımlanır. Abdurehim Ötkür, hayatının son yıllarında Kutadgu Bilig, Dîvanu Lûgati’t-Türk ve Kısasü’l-Enbiya gibi tarihi eserlerimizi Yeni Uygur Türkçesine aktaran komisyonlarda görev yapar. 1994 yılında ise *Uyanan Topraklar* adlı tarihî romanının ikinci cildi yayımlanır.

Şiir, roman ve hikâyeleriyle Uygur halkının bağımsızlık mücadelesine ayna tutan ve yaşanan zorlu günleri gelecek nesillere aktarmada önemli bir görev üstelenen Abdurehim Ötkür, 6 Ekim 1915’te Uruçim’de kanser hastalığına yenik düşerek hayata veda etmiştir.

¹⁶AY, **age**, s. XXXIV., KASAPÖĞLU ÇENGEL, **age**, s. 25

¹⁷AY, **age**, s. XXXIV, KASAPÖĞLU ÇENGEL, **age**, s. 26.

I.3. Abdurehim Ötkür'ün Eserleri

I.3.1. Şiirleri

I.3.1.1. Tarım Boyları

1948'de Tiyañşan Neşriyatı tarafından basılan külliyyat, 1945-1948 yılları arasında yazılmış 25'i manzum, 3'ü mensur toplam 28 şiiri içermektedir. Daha sonradan yasaklanmıştır.¹⁸

I.3.1.2. Ömür Menzilliri

Külliyyat, 1945-1984 yılları arasında yazılmış 4'ü mensur toplam 143 adet şiiri içine almaktadır. Bu şiirler içerisinde 11 tanesi daha önce *Tarım Boyları* adlı külliyyatta yer almıştır. Eserin birinci baskısı Şincan Yaşlar Öspürümler Neşriyatı tarafından 1988'de; ikinci baskısı ise yine aynı yayınevi tarafından 1994'de yapılmıştır.¹⁹

I.3.1.3. Qeşqer Kéçisi:

Leyla ve Kerim adlı iki gencin aşk hikâyesi ile Uygur halkının 1940'lı yıllardaki sosyal hayatının anlatıldığı lirik destan, 11 bölüm ve 3700 mısradan müteşekkildir ve 1948-1949 yılları arasında yazılmıştır. Eserin ilk baskısı Şincan Helk Neşriyatı tarafından 1980'de, ikinci baskısı ise 1983'te yapılmıştır.²⁰

I.3.1.4. Yürek Muñliri:

1946'da yayımlanan eserle ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır.

I.3.2. Romanlar

I.3.2.1. İz

Şincan Helk Neşriyatı tarafından 1985 yılında ilk baskısı yapılan tarihî roman, toplam 419 sayfadan oluşmaktadır ve 28 bölüme ayrılmıştır. 1907 Kumul Çiftçiler ayaklanması ile 1912 Tömür Helpe isyanını konu alır.

¹⁸ KASAPOĞLU ÇENGEL, **age**, s. 28

¹⁹ KASAPOĞLU ÇENGEL, **age**, s. 28

²⁰ KASAPOĞLU ÇENGEL, **age**, s. 28

I.3.2.2. Uyanan Topraklar

Üç cilt olarak tasarlanan eserin birinci cildinin ilk baskısı 1988'de; ikinci baskısı ise 1989'da Şincan Helk Neşriyatı tarafından yapılmıştır. Eserde 1931 yılında Hoca Niyaz Hacı liderliğinde gerçekleşen Kumul ayaklanması ile birlikte Doğu Türkistan'ın o dönemdeki siyasi, ekonomik ve sosyal durumu anlatılmaktadır. Toplam 502 sayfadan ve 18 bölümden oluşmaktadır. Romanın ikinci cildi yine Şincan Helk Neşriyatı tarafından 1994 yılında yayımlanmıştır. Kumul Çiftçiler ayaklanmasından Üç Vilayet ayaklanmasına kadar geçen süre anlatılmıştır. Üçüncü cildin yazımına ise yazarın ömrü vefa etmemiştir.²¹

I.3.3. Tiyatrolar

I.3.3.1. Tamçe Qandin Milyon Çeçekler

Yazarın, 1942 yılında yazılan bir perdelik dramıdır.

I.3.3.2. Çin Moden

Abdurehim Ötkür'ün Lutpulla Mutellip'le birlikte 1943 yılında kaleme aldığı tiyatro eseridir.

²¹ AY, Özgür, **age**, s. XXXVIII.

II. BÖLÜM: MARKSİST KURAMA GÖRE İZ VE HİLAL GÖRÜNÜNCE ROMANLARININ ŞAHİS KADROSU

Tarihî hadiselerden yola çıkılarak kaleme alınan *İz*, Abdurehim Ötkür'ün realist kaygıları sebebiyle oldukça geniş bir kişi kadrosuna sahiptir. Yazar, romanında çoğu fonksiyonel olmayan yüzden fazla kişi adına yer vermiştir. Tahminimizce bunların bir kısmı yazarın gerçek hayatta tanıştığı ve ismini zikretmeden geçmek istemediği kişilerin isimleridir. İncelemeyi yaparken fonksiyonel olan kişileri ele almaya çalıştık.

Hilal Görününce, *İz*'in aksine az sayıdaki fonksiyonel kişi kadrosuyla dikkat çeker. Bu kişileri Marksist kuram bağlamında *İz*'in kadrosuyla örtüşecek şekilde sınıflandırmak mümkün değildir. Bu halde, incelemeyi yaparken esas konumuzu teşkil eden *İz* romanının şahıs kadrosunu esas alarak, karşılaştırma yapmaya uygun olan yerlere *Hilal Görününce* romanının şahıslarını yerleştirmeyi uygun gördük.

II.1.Ezenler

II.1.1. Yöneticiler

II.1.1.1. Şamehsut

Marksist gözle bakıldığında *İz* romanı; merkezi ve yerel yönetim tarafından sömürülen Uygur köylüsünün, uygulanan politikaya karşı başkaldırısını anlatır. Bu bağlamda sömürgeci büyük sınıf yöneticilerden oluşmaktadır. Romanda; merkezi yönetim Pekin'deki Mançu Hanlığı'dır. Merkezi yönetime bağlı bir de Türkistan yerel hükümeti vardır. Olayların geçtiği Kumul bölgesi, yerel hükümete değil, doğrudan merkezi yönetime bağlı Şamehsut adındaki bir şah tarafından yönetilir. Yazar, Şamehsut'un iktidar süresini ve alanını sanki kurmaca bir metin değil de belgesel anlatıyormuş gibi belirtir:

Üç yüz yıldan fazla hüküm süren Kumul Şahlığı'nın son vekili Şamehsut'un şahlık yaptığı zamanlarda (miladi 1875 yılından 1928 yılına kadar) Kumul Dağı civarı on iki sumula²² bölünerek idare edilirdi. Bu on iki sumul "On İki Dağ" olarak adlandırılırdı. Bu On İki Dağ, Taratı, Koray, Taşar, İdir,

²² Moğolca yurt.

*Bağdaş, Hotuntam, Şopul, Bay, Ara Türük, Nom, Türköl ve Nerinkir'den oluşuyordu. Her bir dağı bir dorga yönetirdi. Nerinkir, Kumul'un kuzeyindeki Tanrıdağı sırasında olup Kumul'dan Bariköl'e giden yol, Köşöte yokuşu üzerinden Nerinkir dağlarının eteğinden geçerdi. Nerinkirliler az çok çiftçilik yapmaları hesaba katılmazsa, esasen hayvancılıkla geçinirlerdi.*²³

Roman, tarihî gerçekleri konu aldığı için, yazarın zaman zaman kurmaca ile gerçekliği birbirine karıştırdığı görülür. Nitekim 1875-1928 yılları arasında bahsi geçen bölgede -ki bir harita gibi tasvir edilmiştir- hüküm süren kişi gerçekte yaşamış olan Şamehsut'tur. Roman kahramanı olan Şamehsut ise ilerleyen sayfalarda sinirlenecek, sevinecek, korkacak ve ihanet edecek olan kişidir. Yine, yukarıdaki kısımda bölge halkının geçim kaynakları coğrafya verisi şeklinde ön bilgi gibi verilmiş olup bunun daha sonradan işlevsellik kazanacağını sinyalleri yakılmıştır:

Dokuzuncu kuşaktan Kumul şahı olan Şamehsut'un 1875 yılında tahta oturmasının ardından öyle bir dönem yaşanmıştı ki, şahın zalimliği kendisinden önceki bütün yöneticileri geride bırakmıştı. Halkını kendi kölesi olarak gören şah, Kumul bölgesini de babadan kalma mirası sanıyordu. Şamehsut; Doğu Türkistan yerel hükümeti yerine doğrudan Pekin'deki Mançu Hanlığına bağlıydı ve böylelikle halkı istediği gibi idare edebiliyordu. Onun yönetimindeki halk, diğer Çinli Müslümanların verdiği ağır vergilerin dışında, ayda beş gün şaha ve beylerine bağlı on binlerce hektarlık tarlalarda tohum ve araçları da kendileri getirerek ücret almadan çalışmak zorundaydılar. Kara üniformalı polisler ile şahın uzun bıyıklı muhafızları köylere at üstünde gelerek zorla vergi toplar, vermeyenleri kamçılarlardı. Gözlerde yaş, yüzlerde kan... Analar perişan, yavrular gözü yaşlı kalırdı. Dağlarda yaşayanların hali daha da beterdi. Şaha ait beş yüz bin koyun ve keçi, yirmi bin at ve eşek, otuz bin inek ve sekiz bin deveye karşılıksız olarak bakmak zorundaydılar. Üstelik her hayvanın en az birer yavru vermesi şartıyla. Köylünün sunacağı hiçbir mazeret göz önünde

²³ ÖTKÜR, age, s. 12-13

bulundurulmaz, her güz mevsiminde yapılan ve “Tömür²⁴ Çarva” adı verilen sayımda şartların koşulsuz yerine getirilmesi beklenirdi. Verilen yüz dişi hayvan gelecek yıl kesinlikle iki yüz tane olacak ve bu hayvanların hiçbirisi zeval görmeyecekti. Aksi halde açığı köylünün kapatması beklenirdi. Hesabı tamamlayamayan yüzlerce köylü aileleriyle birlikte perişan olur; birçoğu şah sarayına köleliğe götürülürdü.²⁵

Şamehsut, elli dört yıl boyunca yönetimde kalmış ve Mançu İmparatoruna siyaseten yakın durarak nüfuzunu artırmıştır. Şamehsut’un hâkimiyet alanında yaşayan Uygur halkı ise oldukça fakirdir. Bunun temel nedeni yönetimin halkı sömürmesidir. Bunu yasal hale getirmek içinse vergiler bahane edilir.

Hilal Görününce romanının Nizam Dedesi, damadı Şahbaz’ın hapse düşmesinin ardından mahkemenin, yerel yöneticilerin ve askerin kendilerinden taraf olmayacağını bildiği için, istida yazmanın gereksiz olduğunu düşünmüştür. Hapishanenin kapısında bekleyerek, en azından uğradıkları haksızlığa tepki göstermek ister.

İhtiyar, gövdesini öne verip sessizce hapishaneyi seyretti. O sessizlikte Salgır Nehrinin güze kavuşma telaşı işitiliyordu. Nizam Dede gözlerini Salgır’a çevirdi.

-Hey gidi Salgır heeey! diye bağırdı. Çatır Dağı yıkılmadı mı daha? Azav denizine doğru almış başını gidiyorsun. Asırlardır koşman yetmedi mi? Ey su, acı mı çile mi, nedir götürdüğün? Ömür gibi akıp gidersin. Biz atlarımızla kıyılarında dolaşmak için gelmedik. Sesini, türkünü dinlemeğe gelmedik. İşte, şu zulüm yerine gideriz. Bunu da işit, bu sözlerimi serin sularının arasına kat ve git. Sana bir acı daha yükledim. Vur başını taştan taşa ve git...

Giray’la Bahtlı’yı unutmuş gibiydi. Atını mahmuzladı. Ardından bir toz bulutu bırakarak şehre yöneldi.

²⁴ Türkiye Türkçesinde “demir”.

²⁵ ÖTKÜR, *age*, s. 33-36

Çok geçmeden hapishanenin kirli sarı renkte duvarları önüne gelmişlerdi. Kapıdaki nöbetçiler onları fark edip, tüfeklerini o yana çevirmişlerdi. Bahtlı Bey birden Nizam Beyin önüne geçti. Atından indi. Girayla babasına,

-Siz şöyle, kenarda durun! dedi.

Bu sırada nöbetçilerin sesine bir teğmen çıka gelmişti. Sarışın bir şeydi. Toyluğunu üniformasıyla örtmeğe çalışarak Bahtlı Beye bağırdı. Bahtlı Bey, telaşsız bir görünüşle yaklaşıp, ona Hacı İbrahim Köyünden geldiklerini, içerde tutulan Şahbaz'ın yakınları olduklarını söyledi. Nizam Bey bağırdı:

-Şahbaz'ı görmek isteriz, dedi. Kapuyu açsınlar, böyle söyle Bahtlı Can!

Bahtlı, Nizam Beyin söylediklerini işitmişti. Teğmene,

-Şahbaz Beyi merak ederiz, dedi. Şu ihtiyar, onun kayınbabası olur. Şahbaz'ı haksız yere içeriye tıkmışlar. Onu görmek isteriz.

Teğmen,

-Göremezsiniz! dedi. Pomeşciğin iki adamını dövmüş. Mahkemeye çıkacak. O zamana kadar göremezsiniz.

Giray, teğmenin çehresinden, sesindeki sertlikten olanı biteni anlamıştı. Babasına dönüp,

-İstida yazalım, dedi. Valiye başvuralım. Şikâyetimizi hükümete bildirelim.

Nizam Dede acı acı güldü.

-Dinlemezler, dedi. Onların maksadı, böyle bahanelerle bizi Kırım'dan sürmek.

Giray directti.

-Hakkımızı usulünce arayalım..

-Kırım'da usul mü kaldı? Hangi usulden kanundan bahsedersin? Yaz peki... Çara, dâhiliye, adliye nazırlarına da yaz... Hepsine birer istida yaz. Bakalım, elinden tutacaklar mı...

Giray diklendi.

-Başka ne yapabiliriz? Şu duvarları yıkıp da içeriye girmemiz mümkün mü?

Nizam Dede kararlıydı.

-Şahbaz Bey çıkıncaya kadar ben burada duracağım. Varın gidin siz...²⁶

Nitekim *İz* romanında da halkın yazdığı arz mektuplarının şah tarafından hesaba katılmadığı vurgulanır. Yazar, şahın halk ile irtibat kurduğu arz mektubu kabul zamanında, sarayın balkonuna çıkıp mektupları okuttuğu ancak bunlardan yalnızca çıkarına ters düşmeyenleri gerçekleştirdiğini belirtir. Bu uygulama yine romandan edindiğimiz bilgiye göre taklidî bir uygulamadır:

Gerçekten Şamehsut, evvelki adil şahları taklit ederdi. Arzı, isteği olanlar, arz mektuplarını yukarı kaldırıp saygıyla revağın karşısında beklerlerdi. Şamehsut revağa çıkınca gözüne rast gelen mektupları aldırırdı. Gelenek haline gelmiş istekler olursa, yerine getirilmesi için beylerine emir verirdi. Lakin menfaatine dokunacak istekler olursa, arz mektubunu sunanlar cezaya çarptırılırdı.²⁷

Şamehsut'a Mançu Hanlığı'nın Şincan'daki bürokratından bir mektup gelir. Mektupta Urumçi'de başlayan bir isyandan bahsedilmektedir ve şahtan isyanın Kumul bölgesine yayılmasına karşı tedbir alması istenmektedir:

...Bu sebepten, denilmişti mektubun sonunda; Şamehsut Han Hazretleri, Büyük Çin Hakanına olan sadakatinizi göstermek için, derhal tedbir alınız. İlk olarak yapacağınız iş; kötü niyetlilerin Kumul toprağında isyan çıkarmalarına fırsat vermemektir. İkinci olarak ise, İli'deki isyancı hırsızlara ceza vermek için başlatacağımız harekâta destek verip, Kumul'dan birkaç yüz atlı asker donatıp gönderiniz. Böylece onlar, hanlık askerleriyle birlikte omuz omuza savaşılarak şan, şöhrat ve mertebelerini daha da yükselteceklerdir.²⁸

²⁶ ÇOKUM, Sevinç, **Hilal Görününce**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010, s. 167-169

²⁷ ÖTKÜR, **age**, s. 723

²⁸ ÖTKÜR, **age**, s. 112

Olayın aslı Mançu Hanlığı istibdadına karşı başlatılan bir isyandır. İsyanın başarı kazanmasıyla birlikte İli Geçici Hükümeti kurulmuş ve Şincan’da iki hâkimiyet ortaya çıkmıştır. Şahtan yardım isteyen Çinli Mançu hükümetidir. Şah öncelikle iki yüz asker göndermiş ancak bunlar çatışmada etkili olamamışlardır. Şimdi ise sözünü tutup üç yüz asker daha göndermesi gerekmektedir. Ancak önceden gönderilen askerler öldürüldüğü için, gençlerin savaşa katılmaktan kaçtığı görülür. Bu durum şahı oldukça zor bir duruma sokar. Vergi toplayıp zengin olabilmek için eziyet ettiği halkına, itibarını korumak için muhtaç kalmıştır. Bin bir zorlukla ancak yüz yirmi kadar asker toplanır.

Bu sıralarda, dağ halkından iyi bir haber geldi. Yüz seksen altı asker toplayıp şahın hizmetine göndermişlerdir. Onlara Niyaz Dorga komuta etmektedir. Şamehsut, bu güzel haberi işitince mutluluktan ağzı kulaklarına vardı. “Dağdaki askerler gelince buradakilerle birlikte derhal Urumçi’ye hareket etsinler. Hacer Baki Bey askerlere komuta etsin.” diye emir verdi. Gerçekte ise dağdan asker toplayıp göndermek, Tömür Helpe’nin bir oyunu idi.²⁹

Tömür Helpe, asker olarak alınıp savaşmak üzere ileri sürüldüğünde çevresindekileri galeyana getirip ayaklanma başlatır. Böylece isyancı devrimciler safı ortaya çıkar. Bunlar şah için savaşmak yerine ellerindeki silahlarla birlikte dağa çıkarlar.

İsyanın gücünü kırabilmek ve zaman kazanmak için bulunan çözüm; elçi gönderip uzlaşma sağlamaya çalışmaktır:

Tömür Helpe, Şamehsut’un mektubunu tane tane ve sesli bir şekilde arkadaşlarına okudu. Mektup, hiçbir nezaket kelimesine yer verilmeden doğrudan doğruya “Şamehsut Han’dan, Tömür başta olmak üzere halkıma” diye başlamıştı. Mektup özet olarak; “Silahı bırakırsanız sizleri affedeceğim. Her şey yine eskisi gibi olacak. Tömür ve arkadaşlarına uygun

²⁹ ÖTKÜR, age, s. 133

*birer rütbe de veririm. Şayet, silahı güzellikle bırakmazsanız, o zaman benden günah gitti” gibi sözlerden ibaretti.*³⁰

Şamehsut, devrimcilerden silahlarını bırakıp uzlaşmaya varmalarını istemektedir. Ancak amacı orta yol bulup barış sağlamak değildir. Onları, rütbe ve makamla kandırıp tehditle korkutmak ister.

Şamehsut, tıpkı oğlu Nezer gibi kadınlara düşkündür. Evli olmasının haricinde, ilerlemiş yaşına rağmen genç kızlardan oluşan bir harem kurmuştur. Bunlar, savaş sırasında ganimet olarak alınmış gayrimüslim kadınlar değildir. Şahın askerleri, gözlerine kestirdikleri kadınları zor kullanarak hareme getirmektedirler. Bu uygulama da halkın öfkesini kabartan önemli bir husustur. Halkın can ve mal güvenliği olmadığı gibi, namus kaygısı da yüksektir.

Askere alındıktan sonra Tömür’un yolundan giden Raci Bala’nın yaşadıkları buna uygun bir örnektir:

Anlaşıldı ki, Raci Bala’nın Gülkız diye bir sevdiği varmış. İdir’in en güzel kızlarından biri olduğu için herkesin gözü ondaymış. Raci Bala ile geçen sonbahar düğün yapmak isterlerken, Şamehsut’a kız seçmek için gezen namussuzlar İdir’e uğramışlar. Kızda gözü olan ve intikam almak isteyen kötü niyetli biri, onlara kızın güzelliğini anlatmış. Onlar da kızı gördükten sonra “Elimiz boş dönmeyeceğiz” deyip anne ve babasına “Mübarek olsun, kızınız Şah Kocam’ın ilgisini çekerse, başınıza devlet kuşu konar” deyip kızı ertesi gün götürmek istemişler. O günün gecesi Gülkız, Raci Bala ile kaçmış. Bunu duyan düşmanları onların peşinden gelmişler ve onları yakalamışlar. Raci’yi vurup bayıltmışlar, kızı da saraya alıp gitmişler. Şimdiye kadar, Gülkız’a ne olduğu belli değilmiş. Raci Bala’nın kalbinde şiddetli bir intikam ateşi yanmış, düşmanından öç almaya yemin etmiş. “Askerliğe alınıp şehre girersem, bir şekilde Şamehsut’u görmem mümkün olur. Uzağımda bile olsa, bir yolunu bulup Şamehsut’un beynini dağıtırım” diye düşünüp kendi isteğiyle askere yazılmış. Talihe bakın ki, şehirde

³⁰ ÖTKÜR, age, s. 159

*Şamehsut'un gölgesini bile görememiş. Ama kalbindeki intikam ateşi gittikçe artarak onu sarhoşa çevirmiş.*³¹

Raci Bala'nın ayaklanmaya katılmasının en önemli sebebi; sevdiği kızın şahın muhafızları tarafından kaçırılmış olmasıdır. Genç adam hem Gülkız'a ulaşmak hem de bunu yapanlardan hesap sormak istemektedir. Hedefinde ise asıl olarak Şamehsut vardır. Çünkü her şeyin esas sorumlusu odur.

Raci Bala'nın sevdiği Gülkız, gerçekten de güzeldi. Sadece güzel değil, merhametli, sıcak, mülayim bir kızdı. Güzel gözleri, çoban yıldızı gibi parlıyordu. "Atın güzeli dorusu, kızın güzeli zayıfı" dendiği gibi, uzunca boyu da herkesi kendine meftun ediyordu.

*Geçen sonbaharda, Şamehsut için saraya getirildiği gün Hanımefendi bozulmuştu. Aslında, kocası Şamehsut'un "şifa için" genç kızlara geçici olarak nikâhlanmasını fazla kıskanmasa da, Gülkız'ı gördükten sonra, sanki gelecekteki tehlikeyi önceden hissetmiş gibi endişelenmeye başladı. Üstelik Şamehsut'un da Gülkız'ı görünce etkilendiği ortadaydı. Onun içindir ki Hanımefendi, "Bu sefil diğerlerine benzemiyor. Şayet şahın gönlü bu kıza düşerse, ne yaparım?" diye düşündü....*³²

Geçici nikâh, burada göze çarpan en önemli husustur. Şah, sözde şifa bulmak yani gönlünü hoş etmek için genç kızlara geçici nikâh kıyıyor ve onlarla birlikte oluyordur. Şah, geçici nikâh sayesinde onlarca kadının günahına girmiş ve onların hayatını karartmıştır. Yazar, saraya zorla getirilen ve şahın koynuna atılan bu kadınların içinde bulunduğu psikolojiyi göstermek için Gülkız'ı örnek vermiştir.

Şahın elçileri dönüp Tömür ve arkadaşlarının isyandan vazgeçmeyeceklerini bildirdiklerinde Şamehsut çılgına döner ve hemen harekete geçerler:

....Şamehsut, elçilerinden Tömür Helpe'nin cevabını öğrendikten sonra, sakalını yüzüklü parmaklarına dolayıp sıvazladı ve saray beylerini çağırdı.

³¹ ÖTKÜR, *age*, s. 168-169

³² ÖTKÜR, *age*, s. 184

Başkan ile Şyetey gecikmeden geldiler ve aynı akşam yoğun bir gizlilik içinde askeri meclis düzenlendi. Bu meclise, Şamehsut kendi adamlarından Haşir Teyci, Kezibeg Koca, Sayim Uçbeyi, Ehmetça Tunçi ve Turşa Tuğbegi'nden başka hiç kimseyi dâhil etmedi. Gece yarısına kadar uzayan toplantı neticesinde Mançu Hanlığı'nın Kumul'daki komutanı Çüşetey'in ortaya attığı projeye göre şu karara vardılar: Şah sarayına bağlı yerli askerlerle Şyetey Yamul askerlerini birleştirip dört yüz kişilik bir ordu teşkil edilecek. Bu orduya çeşitli silahlar verilecek. Şyetey ile Kezibeg Koca askerlere komuta edecek. Bütün hazırlık ve talim işleri kesinlikle gizli tutulacak. Askeri hareketin maksadı, hedefi ve vakti askerlerden de gizlenecek. Ordu hareket ettiği zaman, gece yürüyecek, gündüz kendini gizleyecek; hedefe yaklaşıncı, at toynaklarıyla askerlerin ayaklarına birkaç kat keçeden çarık geçirilecek... Hücuma tan atmadan biraz önce başlanacak... Hareketin yapılacağı gün mümkün olduğu kadar geciktirilip isyancılar gaflete düşürülecek.³³

İsyanı bastırmak için alınan tedbirler sanki büyük savaş hazırlığı havasında anlatılmıştır. Bunun sebebi şah ve Mançu yönetiminin bu isyandan ne derece kaygı duyduklarını göstermektir. Elçilerle birlikte gönderilen hediyeler, Mançu ve şah askerlerinin birleşmesi, ayrıntılı düşünülmüş saldırı planları zaten bu korkuyu açık bir şekilde yansıtmaktadır.

Üst üste gelen şiddetli darbeler, sonunda Şamehsut'u yorgun düşürdü. Odasında, altın yaldızlarla nakışlanmış yatağında, uzun gövdesiyle sağ tarafına uzanmış yatıyordu. Yüzü duvar gibi sararmış, insanlara dehşet saçan çakır gözleri yumulmuştu. Sıtması bir yükseliyor bir düşüyor, alnında ter kurumuyordu. Sık sık sayıklıyor, bir şeyler söyleyip bağırıyordu. Saray hekimleri ve Başkan Bey Vinçav'ın gönderdiği meşhur hekimin hazırladığı çeşitli ilaçlar ve şerbetler de kar etmedi. Kara koyunun derisine de sardılar, kırılmamış gök oğlağın kanını da sürdüler, bahşı da okudu, üfürükçü de dokundu, hiçbirisi fayda etmedi. Bir sürü koyun ve inek kesildi, mescit ve

³³ ÖTKÜR, *age*, s. 177-178

dervişhanelerde dualar okunup tekbirler getirildi. Üveyis Elem başta, ulemalar “Şah kocam hazretlerine şifa dileyelim” diye bozuk trampet gibi bağırıp, cemaati yüzlerce defa duaya el kaldırdı. Bu da kar etmedi.

Şamehsut, beş günden bu yana, aynı şekilde yatıyordu. Çakır gözlerini yumup uykuya dalayım dese, karabasan geliyor, dehşetli sesler işitir gibi korkup uyanıyordu.

*Kale kapısına asılmış kanlı başlar kafesten çıkmış, onun önüne yuvarlanıp geliyorlardı. Mezarlar yarılp, kefen giymiş başsız vücutlar ona doğru koşmaktaydı... Bu ne kadar da dehşetli bir manzaraydı!*³⁴

Şamehsut’un fiziki tasvirleri daha çok insanda dehşet uyandıracak şekilde yapılmıştır. Aslında bu durum yalnızca Şamehsut için geçerli değildir. Yazar, ezenler kategorisine dâhil edebileceğimiz herhangi bir kahramanı anlatırken ekseriyetle aynı yola başvurur. Ayrıca fiziksel özelliklerinin haricinde, sahip olduğu zenginliği anlatmak için de benzer bir yöntem kullanılır. Altın, yıldız, ev eşyaları, süslü giysiler genel olarak bu tasvirlerde sıkça kullanılan öğelerdir. Böylece zengin-fakir çatışması daha da belirgin bir hale gelmektedir. Yazar yine, Şamehsut’un içerisinde bulunduğu psikolojik durumu ortaya koyarken korkunç, dehşet verici manzaralar kullanmış böylece işlenen zulmün karanlık yüzü başka bir açıdan da gösterilmiştir. Şamehsut’un korkunç rüyalar görmesinin, hayali sesler duymasının, uykusuzluk çekip hasta olmasının sebebi iktidarını hatta canını kaybetme korkusudur. Halka yaşattığı korkuların aynısını şimdi kendisi çekmektedir.

Kumul dağlarında doruğa ulaşan dehşetli gök gürültüsünden kurtulabilmek için gururunu bir kenara koymaya mecbur kaldı. Tahtirevanına binip şehirden beş kilometre uzaklıkta bulunan ve görkemli bir yapıya sahip konaklama yerine gitti ve misafirleri burada karşıladı. Karşılama merasimi sona erdikten sonra, Yüen Dahua’yı yanına oturtup tahtirevan ile Şyetey idaresine kadar getirdi. “Ne çare Tömür! Bana öyle hakaretler ettin ki, senin yüzünden işte bugün makamdan düşmüş bir serseriye kendimden

³⁴ ÖTKÜR, age, s. 216-217

başka hiç kimsenin oturmadığı tahtirevanımdan yer verecek duruma düşüyorum” diye düşündü Şamehsut.³⁵

Şamehsut da son çıkan isyandan dolayı tedirgin olduğundan kendinden daha alt seviyedeki birinin ayağına gitmekten geri kalmamıştır. Bunu yapmasındaki sebep aslında yine iktidarını kaybetme korkusudur. Çünkü sahip olduğu gücü Mançu hanına sadakatinden ötürü kazanmıştır. Topraklarında çıkan ve hızla büyüyen isyandan sorumludur ve bu isyan başarıyla neticelenirse hem iktidarından olacak hem de Mançu imparatorunun gazabına uğrayacaktır. Sahip olduğu topraklar, zenginlikler, yetkiler onu tamamen korkusuz ve bağımsız yapamamıştır. O da, üzerindeki güçlerin baskısı altında ezilmektedir.

Yazar, Şamehsut’un sahip olduğu zenginliği ve kudreti yansıtabilmek için uzun bir saray tasviri yapar:

Şamehsut’un sarayı bir Müslüman şehri olan Huyçin’in kuzey doğusuna inşa edilmişti. Uzaktan bakıldığında tıpkı yüksek bir tepe üstünde dimdik duran eski bir kaleye benziyordu. Yüksekliği bir buçuk kavak boyu gelecek bu sarayın kuzey tarafı, kale ile kuşatılmıştı ve şehrin “saray kapısı” diye adlandırılan kapısı tam burada idi. Fakat bu kapı, tam olarak kuzeye değil, kuzey batı tarafına bakıyordu. Bu kapıdan giren kişi sağ tarafa dönüp on beş adım kadar ilerledikten sonra, kuzeye doğru yerleştirilmiş yine bir kapıdan geçince, karşıda çarpık ve engebeli sokaklar, sol tarafta tıpkı asık suratlı idare kapıları gibi karanlık başka bir kapı görünüyordu. Batıya bakan bu kare şeklindeki kapı, şah sarayının büyük kapısı idi. Onun iki tarafında silahlı karakollardan dışarı, ağzını açıp çömelmiş bir şekilde oturan iki aslanın taştan heykeli yerleştirilmiş ve buradan başlayarak iki sıra karaağaç dikilmişti. Kapıdan girip karşıya bakarsanız, yirmi adım ötede kenarları sağlam kerpiçten yapılmış, kırmızımsı duman renginde boyanmış düz bir duvar görünüyordu. Bu duvar, han ya da şah saraylarının ananevi sembolü idi... Sağ tarafa bakarsanız, yüksekliği bir kavak boyu

³⁵ ÖTKÜR, age, s. 158-159

gelen kemer görünüyordu. Bu, sarayın davulhanesi idi. Sol tarafa bakarsanız, bir dizi balkonlu ev görünüyordu. Balkon direklerinin hepsi koyu kırmızı renkte bir sırla cilalanmış olup, her bir direk de ağaçtan oyulan renkli ejderha başlarının üzerinden bir taraça ile tutturulmuşlardı. Taraçanın yüzeyi renkli nakışlarla süslendiği için göz kamaştırıyordu. Evlerin bu taraftaki duvarlarında çeşit çeşit nakışlarla süslenmiş ahşap pencereler bulunmaktaydı. Tam ortada beş basamaklı taş bir merdivenle çıkılan heybetli bir kapı bulunuyordu. Onun üstünde Çin mimarisi tarzındaki kemer boy gösteriyordu. Bu, sarayın ikinci kapısı idi. Kapıdan içeri girince uzun bir koridorun iki tarafında çift kanatlı büyük kapılar görünüyordu. Bunlar, deminki evlerin kapıları olup bu evler sarayın çalışma odaları idi.

İkinci kapıdan girdikten sonra, geniş bir avlu görünüyordu. Bu avlunun batı tarafında, içerisinde hazine odası, has oda, kabulhane ve haremhanenin bulunduğu heybetli saray boy gösteriyordu. Ona, ancak otuz basamaklı bir merdivenle çıkmak mümkün oluyordu. Üç yanında ayrı çıkışı bulunan merdivenin sağ ve sol tarafındaki basamakları taştan yapılmıştı. Ön tarafındaki basamakları ise ceviz ağacından yapılmıştı ve buradan şahtan başka hiç kimse çıkamazdı. Merdivenin başındaki taraça önünde, dörderden sekiz tane silahlı nöbetçi iki sıra halinde duruyordu. Ayrıca, uzun saplı kılıç, kızıl saçaklı mızrak, ejderha başlı gürz, iki taraflı balta ve ona benzer eski zaman silahları dizilmiş, kırmızı cilalı iki ahşap raf duruyordu. Avlunun kuzey tarafında büyük bir bina vardı. Bu binaya sarayın merasim salonu, misafirhanesi ve baş teycilerin çalışma odaları yerleştirilmişti. İçeri giren herkes, Uygur mimari sanatının paha biçilmez eserlerine hayran kalıyordu. Duvarlardaki kaymak taşıyla işlenmiş nefis nakışlar, şeftali ve nar şeklindeki güllü oymalar, mihrap şeklindeki nakışlı bacalar, Arap harfleri ile yazılmış Farsça ve Türkçe nazımlar Uygur nakkaş ve hattatların maharetini sergiliyor ve herkesin hayranlığını uyandırıyor.

Kare şeklinde yapılan bu binanın kuzey ve güney tarafları bahçeyle birleşiyordu. Bahçeyle bakan duvarlar yerden tavana kadar gül nakışlı pencerelerden oluşmuştu. Bu pencereler, çift kanatlıydı ve içeriden bakan bir kişi bahçe manzarasını tam olarak görebiliyordu. Üç tarafı kale ile çevrilmiş bu bahçe 'Yarbağ' diye adlandırılıyordu. Bahar ve yaz günlerinde türlü türlü güllerin çiçeklerin açtığı, kuşların ötüp, çeşit çeşit meyvelerin hoş kokularının yükseldiği bir yerdi ve Kaf Dağı'nın eteklerindeymiş gibi, Şamehsut'un heybetli sarayından tamamen farklıydı³⁶

Sarayın, yüksek bir tepe üzerinde dimdik duran eski bir kaleye benzetilmesi, Mançu İmparatorluğunu ve Doğu Türkistan'daki yönetimi temsil ediyor olmasından kaynaklanmaktadır. İmparatorluğun ve şahlığın gücünü kırmak kolay değildir. Bu bakımdan dimdik duran eski bir kale sembolü işlevsel olarak kullanılmıştır. Yazar, sarayın uzunluğunu hemen herkesin anlayabileceği türden bir ifadeyle dile getirmiş ve bir buçuk kavak boyu olarak vermiştir. Yine yüksek bir yapı olduğunu sayısal verilerle de desteklemiştir. Saray kapısı kale ile kuşatılmıştır. Yani korunmaktadır. Kimden? Düşman saldırıları ve halkın öfkesinden... Olası bir düşman saldırısı zaten önceden haber alınacağı için bir şekilde hazırlık yapmak mümkündür. Ancak halkın öfkesi kabarır ve saray kapısına dayanılırsa şahın bundan korunması lazımdır. Bu sebeple kale yardımı ile sarayın muhafaza edilmesi desteklenmiştir. Sarayın büyük kapısı silahlı muhafızlar tarafından korunmaktadır. Burada da yine olası tehlikeye karşı önlem alındığını görüyoruz. Sarayın büyüklüğünü uzun tasvirlerle anlatan yazar, bahsini ettiğimiz kısımlar hariç, işlevsel betimlemeler yapmamıştır.

Şamehsut bu ihtişamlı sarayında Yüen Dahua, Çyen Darin, başkan, Şyetey ve diğer seçkin bürokratlar için yemek verir. Sofra oldukça zengindir. Ayrıca sunduğu göz alıcı hediyeler de konuklarını ziyadesiyle memnun eder. Amaç; Tömür Helpe isyanının bastırılması için onlardan yardım istemektir. Şah, bu yolda varını yoğunu ortaya koyar, hatta yukarıda bahsettiğimiz gibi onurunu da...

³⁶ ÖTKÜR, age, s. 260-263

Ziyafet bahçeye bakan büyük salonda düzenlendi. Her birine sekizer kişinin oturduğu üç yuvarlak masa misafirle doldu. Misafir köşesindeki masaya Şamehsut ile Yüen Dahua, Çyen Darin, Başkan ve Şyetey'in yanı sıra büyük bürokratlar toplandı. Deniz mahsullerinden hazırlanmış yemeklerden tutun da, Uygur milli yemeklerinin en nadide çeşitlerine kadar yiyip, sert ilaç ve haplarla hazırlanmış içecekleri içip doyduktan sonra, Şamehsut, Yüen Dahua ile Çyen Darin'e hediye takdim etti. Kızıl kadife yerleştirilmiş tepsilerdeki parlayan altın paraları, çiftlerli koyulmuş gümüş paraları, çeşit çeşit kara tilki ve antilop boynuzlarını görünce Yüen Dahua'nın ağzı kulaklarına vardı. Hediyeler, Çyen Darin'in kısık gözlerini ise fal taşı gibi yaptı.³⁷

Yazar çok yerde olduğu gibi, yine bir tarafta yiyeceği bir lokma ekmeği bulamayan halk ile ne yiyeceğini şaşırmış yöneticileri karşılaştırmıştır. Bunu yaparken Doğu Türkistan topraklarında makbul sayıldığını düşündüğümüz deniz mahsullerini ön plana çıkarmıştır. Dikkati çeken diğer önemli bir husus ise uyuşturucudur. O dönemde afyon gibi uyuşturucuların kişiye zevk verdiği için zengin tebaa arasında yaygın olduğunu görüyoruz.

Şamehsut üst üste aldığı yenilgilerle iyice karamsarlaşır. Başvuracağı çareler tükenmiş ne yaptıysa isyanı bastıramamıştır. Tömür Helpe ve arkadaşlarının saraya gelip onu öldüreceğini bildiği için kendi canının derdine düşer.

-Hayallah, hayallah, deyip sakalını sıvalıyordu Şamehsut. Şimdi ne yapayım? Yine asker toplayayım mı? Yok, yok, bu Kumullulara inanmak mümkün mü? Önceden olduğu gibi yine Tömür tarafına geçerler. Bey çocukları mı? Onlar da olmaz. Hepsi serseri... Sözde akrabam olan Kezibeg Koca'nın hali ortada, hepsi besili koyun gibi maşallah. Aynı dindeki halkım

³⁷ ÖTKÜR, age, s. 262

*arasında bile güven yok, tuzumu yiyip hizmetimi gören bürokratlarımın hali bu, şimdi ne yapacağım ben?*³⁸

Askerler veya polisler; yöneticiler, beyler, yüksek rütbeli komutanlar gibi zenginleşmedikçe her zaman onların da isyan etme ihtimalleri olacaktır. Bu ihtimal, halk kadar fakirleşmelerine imkân vermeyerek azaltılır. Şaha yakın bir bey, rütbeli bir komutan gibi zenginleşirse de zaten halk ile yönetim arasında tampon olmasına gerek kalmaz. Böylece maddi olarak iki uç arasında bırakılırlar ki, görevlerini yerine getirebilsinler. Öte tarafta, bey çocukları da savaşmakta anlamayan, zevk ve sefada kendini kaybetmiş bir kuşaktır. Bunun en bariz örneği de şahın oğlu Nezer'dir. Kısacası şahın yanında güvenebileceği kimse kalmamış, herkes payına düşen parayı alıp çekilmiş ancak hiçbirisi isyanı durduramamıştır.

*Bugün Çyen Darin, kendi ölen askerleri için Çinhanmyav adındaki tapınakta düzenlenen matem merasimine Şamehsut'u davet etti. Şah, bey ve bürokratları ile "İnek Katır" komutasındaki özel muhafızlarının himayesinde matem merasimine katıldı. Merasim sona erince, Çyen Darin'in askerlerinden birisi Şamehsut'a bir kurşun attı. Kurşun onun altın süslemeli yakasını sıyrıp geçti. Bu, elbette ki hiç beklenilmeyen bir olaydı. Bu yüzden de "İnek Katır" olaya müdahale edip yiğitlerine emir verdi. Tapınakta çatışma başladı. Şamehsut, can korkusundan ne yapacağını şaşırarak posta arabasına atlayıp saraya kaçtı. Beyleri, bürokratları, hatta postacısı bile çoktan kaçıp gitmişlerdi.*³⁹

Askerin isyan ettiği ve şahın canına kastettiği bir sahne... Çyen Darin'in askerleri isyanı bastırmak için telef olmuş, vaat edilen para yerine ulaşmamış, bu da askerin canını epeyce sıkmıştır. Şamehsut'u öldürüp yerine oğlu Nezer'i geçirmek istemektedirler. Saldırı sırasında şahın güvendiği askerleri, bürokratları ve beyleri kaçıp gider. Herkes kendi canının derdine düşmüştür. Şah bu duruma çok kızar:

³⁸ ÖTKÜR, *age*, s. 277

³⁹ ÖTKÜR, *age*, s. 278-279

Bu olaylardan sonra, Şamehsut kendi adamlarına bir daha asla güvenmeyecekti. Özellikle tapınakta vurulduğu zaman, hepsinin kaçıp gitmesi ona çok elem vermişti.

Demiş Han bir gün ki, devr-i devranlar nerede kaldı,

Saltanat tahtında kervanlar nerede kaldı?

Başına düşse gün, ben baş vereyim deyip laf edenler,

Başıma düşmüş idi gün, kadirşinaslar nerede kaldı?

O, bir zamanlar, Noşirvan Teyci'nin okuduğu bir kitaptan işittiği işte bu mısraları hatırladı ve Haşir Teyci, Kezibeg Koca ve Turşa Tuğbegi başta olmak üzere bey ve bürokratlarını çağırıp: 'Yalağımı yalayan it sizlerden daha iyi! Hiç olmazsa, aşımın tuzumun hatırı yok mu hey vefasızlar!' deyip sitem ettikten sonra, Turşa Tuğbegi'ni zindana attı. Postacı İbrahim'e kırk sopa vurdurup, Tarançi kömür ocağına sürdü. Haşir Teyci ile Kezibeg Koca'ya gelince, "Allah Teâlâ öfke ile sabrı denk yaratmamış olsa, her ikinizi bir kırsağın kuyruğuna takıp sürükletir, arkasından gök aygırı koyuverirdim. Gözüme gözükmeyin" diye bağırdı.⁴⁰

Şamehsut böylece yanındaki adamların ne kadar çıkarıcı ve güvenilmez olduklarını anlar. Devrimciler başarı kazandıkça şahın endişesi daha da artacak ve yalnız kaldığını düşünerek hayıflanacaktır. Son çare olarak Yan Zinşin'den yardım isteyecektir. Daha önceki ayaklanmayı başarıyla bastıran bu kurnaz adam Tömür Helpe isyanında da başarı kazanacaktır. Onun tabiatını çok iyi bilen Şamehsut, söylediği sözleri ve isteklerini koşulsuz kabul eder.

Bugün Li Şufu ile Başkan, geç vakte kadar Şamehsut Şah'ın yanında kalıp ona General Yan'ın planlarını tekrar tekrar anlattılar. Şamehsut, General Yan'dan minnettar olup, Li Şufu'nun bütün hareketlerini destekleyeceğini bildirdi. Bundan iki gün sonra Li Şufu, kendini peygamber evladı diye ilan eden Çinli Müslüman muteberi Kuybav, Fin Hacı, Üveyis Elem, Zikyahacı, Hesin Bala Hacı, Şaehmetbay gibi yurt büyüklerinden terkip edilen elçiler

⁴⁰ ÖTKÜR, age, s. 281

heyetini beraberine alıp dağa hareket etti. Hediyelerle doldurulmuş on iki araba da onlarla aynı anda yola çıktı. Aynı gün Urumçi'den bir piyade topçular taburu da Kumul'a ulaştı.⁴¹

Yan Zinşin'in planına göre; devrimciler arasına onların dilini iyi bilen, dininden anlayan birini gönderip onları yumuşatmak lazımdır. Sonra Tömür Helpe görüşme için Urumçi'ye çağırılacak ve ne yapılması gerekiyorsa ondan sonra rahatlıkla yapılacaktır. Nitekim Zinşin'in bu kurnazca planı işe yarar. Devrimcilerin gönlünü yapmak için gönderilen Li Şufu, sahte hareketleriyle Tömür Helpe ve devrimcileri kandırıp onları barış yolunda ikna eder. Kendisine verilen darinlik makamı için Urumçi'ye giden Tömür Helpe, gördüğü iltifat karşısında sarhoşluk yaşar. Bu arada başsız kalan devrimciler dağılır. Helpe geç de olsa durumun farkına varır, Urumçi'den kaçıp halkının yanına gitmek ister fakat haberi çoktan almış olan Yan Zinşin Amankul ve Tömür Helpe'yi öldürür. Böylece Şamehsut, Zinşin'in kurnazca planları ile isyanı bastırmış olur.

II.1.1.2. Yan Zinşin

Romanın yabancı kadrosuna dâhil olan Yan Zinşin, Torpak İsyanı sırasında yaşanan kanlı olayların akabinde karşımıza çıkar. Gensu bölgesinin askeri valisidir. Şahın uyguladığı silahlı müdahaleye karşı çıkar:

....Mançu Han'ın buyruğuyla Gensu ülkesinden Şincan'a görevlendirilen Yan Zinşin Kumul'a geldi. Başından çok olaylar geçen, bu yaşlı ve tecrübeli tilki, durumu gözden geçirip derhal Şamehsut'un yanına girdi ve şöyle dedi:

-Askerlerimizin kılıcı her ne kadar keskin olsa da, bu kadar insanı yok etmek mümkün mü? Şayet yok etmek mümkün olsa bile, sonra sizin uçsuz bucaksız topraklarınızı kim ekecek, hayvanlarınıza kim bakacak? Kuşu yem kandırır, insanı söz, demişler. Bu işi bana bırakın, ben konuşarak halledeceğim.

⁴¹ ÖTKÜR, age, s. 355-356

*Asabilikle gölse de halkın hiddetinden kahrolan Şamehsut, Yan Zinşin'in söylediklerine razı oldu. Zinşin, halka dışının beyazını gösterip, "Sizlere yazık olmuş, talebinizde haklısınız. Gelin her ne varsa konuşarak halledelim" dedi. Böylece karşılıklı konuşarak sorun çözüldü ve bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmanın sonucu olarak, genişliği altmış santimetre, yüksekliği bir buçuk metre gelen yassı kara taş üzerine, "Bugünden itibaren, Şamehsut Şah'a bağlı vatandaşlar saraya ayda yalnız üç gün karşılıksız olarak çalışacak, Şamehsut Şah, vatandaşlardan bundan başka vergi almayacak" şeklinde Uygurca ve Çince birer yazı yazdırıldı ve saray kapısının önüne yerleştirildi. Bunun üzerine, tıpkı kaynayan bir kazana soğuk su katılmış gibi cihan sessizliğe büründü."*⁴²

Yan Zinşin, yazarın da belirttiği üzere son derece tecrübeli ve kurnaz biridir. Sınıflı toplumlarda üst basamak, üzerine basabileceği alt basamağa muhtaçtır. Amaç; alt sınıfı yok etmek değil onu sömürmek, sırtından kazanç sağlamaktır. Sömürgeci yönetimler halkın tansiyonunu dengede tutmaya çalışır, onların tamamen refaha ermesine veya tamamen kırılıp gitmesine izin vermezler. Yan Zinşin de bu yoldan ilerlemiş ve yapılan eziyetin şiddetini biraz azaltarak ortamı sakinleştirmiştir. Her vakit şaha muhtaç, korkuyla sindirilmiş halk ise bu duruma razı gelmiştir. Ancak Yan Zinşin'in bu yumuşak ve sinsi tabiatı sonunda devrimcilerin felaketine yol açacaktır.

Bilge Kağan Orhun Yazıtları'nda, Türk milletini bu tehlikeye karşı uyarır:

...İl tutacak yer Ötügen ormanı imiş. Bu yerde oturup Çin milleti ile anlaştım. Altını, gümüşü, ipeği ipekliyi sıkıntısız öylece veriyor. Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştırdı, konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşündürmüş. İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş. Bir insan yanılsa, kabilesi, milleti, akrabasına kadar barındırmazmış. Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk

⁴² ÖTKÜR, age, s. 40-41

*milleti, öldün; Türk milleti öleceksin! Güneyde Çogay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersen, Türk milleti, öleceksin!*⁴³

Ayaklanmayı başarıyla bastıran Yan Zinşin şah tarafından mükâfatlandırılırken, isyanın elebaşları cezalandırılır:

Yan Zinşin, Şamehsut tarafından mükâfatlandırılarak, çok sayıda altın ve gümüş alıp Urumçi'ye ilerledi. Şamehsut, "Bu baldırı çıplaklar günlerini şimdi görsünler bakalım!" diyerek isyanın elebaşlarını derhal cezalandırma emrini verdi.

Böylece, yine kan üstüne kan dökülerek, küçücük Kumul mahşer yerine döndü.

İşte, isyan liderlerinden Torpak Molla Raci, Torpak Dugamet ve Özgoca Gocamniyazların kale kapısına asılmış kanlı başı! İşte, parçalanıp kana bulanmış Emet! İsyanda kâtiplik yaptığı için, Yi Şinфу adeta kanına ekmeğini banıp yiyor... İşte, isyancılara kılıç yapan, Yusuf ve Yunus ustalar... Onlar da kendi yaptıkları kılıçla kana bulanmışlar! İşte, isyancı kadınlardan Rozihan... O da kırk kürek vurulduktan sonra Nom'a sürgün edilip yol üstünde can vermiş! Daha kimler kimler! Birçok kişi, Şamehsut ile Yi Şinфу'nun kılıcından başını zor kurtarıp uzak memleketlerde sefil olmaya mecbur kaldı. Böylece, 1907 yılının ilkbahar mevsiminde başlayan "Torpak İsyanı", aynı yılın yaz ortalarında cellâtların kılıçlarıyla kan gölüne döndü.⁴⁴

İsyanın ilerleyen safhalarında, Tömür ve arkadaşı devrimci gençler başarı kazanıp Şamehsut'u sindirmeye başladığında, şah tıpkı Torpak Ayaklanmasında olduğu gibi Yan Zinşin'den bir kez daha yardım ister. Şahın gönderdiği telgrafa Çinli yöneticinin verdiği cevap şöyledir:

⁴³ ERGİN, Muharrem, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 5

⁴⁴ ÖTKÜR, **age**, s. 41

Telgrafta; önce Şamehsut'a nasihat veren sözler söylendikten sonra, "Şimdi Kumul'a asker gönderilecek vakit değil. Bugünden itibaren savaşı derhal durdurup, barışı sağlamak için dağa elçi çıkarılsın; kanı kan ile yıkamak olmaz. Ceviz ağacı sert olduğu için, ondan kolayca ok geçip gider; pamuk yumuşak olduğu için, ok geçmez. Sizde "Yiyen ağız utanmış." diye bir atasözü varmış. Elçiler heybelerini bu kez daha çok hediye ile doldurup gitsinler. Geri kalanı sonra anlatacağız." denilmiş. Telgrafın Başkan Bey Vinçav'a ayrılan kısmında şu sözler yazılmıştı; "Ben dağdaki hırsızları yok edip, afeti kökünden bitirmeyi bilmiyor muyum? Siz, işi güzellikle çözeceğiniz yerde, savaşımaya teşebbüs etmişsiniz. Buna ne kadar inanıyordunuz? Ben, askeri tecrübem olduğu halde, isyancıları güç kullanarak yok etmeye cesaret edemiyorum. Bu iş sizin için bu kadar kolay mı? Sizin vali olarak şimdiki vazifeniz, dağa asker çıkarıp afeti genişletmek değil, yumuşak sözlerle hırsızların eline ayağına köstek olmaktan, sonraki planlarımızın hayata geçirilmesini bizzat uygulamaktan ibaret."

—Elçi, elçi! Yine hediye mi göndereceğiz? Böyle yaptıkça Tömür'ün burnu daha da büyümüyor mi? General Yan hazretleri bunu niçin anlamıyor! dedi Şamehsut öfke ile sakalını sıvazlayarak.

—Başka çare yok. Bana yapılan sitemleri işitmediniz mi? Dağa derhal elçi göndermezsek, o hırsızlar sel gibi bastırıp gelecek. Şimdilik bu sele beyaz bayrakla bir bent çekelim. Geri kalan işi sonra hallederiz.

—Bu general, önceki generale benzemiyor.

—Bence de.

—Gerçekten, Torpak Ayaklanması'nı iki çift lafıyla bitiren kişi, işte bu generaldi. "Kuşu yem aldatır, insanı söz." demişti. Bu sözü hala aklımda... Fakat bu çulsuzların önünde bu kadar aşağılanmak kanıma dokunuyor. dedi Şamehsut, derin bir ah çekip.⁴⁵

⁴⁵ Ötkür, *age*, s. 281-183

Şamehsut; itibarını düşündüğü, devrimciler karşısında küçük duruma düşmek istemediği için elçi gönderip barış teklif etmek istemez. Böyle yaparsa biraz daha sinmiş olacaktır. Fakat Yan Zinşin'in planları çok daha kurnazcadır. Amacı; yumuşak dille, tatlılıkla Tömür ve arkadaşlarını tuzağa düşürüp başlattıkları ayaklanmayı daha da büyümeden söndürmektir.

Yazar, bu kısımdan sonra romana bir parantez açıp Yan Zinşin'in sahip olduğu güç ve iktidarı ayrıntılı olarak anlatır. Hatta okuyucuya dönüp Yan Çinli yöneticiye, romanın bundan sonraki kısmında adıyla hitap etmeyeceğini söyler.

Bu günden itibaren, Yan Zinşin'in başına devlet kuşu kondu; onun mertebesi hızla yükselmeye başladı. İdari görevi Kaymakam, askeri görevi Tabur Komutanı olan bu adam, 1907 yılında Şincan'a gelerek önce Aksu vilayetinin valisi, daha sonra da Şincan eyaleti adalet bakanı oldu. 1912 yılında İli isyancıları mağlup olunca, Şincan'ın bütün askeri ve hukuki idaresi onun eline geçti. "General", "Yüksek İdari Başkomutan", "Ülke Reisi", ayrıca yine "Baş Kumandan" gibi unvanlarla Şincan'da on yedi yıl hüküm sürdü. O zamanlar avam tabakası onu "General Yan" diye adlandırıyordu. Biz de kitabımızın işte bu bölümünden başlayarak onu bu şekilde adlandırmayı uygun bulduk.⁴⁶

Yan Zinşin'in olayların gidişatındaki rolü ve önemi büyüktür. Yaptığı planlar sayesinde başlatılan ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Öyle sanıyoruz ki yazar, romanın bu kısmına kadar Zinşin'e gereken ilgiyi göstermemiş olduğunu fark edip böyle bir açıklama yapma gereği duymuştur. Sonraki kısımda; elde ettiği önemli görev ve rütbelerin, kazandığı itibarın aksine, nasıl zor bir durumun içerisinde olduğunu anlatır.

Yan Zinşin'in general olması, tam da Şincan'ın durumunun epey çalkantılı olduğu bir zamana denk geldi. Batıda İli isyanı bastırılmış olsa da, ihtilal ateşi hâlâ alev alev yanmaktaydı. Kuzeyde, Moğol ve Şincan sınırında silahlı çatışma ortaya çıkmıştı. Doğuda, Kumul çiftçilerinin zulme karşı isyanı doruğa ulaşmakta; güneyde ise, Gelavhuycular (Kardeşler Teşkilatı),

⁴⁶ Ötkür, age, s. 324

Mançu Hanlığının taraftarlarını tehdit etmekteydi. Özellikle Kumul Çiftçiler Ayaklanması, bütün Kumul bölgesini sarsmaktaydı. Ondan ilham alarak Turfan ve Piçan taraflarında da çiftçilerin silahlı isyanları başlamıştı.

Bu durum General Yan'ı çok fazla endişelendiriyordu. Onun içindir ki o, "Bu ne biçim aksilik! Gök Tanrı bana yeri geniş, zenginliği bol, halkı cahil, yönetmesi kolay olan Şincan eyaletine hâkim olmayı nasip etmiş ama her taraftan uğursuzlar çıkıp işi bozmaya çalışıyor." diye hayıflanıyordu. Onun nazarında, hepsinden kötü olan tehlike Tömür Helpe idi.

"Eğer bu tehlike önlenmezse, diye düşünüyordu, Şincan'da büyük bir isyanın başlaması mümkündür. O zaman ne yapacağım? Bunun için her şeyden önce bu ateşi söndürmek gerek! Öyle ise bu ateşi söndürmenin en güzel yolu nedir? Bir eve ateş girerse, onu su döküp söndürmek yeterli olur. Bütün bir ormana düşen ateşi, su saçarak söndürmek mümkün olur mu? Ben bu Sarıklı (Uygur) denen halkın karakterini iyi öğrendim. Eski tarih kitaplarımızda geçen "Huygu" yani Uygur denen halk bu. Bu halk iyiye iyi, kötüye kötü; düzgün olursan, koyun gibi ağır başlı, sinirine dokunursan, kaplan gibi saldıran bir halktır. Tömür Helpe de, bu halkın evladıdır. Şamehsut Şah ile Yüen Dahua onu sinirlendirmekle hata etti. Atılıp gelen kaplanı yumruklayıp öldürecek kahraman Vusun şimdi nerde var? Acele edip de sinirlendirmeden, onu okşayarak tutmak lazımdır. Kaplan her ne kadar korkunç olsa da, insanlar onu tutup kafese sokabilirler değil mi? Bunun için akıl ve sezgi gerek!"⁴⁷

Ona göre Şincan yeri geniş, zenginliği bol, halkı cahil, yönetmesi kolay bir yerdir. Yani sömürmek için biçilmiş kaftandır. Halkı yumuşak ve sinsi sözlerle kandırıp aldatır ve sırtlarından geçinmeye devam ederse ulaşamayacağı merteye yoktur. Fakat bunun için ait olduğu sınıfın kurallarını iyi bilmek gerekmektedir. Şamehsut gibi aceleci ve saldırgan davranmak yanlıştır. Çünkü halkın canına iyice tak ettiğinde baş kaldırmaya başlar. Hepsi birden baş kaldırır, bununla başa çıkmak imkânsız olur. En

⁴⁷ Ötkür, *age*, s. 324-325

iyisi onları küçük imtiyazlar, yumuşak sözlerle kandırıp uyudukları uykudan uyandırmamaktır.

Yazar bu araya Yan Zinşin'in fiziki tasvirini de eklemek ister:

Yeşil askeri bir üniformasını giyip elini arkasına atmış olan General Yan, geniş ve aydınlık çalışma odasında yumuşak Hoten kilimine basarak ölçülü adımlarla gezinip duruyordu. Göğsündeki madalya ve nişanları, omzundaki yuvarlak apoletlerinin altın saçakları, sağ omzunun üzerinden sol yanına sarkan geniş ve renkli bandı ve belindeki kayış kemeri pencerelerden giren güneş ışığında parlıyordu. Amerikan çizmesiyle şapkasının tepesindeki bembeyaz tüy saçak, boyunu daha da uzun gösteriyordu. Toplu yüzüyle şişkin gözleri ve ağarmış seyrek koyu bıyığı onun suratını daha da heybetli gösteriyordu. Cumhuriyet ilan edildikten sonra, tek örgülü saçını kestirmişti.⁴⁸

Tasvirde daha çok Zinşin'in askeri başarıları ön plana çıkarılmıştır. Bu bakımdan fonksiyoneldir. Fakat daha önce de belirttiğimiz üzere, yazar bu kısımları Yan Zinşin'i geç de olsa anlatayım gayretiyle yazdığı için eğreti durmaktadır.

Şamehsut, Yan Zinşin'in cevabı üzerine devimcilerin safına elçi göndermeye mecbur kalır. Ancak Tömür ve arkadaşlarının barış yolunda isteklerini kabul etmek istemez. Generale bir mektup yazılır:

Duvara asılmış Şincan haritası önünde durup hayallere dalmışken, özel kâatibi izin isteyip içeri girdi ve Kumul'dan önemli bir telgraf geldiğini bildirdi. “Oku!” dedi General Yan, kâtibe bakmadan.

“General cenaplarının huzurlarına şunu rapor etmek isterim ki...” diye başlanan telgrafın konusu özetle şöyle idi: Buyruğa binaen, dağdaki isyancılara pek çok hediyeyle birlikte elçi gönderilerek şimdilik şehre düzenlenecek saldırı önlenmiş ise de, onlar anlaşma masasına oturmayı reddedip önceki sözlerinde ısrar etmektedirler. Şamehsut Şah, onların

⁴⁸ Ötkür, *age*, s. 325-326

*talebini kabul edecek gibi değildir. Duruma bakılırsa, yakında şehre bir saldırı düzenleneceğe benzer. Bu işi silah gücü kullanmadan halletmek mümkün olmayacak gibi görünüyor. Hâlbuki Kumul'da onlara karşı duracak askeri güç kalmadı. Onun içindir ki Ürümçi'den derhal güçlü bir ordu gönderilmesi talep ediliyor.*⁴⁹

General, konuyla ilgili danışmanlarının fikrini alır. Onlar da Şamehsut gibi, devrimcilerin üzerine asker göndermek gerektiğini düşünürler. Ancak o bu fikre daha önce de olduğu gibi katılmamaktadır. Şunları söyler:

—*Böyle diyeceğinizi biliyordum. Görünüşe bakılırsa, fikriniz doğru. Bize karşı yumruk kaldırmaya cüret eden bu yabanileri kesinlikle yok edip hepsine ibret vermek, isyanın kabul edilemeyeceğini göstermek, bizim önümüzde duran en mühim vazife. Benim onlara merhamet gösterdiğimi mi düşünüyorsunuz? Yok, yok! Durum sandığınız gibi değil. Ben bu afeti kökünden kurutmanın tasasını taşıyorum. Şunu anlayınız ki, tedbir yerinde olursa, iş başarılı olur. Silah gücüyle bastırmak, elbette en verimli çaredir. Fakat eski bilginlerin, “Üç bin adamın kellesini kesmek için, sekiz yüz başı kurban vermek gerekir” sözünü hatırlınızdan çıkarmayın. Şamehsut Şah ile Yi Şinfu'nun onlara çok sayıda silah kaptırdığını da unutmayın. Çyen Darin'in gözünü vuranlar da onlardır. Bunun için, önlerine kılıcımızı sallayarak varmaktansa, kılıcı cübbenin eteği altına gizleyip “Barışalım!” deyip gülerek gitmemiz daha doğru. Gülersen kaplan bile dokunmaz, diye bir söz var. Kılıç yanında asılı durursa, herkes görür. Onu gönülde saklarsan, şeytan bile fark edemez. İşte bunun adı feraset. Savaşta güce değil, ferasete dayanmak lazım. Bir insan, gücüyle on rakibi yenemese bile, ferasetle on bin rakibe bile karşı gelebilir... Biraz önce, müşavir, dizginsiz atı misal verip onu kamçılıyarak eyerlemek lazım, dedi. Bana göre, dizginsiz atı kamçılarmaktansa, sırtını yavaşça sıvazlayıp eyerlemek daha kolaydır. Tüyünü yatacağı yöne doğru okşarsan, dizginsiz at bile sakinleşir.*

⁴⁹ Ötkür, *age*, s. 326

*Maksat onu eyerleyip binmek olduktan sonra işin kolayına kaçmak daha iyidir.*⁵⁰

Danışmanlar generalin bu bilgece sözleri karşısında ne diyeceklerini şaşırırlar. Yi Şinfu'nun silahla yapamadığını Yan Zinşin konuşarak yapacaktır. Aklındaki planı anlatır:

*—Bunun için, deyip devam etti General Yan, sizin iki gün içinde yola çıkmanızı emrediyorum. Başkan Vinçav ile Şamehsut Şah'a benim dediklerimi aynen anlatın ve yerli halktan uygun insanları bir araya getirin. O insanları barış elçisi olarak Tömür'e gönderin. Ne kadar masraf olursa olsun. Gerekirse Tömür'e bizzat kendiniz gidin. Sözler yumuşak olsun. Kurt, yumuşaklığıyla en sert ağaçları bile yiyor değil mi? Münasip bir zamanda, Hafız Yincan ile Niyaz Yincan'ın askerlerine çeki düzen verip üç atlı tabur göndereceğim. Bu Uygur-Müslüman taburları dağa yaklaşmayıp uzakta duracak. Eğer Tömür güzellikle yola gelmezse, bir topçu ve iki piyade taburu daha yetişip gelecek. O zaman, kılıcımızı kana ne kadar çok bularsak o kadar iyi.*⁵¹

Devrimcilerin gözünü boyamanın en kolay yolunun onları hassas noktalarından yakalamak olduğunu düşünen Yan Zinşin, Müslüman Uygur halkının en hassas noktalarından biri olan dini, bir silah gibi kullanacaktır.

*—Güzel, -dedi General Yan. Öyleyse, biz kılıcın yerine Müslümanların mukaddes kitabı olan Kur'an'dan faydalanacağız. Bildiğime göre, Müslümanlar Kur'an'a el basarak and içiyorlar ve bunu büyük bir söz olarak kabul ediyorlarmış. Bu, bizim için iyi bir koz. Şimdi ben öyle bir iş yapayım ki, Tömür ya bana teslim olsun ya da inatçılığını oracıkta sürdürerek Tanrısının dergâhına gitsin.*⁵²

⁵⁰ Ötkür, **age**, s. 328

⁵¹ Ötkür, **age**, s. 329

⁵² Ötkür, **age**, s. 348

Yan Zinşin planını gerçekleştirmek üzere, Müslüman taburunun komutanı olan Çinli bir askeri elçi kafilesinin başına getirir. Bu adam Müslümanları iyi tanımakta, Uygur Türkçesini de rahatlıkla anlayıp konuşabilmektedir.

Li Şufu, Turfan'da doğmuştu ve Uygur dilini su gibi biliyordu. Dini mektepte de Kur'an hatimesine kadar okuduğundan, İslam şeriatının hükümlerinden malumata sahipti. Babası onu bürokrat yapma niyetiyle Çince bir mektepte de okutmuştu. Li Şufu evli ocaklı olduğu yıllarda, askeri hizmetteki yakın bir akrabasının yardımıyla Ürümqi'ye gelerek, belirli bir süre askeri eğitim gördükten sona otuzbaşıklık mertebesine erişti. 1911 yılının sonunda Yüen Dahua, İli isyancılarını bastırmak için asker çekince, öndeki safa katılarak hizmet gösterdiği için, yüzbaşılığa yükseltildi. Sakal bıyık bırakmış, bu zarif, iki dil bilen hatip adamı General Yan, gelecek planları için tam da uygun kişi diye düşünmüş ve Müslüman Uygur taburları teşkil edildiği zaman tabur kumandanı yapıp yükseltmişti. O günden bu yana o, General Yan'ın sadık bir adamı olmuştu.⁵³

Li Şufu'nun görevi, bir Türk dostu, sadık bir Müslüman ve iyi niyetli bir insan gibi görünüp devrimcilerin silah bırakmasını sağlamaktır. Öncelikle; hal ve hareketleriyle güven sağlayacak, daha sonra onları ikna edecektir. Öncelikle ikna etmesi gereken kişi ise Tömür Helpe'dir.

General Yan, masasından iki adım kadar uzakta duran Li Şufu'ya Müfettiş Can Seytin'in yanına oturmasını işaret ederek sordu:

—Kur'an'ı ezbere okuyabilir misiniz?

—Okuyabilirim.

—Ya Müslümanların namaz kılma kaidelerini bilir misiniz?

—Kendim de namaz kılmaktayım.

—Ya Uygurların örf, kaide, gelenek, karakter ve huyunu?

⁵³ Ötkür, *age*, s. 347-348

—Ben onların arasında büyüdüm.

—Güzel, dedi General Yan. Sonra, onu neden çağırdığını anlatıp şöyle dedi: “Siz Tömür isyanını barışçı bir yolla bastırmakta en son kozum olacaksınız. Bunun için İslam dininden faydalanmayı iyi bileceksiniz. Eğer Kur’an’ın aracılığıyla Tömür’ü bana inandırıp Urumçi’ye getirebilerseniz, iki taraftan da kan dökülmesini engellemiş ve beni birçok zahmetten kurtarmış olacaksınız. Ben sizin bu vazifenin üstesinden gelebileceğinize inanıyorum. O zaman, sizi yüksek mertebe ve parlak bir istikbal bekliyor. Şayet bu vazifenin üstesinden gelemeszeniz benim huzuruma hiç gelmeyin. Geri kalan işleri müfettişle görüşüp daha çabuk yola çıkmanın endişesini taşıyın! Tömür’e gönderilecek hediyeler General İdaresinden verilecektir.”⁵⁴

Yan Zinşin, Li Şufu’ya, Tömür’e iletmek üzere bir mektup verir. Mektupta Şamehsut’un önceki mektuplarındaki o sert üslubun aksine son derece yumuşak ve övgü dolu sözler yer almaktadır:

“Ben sizin hükümete değil, Şamehsut Şah’ın zulmüne karşı isyan etmiş olduğunuzu derin derin düşünüp anladım. Sizde ve yoldaşlarınızda hiç bir zaman suç bulmuyorum. Vatandaşlar zulüm çekince elbette imdat der. İmdadını işiten çıkmaz ve üst üste adaletsizlik yapılırsa, buna tahammül etmek mümkün mü? Siz adaletperver ve kahraman bir kişiymişsiniz. Bahadırılığınızı kabul ediyorum. Kumul diyarı size küçük gelecek. Ben sizin gibi kahraman bir kişinin yanımda olmasını çok arzu ediyorum. Eğer bu teklifimi makul görüp Urumçi’ye gelerseniz, size sınırsız iltifatlar ve ikramlar sunulacak. Hükümet içinde sizin gibi bir kahramana uygun yer hazır. Gelin, birlikte hareket edelim! Bana mutlak güvenin. Benim sözüm söz. Can da ağızdan çıkar, söz de. Geri kalan şeyleri benim şahsi vekilim, sizin dindaşınız Li Şufu açıklayacak.”

Bu mektup, devrimcileri ikaz etmek, onları korkutmaya çalışmak veya onlara emir vermek için yazılmamıştır. Aksine onların davalarını haklı görüp isteklerine yerine

⁵⁴ Ötkür, age, s. 348-349

getirmeye hazır gibi görünmek için yollanmıştır. Yan Zinşin bu sözleri ile ezenler sınıfında olmadığını ezilenlerin yanında yer aldığını göstermek ister. Böylece onların gönüllerini alacak ve inandırıcılığını artıracaktır. Nitekim işler Zinşin'in planladığı gibi gider. Tömür Helpe başta olmak üzere devrimcilerin birçoğu Li Şufu'nun etkisi altında kalarak Yan Zinşin'in istediklerini yaparlar. Tömür Urumçi'ye gider, devrimciler başsız kalıp silah bırakır ve akabinde öldürülürler.

II.1.1.3. Yi Şinfu

Yi Şinfu, Bariköl'ün askeri valisidir. Torpak Ayaklanması sırasında Şamehsut Urumçi generalinden yardım isteyince, askeriyle birlikte Yi Şinfu görevlendirilir:

Şamehsut “Bağlanmış it ava yaramaz” dedikleri böyle bir şey herhalde diye düşünerek hemen Urumçi'deki generalden yardım istedi. General, Bariköl'deki askerlerine emir verdi. Bu Mançu askerlerine Bariköl'deki asker başı olan Yi Şinfu kumanda ediyordu. Onun kumandasındaki askerler, şehir kalesinden içeri girerek Şamehsut'u korumak istedi. Halk tıpkı öfkelenmiş bir aslan gibi, şehir kapısına kendini attı. Bu sırada, Tömür'ün önünde yürüyen Kara Tohti adındaki delikanlının başı kapıya sıkıştı. Göz açıp kapayınca kadar kana bulanmış başsız beden, kapının gerisinde kaldı. Kale üstünden kurşun yağmuru başladı. Avrupa tarzı tüfeklerden atılan kurşuna dayak ve tokmakla dayanmak nasıl mümkün olsun!⁵⁵

Tıpkı Yan Zinşin gibi romanın yabancı kadrosuna dâhil olan bu Çinli yönetici, Kumul'a gelir gelmez kanlı olaylara sebebiyet verir. Askeriyle birlikte bir ölüm makinesi gibi halkı kırıp geçirir.

Şamehsut, Torpak Ayaklanmasından sonra ikinci kez Tömür Helpe isyanında Yi Şinfu'dan yardım isteyecektir.

O anda, Amankul'un gözcü yiğitlerinden Torpak Özgoca Emet, atını yedeğine almış bir kişiyi yanında getirdi. Selam verip, “Bu adam,

⁵⁵ Ötkür, *age*, s. 39

Bariköl'den gelmiş. Helpem'e verilecek mühim bir mektubum var diyor.” dedi.

Mektubu yazan Bariköl'deki Eşrep Şanyu idi. Mektuptan anlaşıldı ki Şamehsut, Bariköl'deki Mançu Hanlık askerlerinin komutanı Yi Şinfu'ya gizlice elçi gönderip, ondan bu isyanı bastırmasını istemiş ve ona iki yüz ser altın ve iki bin ser gümüş göndermiş. Şamehsut, Yi Şinfu'ya: “Torpak İsyanı da sizin elinizle bastırılmıştı. Şimdi bu hırsızları da sadece siz ortadan kaldırabilirsiniz. Göstereceğiniz hizmetiniz için, bütün hazinemi açacağım.” diye söz vermiş. Bu günlerde Yi Şinfu askerlerini düzenleyip, yola çıkmak üzereymiş.

Eşrep Şanyu, mektubun sonunda bu sözleri Yi Şinfu'nun adamlarına et, yağ, sebze ve rakı taşıyan ve onlarla içli dışlı olan Çinli bir dostundan işittiğini belirtmiş.

Tömür Helpe, isyan liderlerine mektubu bir defa daha okuduktan sonra şöyle dedi:

—İşte, sizin canınızın sıkıntısını geçirecek iş de bulundu. Ama Bariköl'deki askerler Şamehsut ile Şyetey Yamul'un askerlerine benzemez. Onlar uzun süre talim yapmış, çeşitli silahları olan, tamamı atlı askerler. Buna göre hareket etmezsek, ziyana uğrarız. Bu işe birçok adamın haceti yok. Gelin, iyi istişare edelim.⁵⁶

Tömür Helpe'nin söylediği üzere Yi Şinfu askerleri, Şamehsut veya Şyetey'in askerlerine benzememektedir. Daha tecrübeli, donanımlı askerlerdir. Nasıl ki Torpak isyanında ortalığı kana buladıysa, şimdi de onlarla savaşırken çok dikkatli olunması gerekmektedir. Nitekim Tömür Helpe ve arkadaşları Çinli komutan ve askerlerini alt edebilmek için zekice bir plan yapar ve onları daha yolda iken alt etmeyi başarırlar.

Öğleye yakın, şiddetli askeri boru sesleri işitildi. Yi Şinfu, dört askerinin kaldırdığı tahtirevana oturmuş, üç yüz atlı askerinin ortasında geliyordu.

⁵⁶ ÖTKÜR, *age*, s. 202-203

Onun boncuklu kalpak altından görünen kısık gözleri, uyku basmış gibi, bir yumulup bir açılıp duruyordu. Yakasına takılan altın süsler, güneş ışığında parıl parıl parlıyordu. Ansızın vadinin iki tarafından taşlar yuvarlanıp düşmeye başladı. Ortılığı dehşetli bir gürültü kapladı. Askerler kendilerini toparlayıncaya kadar, her taraftan yağın kurşun yağmuru içinde kaldılar. Bunlar, gerçekten bu devrin en iyi tüfekleriyle silahlandırılan tecrübeli askerler olduğu için, kolaylıkla teslim olmayıp uzun süre karşılık verdiler. Sahipsiz kalan atlar, avcının kurşunundan ürküp kaçın geyikler gibi, her kaşışıp duruyordu.

Tahminen iki saat sonra, vadinin içi sessizliğe gömüldü. Askerlerin bir kısmı kaçarken, bir kısmı öldü. Kalanlar diri olarak ele geçti.⁵⁷

Yakasındaki altın süslü üniforması ile tahtirevanın üzerinde bir imparator gibi gelen Yi Şinfu beklemediğı bir anda saldırıya uğrar. Sağ olarak devrimcilerin eline düşer:

Amankul ile Özgoca Emet, eski bir damın içinden beyaz tenli şişman bir askeri yakalayıp Tömür Helpe'nin önüne getirdi. Onun kalpaksız çıplak başındaki bir dal örülmüş saçı, kendine kısa gelen paltosunun arkasından çıkıyordu. Kalçasına yapışmış dar pantolonunun arkası tamamıyla ıslaktı. Esirlerden biri, onu görür görmez, “Bizim komutanımız Yi Şinfu işte bu. Kıyafetlerini değıştirmiş.” dedi. Tömür Hepfe başta bütün yiğitler onun pantolonuna bakıp güldüler.⁵⁸

Saltanat içerisinde gelen şanlı komutan, uğradıkları saldırının üzerine askerleri dağılınca tanınmamak için kıyafet değıştirmiş ancak bu onun yakalanmasına engel olamamıştır. Yi Şinfu, daha önceleri, imparatorluğun ona tanıdığı imkânlar sayesinde, zavallı ve silahsız insanların üzerine saldırarak zafer ve itibar kazanmıştır. Fakat bu sefer karşısında silahlı bir grup vardır ve zekice hareket etmektedirler. Bu durum onun

⁵⁷ ÖTKÜR, *age*, s. 205

⁵⁸ ÖTKÜR, *age*, s. 205-206

sonu olur. Tömür Helpe'nin planları başka olsa da, Özgoca Emet intikam almak için Yi Şinfu'yu öldürür.

II.1.2. Beyler

II.1.2.1. Niyaz Dorga

Halk içerisinde de şaha yakın durup bundan kazanç sağlayan kişiler bulunmaktadır. Niyaz Dorga bunlardan biridir. Oğlu Hamuş'un Aykız'a göz koyması ve onunla zorla evlenmek istemesindeki cüret babasının sahip olduğu nüfuzdur. Gönderilen elçinin kurduğu: "... Kendi kızınızı dahi olsa dorgam istediği halde vermemek ne haddinize!" cümlesi, dorganın sahip olduğunu sandığı gücün açık bir göstergesidir.

Hilal Görününce romanının namı beylerinden Nizam Dede, Niyaz Dorga'nın aksine, varını yoğunu çevresine dağıtan, fakiri, yetimi koruyup kollayan, biridir.

Ortalıkta savaş sebebiyle kutluk baş göstermişti. Nizam Dede kendi acısının yanında, yokluğa düşmüş, ortada kalmış olanların sıkıntılarını da yüreğinde duyuyor, onlara el uzatıyordu. O günlerde Şahbaz Beylerin evine sığınmış kimsesiz bir kız çocuğundan söz edilmişti. Kızın adı Ayşe'ydi. Şahbaz Bey, bu kız için, 'Babası birkaç yıl önce attan düşüp öldü. Anası da daha yakında ince hastalıktan gitti.' demişti. 'Yanımıza aldık. Kısmeti çıkıncaya kadar yanımızda tutacağız.' Nizam Dede kızı merak etmişti. 'A Şahbaz, şu balayı çağır da bir göreyim.' demişti. Kız bu sırada Şahbaz'ın anasına su taşıyordu. Çağırdılar. Utana sıkıla içeriye girdi. On iki on üç yaşlarında görünüyordu. İhtiyarın elini öptükten sonra, sorduğu sorulara başını hiç kaldırmadan cevap vermişti. Nizam Dede Şahbaz'a dönüp, 'Senin çocuğun çocuğun kendine yetiyor. En iyisi bu balayı ben alayım.' demişti. Kız o zaman başını kaldırmış, ürktüğü iri iri gözlerinden belli olmuştu. Nizam Dede gülerek, 'Ne dersin kızım?' diye sormuştu. 'Seni Bahçesaray'a götürüyem mi? Gayrı benim evladım olur musun?' Ayşe olur mu, gibisinden Şahbaz Beye bakıp durmuştu. Ama Bahçesaray lafını iştir iştir yüzü

*pembeleşivermişti. Şahbaz hatırını çiğneyememişti. Nizam Dedenin ballandıra ballandıra Bahçesaray'ı anlatması üzerine sonunda Ayşe de 'Peki' deyivermişti. Sonra koluna küçük bohçasını taktığı gibi, Çora'nın tergisine oturmuş, Nizam Dedeyle birlikte Bahçesaray'ın yolunu tutmuştu. Eski Yurd'a geldiklerinde Altın Hanım onları görünce şaşırmıştı. Nizam Dede onun soru sormasına fırsat vermeden 'Bu yetimi Akmesic'te buldum.' demişti. 'Kızımın yanına sığınmış. Aldım getirdim. Bunun gibi Kırım'da daha nicesi var hatun. 'Kız attan iner inmez sanki öz anasıymış gibi Altın Anaya koşmuş, ona sarılmıştı. Kadının şaşkınlığı. Kadının şaşkınlığı büsbütün artmıştı. Ne diyeceğini bilmeden bir kıza, bir Nizam Beye bakmıştı. Sonra toparlanıp, 'İyi ettin Nizam Bey.' demişti. "Mademki kimsesi yoktur, gelsin bizim yanımızda dursun. Onu da kendi torunumuz bilelim."*⁵⁹

Sevinçli bir haber alsa kurban keser, evinde sofraya kurdurur. Devamlı dolaşır fakirin, darda kalmışın hatırını sorar. Haksızlığa karşı da tahammülü yoktur.

Niyaz Dorga halkın yanında yer alıp onların menfaatlerini gözeticeğine, sınıfsal ayrımı daha da keskinleştirir. Aykız'ın, oğlu Hamuş ile evlenmesine karşı çıkan Seferkul için söyledikleri buna iyi bir örnektir:

*Zayıf ineğin boku büyük olur, derler ya; bu yoksulların lafı boyunu aştı! Seferkul gibi yaşlı bir sefil kendini ne sanıyor ki?...*⁶⁰

Demir çarva sayımını görüşmek üzere hesap tutacak beyler Niyaz Dorga'nın evinde toplanırlar. Hangi beyin hangi ailenin hesabını tutacağı kararlaştırılır.

Gerçekten de hepsinin aklı şeftalideydi. Çünkü yalnızca yoksullar değil zenginler de kendi mallarıyla birlikte Şamehsut'un mallarına bakmaya mecburdu. Her yıl yapılan demir çarva sayımında herkese benzer şartlar koyuluyordu. Hesabı yapacak beylerin ağzını kim daha iyi yağlarsa, o daha

⁵⁹ ÇOKUM, *age*, s. 336

⁶⁰ ÖTKÜR, *age*, s. 51

çok menfaat görüyordu. “Boruya yok, zurnaya nerde!” denildiği gibi, hesap tutan beylerin ağzını yağlamaya yoksulların elbette ki gücü yetmiyordu. Yine diğer taraftan, “Sinek de balözü olan yere konar.” derler ya, hesap tutacak beyler de, varlıklı ailelere düşmeyi istiyordu. 86

Berna Moran *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* adlı kitabının “Marksist Eleştiri” kısmında şunları belirtir:

...Marksist eleştirinin sanat eserlerinin meydana gelişini açıklamak için kullandığı kavramlar, aynı zamanda sanatı değerlendirmede, ölçüt teşkil eder. Sosyal yapı, sınıf farkları, çatışan güçler, Marksist eleştirinin değer ölçütleridir. Eleştirici eseri belirleyen sosyal yapıyı (düzeni) Marksist açıdan yargılar, ondan yana veya ona karşı olur. Eserin yazarı da eleştirici gibi o düzene karşıysa ideolojik yönden bekleneni vermiş sayılır, değilse eseri kusurludur, zararlıdır. Marksist eleştiri her şeyden önce içeriğin eleştirisidir. Eserin konusu, olayları, kişileri, kahramanları, sömürücü ve yönetici bir sınıfın çıkarlarını sürdürmesine yardımcı olmamalı, ezilen sınıfların çıkarlarına ters düşmemelidir.⁶¹

Berna Moran’ın da belirttiği üzere Marksist eleştiri öncelikli olarak içeriğin eleştirisidir. Romanın şahıs kadrosunu incelerken bunu dikkate alarak, kişileri sergiledikleri eylemler doğrultusunda eleştirmeye özen gösteriyoruz. Niyaz Dorga keskin bir şekilde sömürücü sınıfın çıkarlarını sürdürmesine yardım etmektedir. Bu düzeni bir çark ve beyleri de bu çarkın dişlileri olarak düşünürsek, hangi dişli çarkı daha çok çeviriyorsa onu daha çok yağlamak gerekmektedir. Hesap tutacak olan beylerin bu işten kazancı, hesabını tuttuğu ailenin imkânlarıyla doğru orantılıdır. Çarkı az döndüren dişliye fakir, çok döndüren dişliye daha varlıklı aile verilecek, böylelikle zaten güçlü olan daha da güçlenecektir. Aslına bakıldığında sömürü düzenlerinin hemen her organı bu şekilde çalışır. Örneğin günümüze baktığımızda, varlıklı bir adamının herhangi bir alışveriş merkezinde –hele ki şöhret sahibi ise- sahip olduğu güçten ötürü indirim tabi tutulduğunu, hatta çoğu zaman aldıklarının kendisine hediye edildiğini görürüz.

⁶¹ MORAN, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 88

Alışveriş merkezi için bu varlıklı adam reklam değeri olan bir metadır. Varlıklı olanı memnun etmek gerekir ki, aynı yerden alışveriş yapmaya devam etsin. Devam etsin ki, alışveriş yaptığı yerin marka değeri artsın. Marka değeri arttığında kazancı da artacaktır. Önemli olan husus, bu kazancın varlıklı olandan değil, ezilen sınıftan elde edilmesidir. Böylelikle varlıklı olanın varlığı artacak, halkın cebi daha da boşalacaktır.

Yazarın dikkat çektiği önemli noktalardan biri de, Niyaz Dorga'nın evinde toplantı için yapılan hazırlıklardır:

Bu akşam Niyaz Dorga'nın geniş ve rahat avlusu tıpkı düğünlerdeki gibi coşmuştu. Dört yana kazan asılmış; köknar ve çam odunlarının çıtır çıtır yanmasıyla avlunun içi daha da canlanmıştı. Lezzetli yemeklerin kokusu etrafa yayılarak herkesin iştahını kabartıyordu. Halı, kilim ve beyaz keçelerle süslenmiş büyük misafirhanenin ortasına katlama ekmek, çörek, meyve, yemiş, şeker, kaymak, süzme yoğurt, tereyağ, kuru peynir, lokma, dağ hindisi ve keklik etleri ile dolu bir sofraya kurulmuştu.⁶²

Sanki bir şölen varmış gibi hazırlanan evde ön plana çıkan husus zenginliktir. Bir çeşit vergi sayımı için yapılmış olan toplantının kutlamaya dönüşmesi, sayımı yapacak beylerin elde edeceği kazanç dolayısıyladır. Halk fakirdir, böyle bir sofraya hiç sahip olamamıştır. Beyler ise zenginlik içerisinde yaşamakta fakat aynı zamanda da zaten fakir olan halktan kazanç elde etmeye çalışmaktadırlar.

Hilal Görününce romanında, Arslan Bey de güreş yapmak üzere Gregoroviç'in evine gittiğinde benzer bir manzarayla karşılaşır:

...Arslan Bey yürüyüp Gregoroviç'in ihtişamlı evinden içeriye girdi. Gregoroviç'in evi küçük bir saray sayılırdı. Hizmetkârın gösterdiği odaya girmeden önce salona bir göz attı. Uzun bir masa, oymalı koltuklar, yağlı boya tablolar, kocaman vazolar, altın, gümüş kupalar ve şamdanlar hiç tanımadığı bir dünyanın parıltısını, rengini aksettiriyordu. Hele resimler o kadar canlıydı ki, şaşırdı. Şöminenin üstündeki Gregoroviç'in resmiydi.

⁶² ÖTKÜR, age., s. 51-52

*Yağız atı ve o... Yüzünde mağrur bir gülümseyiş.. Belli ki nakkaş hünerli bir kimseymiş.. Ya o koltuklar... Arslan Bey böyle koltuklarda hiç oturmamıştı. Oturamazdı da... Çöküp bir mindere bağdaş kurmak varken... Gregoroviç onlardan birine oturup resmini seyrediyor olmalıydı. Aynaya bakar gibi... Şeytanın kibri. Başka bir şey değil...*⁶³

Gregoroviç'in sahip olduğu zenginliği, Arslan Bey ömründe hiç görmemiştir. Kırım'ın zenginlerinde bile bu ihtişamın eseri yoktur. Zira yazar bu ihtişamlı evi Arslan Bey'in gözünde bir saraya, hiç tanımadığı bir dünyaya benzetmiştir. Gregoroviç de bu zenginliğini topraklarında az paraya çok çalıştırdığı işçilerine borçludur.

Niyaz Dorga asker getirerek şaha yardım ettiği için saygınlığını ve zenginliğini artırır. Onun da evinde eğlencelerin ardı arkası kesilmez. Ancak Aykız'ı kendisine getiremediği için şehzade ona karşı tavırlıdır. Bir gün yanına çağırıp onunla alay eder. Yazar alay konusunu da abartarak ancak filmlerde olabilecek bir hadise anlatır. Hem komik hem de trajik bir durumdur dorganın yaşadığı.

Yakup Yasavul, Niyaz Dorga'nın hediyelerini büyük divanın önüne yaydı. İpek mendilin üstünde, yedi çift antilop boynuzu, bir çift kara tilki derisi ve bir vaşak kürkü duruyordu. "Size layık olmasa da fakir kulunuzun hediyesi" dedi Niyaz Dorga.

Nezer hediyelere göz ucuyla bakıp:

-Pek zahmet etmişsin, dedi. Sonra; o ayın on dördü gibi olan güzelin hani? Getirmedin mi? deyip, mahmur gözlerini Niyaz Dorga'ya dikti. Niyaz Dorga kekeleyerek, Kazak kızını bir ayının alıp kaçtığını söyledi.

-O kızı ayı alıp kaçmışsa, kendi kızın yok muydu? dedi Nezer, alaylı bir şekilde gülerek.

-Vay hocam, işittiğime göre Niyaz Dorga hadım olmuş, deyip kahkahalarla güldü Akbey. Diğerleri de gülüştü.

-Öyleyse, bu hadımı, şu kadınların arasına katın, dedi Nezer.

⁶³ ÇOKUM, age, s. 188

Afyonu çok çektiğinden rengi sararan Akbey, daha bir şevkle gülerek ortaya geçti. “Anlaşıldı, anlaşıldı, oyunumuz şimdi daha da kızıştı. Haydi, gelin!” dedi. Hemen dört beş delikanlı, Niyaz Dorga’yı tuttu. Önceden hazırlanmış ustura ve makasla sakal ve bıyıklarını kesip tilki kürkünün yerine, kadınlar gibi, gocuk giydirdiler. Kahkahalar iyice arttı. Niyaz Dorga, hem gülüyor hem de gözyaşlarına hâkim olamıyordu.

Akbey, Nezer’e bakıp:

-Hocam baksanıza, böyle saçsız kadın mı olur? Nasıl yapalım? dedi.

-Nasıl yapalım demek de laf mı ki! Hösnarihan’ın saçı uzun, onu kesip Niyaz Dorga’ya saç yapın! dedi Nezer.

Deminki delikanlılar, asılı duran kadını yere indirip evin ortasına getirdiler. Bu güzel ve endamlı kadının iki örgülü saç, bacaklarına kadar uzuyordu. Büyük gözleri kandil ışığında ok gibi parlayıp gazap kıvılcımları saçıyordu. Deminki namussuzlar, ellerini tutup iki örgülü saçını dibinden kestiler. Sonra kesilen yerinden bağlayıp, Niyaz Dorga’nın başına giydirdiler. Evin içi yine kahkahalarla doldu. Kadınlar arasında ise, kahkaha değil, ağlamalar işitiliyordu.⁶⁴

Erkeklik onuru ayaklar altına alınan Niyaz Dorga, bu duruma seyirci kalmıştır. Çünkü saygınlığını şaha borçludur. Uğradığı hakareten sonra şahın yanına çağırılır. Mesele Tömür Helpe önderliğinde giden askerlerin isyan başlatmasıdır. Şah bu durumdan dorgayı mesul tutar. İkinci kez hakarete uğrayacaktır Niyaz Dorga:

...Turşa Tuğbeyi, Niyaz Dorga’yı mumlarla aydınlatılmış bir salona getirdiğinde Şamehsut düşünceli bir halde tahtın önünde gezinip duruyordu. Haşir Teyci ile Kezibek Koca, bir kenarda el bağlamış duruyorlardı. Hacer Baki, yerden başını kaldırmadan diz üstü oturuyordu. Niyaz Dorga eğilip selam verdi. Şamehsut ve Haşir Teyci onu bu halde görünce şaşakaldılar. Turşa Tuğbeyi, “Şehzade Kocam şaka yapıp gönül eğlendiriyormuş” diye durumu izah etti. ‘İyi etmiş!’ dedi Şamehsut. Ondan sonra Niyaz Dorga’nın önüne gelerek iki tokat attı ve:

⁶⁴ ÖTKÜR, age, s. 143-145

-Sen de asker toplayıp geldim, diyerek bozgunculara yardım ediyormuşsun, öyle mi? Tömür Dülger ile ne zaman söz birliği yaptın? diye bağırdı.

Niyaz Dorga, hiçbir şey anlamadığından donup kaldı.

Haşır Teyci, Niyaz Dorga'nın yakasından tutup:

-Duymuyor musun, senin getirdiğin adamlar Tömür Dülger'in peşinden gidip dağa çıktı. Şimdi ne diyeceksin? dedi.

Şamehsut, ayağını yere vurarak "Vurun!" dedi. Askerler Niyaz Dorga'nın üzerine çullanıp üç tarafı yontulmuş ağır kayık küreklerini ellerine aldılar.

Niyaz Dorga, "Allah tövbe!" dedi ve sonra sessizleşti.

-Bu pezevengi zindana atınız, bütün malına mülküne el konulsun! dedi Şamehsut.⁶⁵

Niyaz Dorga'nın daha zengin olabilmek için önünde eğildiği adamın, onun bütün mal varlığına ve özgürlüğe el koyabilmesi, aslında edindiklerinin kendisine ait olmadığını gösterir. Derebeyi kimse, bütün varlık da onundur. Şahın toprakları, şahın hayvanları, şahın askerleri, şahın beyleri, şahın hizmetkârları, şahın köleleri vardır. Bundan başka hiç kimsenin sahip olduğu bir varlıktan söz edilemez. Onları varlıkları da şahın varlığına varlık katmak içindir.

II.1.2.2. Kezibeg Koca

Kezibeg Koca, romanda karşımıza ilk olarak Niyaz Dorga'nın evinde Tömür Çarva sayımını konuşmak üzere verilen davette çıkar:

Misafir köşesindeki ayı derisi üstünde yastığa dayanmış bir şekilde oturan şişman kişi, bu sayımda Nerinkir, Türköl, Ara Türük, Bay ve Nom civarına başkanlık etmek için gelen Molla Kezibeg idi. Şamehsut'un anne tarafından yakın bir akrabası olduğu için, insanlar ona Kezibeg Koca diye sesleniyorlardı. Mançularinkine benzeyen kalpağının altından görünen

⁶⁵ ÖTKÜR, age, s. 147

*şakaklarına ve seyrek sakallarına ak düştüğüne aldırmayan yuvarlak patlak gözleri velfecri okuyordu.*⁶⁶

Bu kısımda yazar, Kezibeg Koca'nın fiziki tasvirini yapmıştır. Şamehsut'un yakın akrabası olan bu yaşlı adam şişman ve kurnaz görünüşlüdür. Roman ve hikâyelerdeki zengin tiplerin genellikle şişman olarak tasvir edildiği bilinmektedir. Kurnazlığın da fiziki tasvirdeki en belirgin göstergesi fırıl fırıl dönen büyük yuvarlak gözlerdir. Abdurehim Ötkür, roman kişilerinden Kezibeg Koca'nın fiziki tasvirinde bu genel özellikleri kullanarak, onun sömürücü sınıfa dâhil olduğunu belirtmek istemiştir. Bu bakımdan Kezibeg Koca'nın fiziki tasvirinin fonksiyonel olduğunu söylemek mümkündür.

Yemek yendikten sonra Niyaz Dorga, Kezibeg Koca'yı ayrı bir odaya götürüp ona izzet-i ikramda bulunur:

Sofra toplandıktan sonra Kezibeg Koca, Çingan Hocam'ın fermanına binaen hesabı çabuk bitirmek ve yarından itibaren işe koyulmak gerektiğini tembih edip yerinden kalktı.

Niyaz Dorga, Kezibeg Koca'yı mumlar ile aydınlatılmış ayrı bir odaya buyur edip “Hazretlerine işte bu odayı hazırlatmıştım” dedi. Sonra, dört çift antilop boynuzu, altı çift geyik boynuzu, tabaklanmış bir ayı derisi, tahta gibi düzeltilmiş bir kurt kürkü ile bir tilki kürkünü önüne koyup “Az da olsa kabul buyurunuz!” deyip gülümsedi.

-Pek zahmet etmişsiniz, dedi Kezibeg Koca nezaketle, hediyelere bakıp.

-Size layık değil ama...

-Evet, söyle bakalım, Şehzade Kocam'a göndermek istediğin o peri kızı nerede? Gerçekten o kadar güzel mi? Bir görelim. Güzele bakmak sevaptır, ha ha!

-Gerçekten güzeldi.

-“İdi” mi dediniz?

⁶⁶ ÖTKÜR, *age*, s. 84

*-Evet, Kezibeg Kocam, pek güzeldi. Şehzade Kocam'ın eline geçinceye kadar...
Amma ki hey hey...*

-Evet, ne hey heyi?

Bundan sonra, Niyaz Dorga diz çöküp kendisinin bildiği olayları anlattı. Ama bu sözlerle oğlunu karıştırmadan, Seferkul ile Amankul'u ve onlara yardımcı olan Tömür Dülger'i çokça kötüledi. En sonunda da Tömür Helpe hakkında İmam Hoşur'dan işittiklerini tafsilatlı olarak anlattı.

Kezibeg Koca, gümüş piposuna yeni tütün koyup bir iki defa sertçe içine çekerek şöyle dedi:

-Ulu Pekin Hanı hakkındaki sözler dağa da ulaşmış ha! Bu Tömür denen pezevenğin gökyüzüne çıksa tabanından, yere girse kâkülünden çekip çıkarmak lazım. Onun ortakları burada da varmış ha! Ne kul dediniz bahsedilen sefillerin adını, Seferkul mu?

-Evet, Kezibeg Kocam, babası Seferkul, oğlu Amankul.

-Güzel, Çingan Kocam Hazretleri, "İt şişmanlasa sahibini ısırır, kul şişmanlasa efendisine karşı gelir" diye boşuna söylememiş. Bu sefillere biraz daha dersini vermeden olmaz.

-Öyle...⁶⁷

Kezibeg Koca şahın akrabası ve nüfuzlu bir bey olduğundan Niyaz Dorga tarafından daha çok iltifat görür. Çünkü ona yakın olmak demek şaha da yakın olmak demektir. Yazar, Niyaz Dorga'nın verdiği hediyeleri tek tek sayar. Bunlar boynuz, deri ve kürkten ibaret değerli eşyalardır. Böylece anlarız ki Uygur Türkleri'nin yaşamında boynuz, deri ve kürkün önemli bir yeri vardır. Ancak kaçar adet olduklarını okuyucuya bildirmenin gereksiz bir ayrıntı olduğunu düşünüyoruz. Abdurehim Ötkür birçok yerde gereksiz ayrıntılar vererek kurguya zarar vermiştir. Çetere tutar gibi kaç adet antilop boynuzunun hediye edildiğini okuyucunun zihnine yerleştirmesi hem gereksizdir hem de bu ayrıntılar çoğaldıkça olay örgüsündeki bağlantılar zedelenir.

⁶⁷ ÖTKÜR, *age*, s. 86-88

Seferkul, Tömür Çarva sayımından sonra, hesabı tutturamadığı için sopayla dövülür. Babasına yapılan zulmü haber alan Amankul da hemen içeri atılır. Amankul’u arayan ve gökte ararken yerde bulan Kezibeg Koca sevinir:

*Kezibeg Koca, tıpkı cin çarpmış bir deli gibi ansızın kahkaha attı. Bütün herkes ona şaşkın şaşkın baktı. Piposunu kibritle yakarak şöyle dedi: “Bu korkusuz aslanı nasıl yakalarım diyordum. Kendisi gelip kapana düştü. Balığı birer birer tutarak nehir kenarında ne kadar zaman otururum diyordum. Hepsinin kendi ayağı ile gelip yakalanacağını düşünmemiştim. Haydi müftü beyim, fetvanızı çabuk verin!”*⁶⁸

Noşirvan Teyci, şahın en tecrübeli beylerinden biri olarak devlet işlerinde ağırlığı olan ve halkın menfaatine çalışan biridir. Büyük teycilik makamında görev yapmaktadır. Kezibeg Koca ile Haşir Teyci ona düşmanlık beslemektedirler. Onu makamından etmek için fırsat kollarlar. Böylece Haşir Teyci büyük teycilik makamına, Kezibeg Koca ise küçük teycilik makamına çıkacaktır.

Şah, devrimciler safına elçi gönderip onlardan silahı bırakmalarını ister. Elçilerin elinin boş dönmesi ve devrimcilerin onlara gösterdiği sert tavırdan sonra ortalık kızıdır. Şamehsut devrimciler üzerine asker gönderir. Şyetey ile birlikte Kezibeg Koca da askerlere komuta eder. Ancak bozguna uğrarlar ve kaçmak zorunda kalırlar.

*Fakat tan aydınlanıp, akla kara birbirinden ayrılınca, mağaraya kurşunlar yağmaya başladı. Gün, mızrak boyu yükselinceye kadar, askerlerin hemen hemen yarısı kırıldı, geri kalanlar da ölüsüne dirisine bakmadan kaçmaya başladılar. Akçuk çayının tepelerle birleştiği yerde başarı haberini bekleyen Şyetey ile Kezibeg Koca da atlarını kamçılıyıp, muhafızlarının himayelerinde arkalarına bakmadan kaçtılar. Çayın içi toz dumanla kaplandı.*⁶⁹

⁶⁸ ÖTKÜR, age, s. 95-96

⁶⁹ ÖTKÜR, age, s. 179

Raci Bala intikam arzusıyla peşlerinden gider ve yakalanır. Sorguya çekilip işkence edilir. Daha sonra da acımasızca öldürülür. Askerlere, bu kısımdaki emirleri Kezibeg Koca verir.

Devrimciler üzerinde başarı sağlayamayan Şyetey ve Kezibeg Koca saraya, eli boş bir şekilde geri dönerler. Zafer haberini bekleyen şah, bu duruma çok sinirlenir.

Bu akşam, Şyetey ile Kezibeg Koca geri kalan askerleriyle dağılmış bir halde şehre dönüp geldiler. Ertesi gün kahvaltıdan sonra, Kezibeg Koca, Şamehsut'un önünde diz çöküp durumu anlattı. Bu iç karartıcı haber, Şamehsut'u akşamki yarasına tuz basmış gibiydi. Hıncını Kezibeg Koca'dan çıkarmak istedi. Yakasından tutup, küfür etti. Söz arasında, Şyetey de bu küfürlerden nasibini aldı ve "Ben o afyonkeşin attığı yalanlara inanmışım. Yazık, çok yazık!" deyip sakalını sıvazlamaya başladı.⁷⁰

Daha önce Niyaz Dorga'nın başına gelene benzer bir durum, ondan daha üst makamda olan Kezibeg Koca'nın da başına gelir. Başarısız olduğu için hakarete uğrar. Yine Niyaz Dorga örneğinde olduğu gibi burada da fiziksel ve psikolojik şiddetin birlikte uygulandığı görülmektedir.

Şamehsut askerlerin saldırısına uğradığında Haşir Teyci ile birlikte Kezibeg Koca da kaçıp saklanırlar. Saldırdan kurtulmayı başaran şah, daha sonra adamlarını çağırıp hepsine sitem eder.

Bir zamanlar, Noşirvan Teyci'nin okuduğu bir kitaptan işittiği mısraları hatırladı ve Haşir Teyci, Kezibek Koca ve Turşa Tugbeyi başta olmak üzere bey ve bürokratlarını çağırıp, "Yalağımı yalayan it sizlerden daha iyi! Hiç olmazsa, aşımın tuzumun hatırı yok mu a vefasızlar!" deyip sitem ettikten sonra, Turşa Tugbegi'ni zindana attı. Postacı İbrahim'e kırk sopa vurdurup, Tarançi kömür ocağına sürdü. Haşir Teyci ile Kezibeg Koca'ya gelince, "Allah Teâlâ öfke ile sabrı denk yaratmamış olsa gerek, her ikinizi bir kırağın kuyruğuna takıp sürükletir, arkasından gök aygırı koyuverirdim. Gözüme gözükmeyin!" diye bağırdı.

⁷⁰ ÖTKÜR, age, s. 193-194

Böylece Haşir Teyci ile birlikte şahın gözünden düşerler. Daha sonra görevlerine son verilip yerlerine başkaları getirilir.

II.1.2.3. Haşir Teyci

Haşir Teyci, küçük teycilik makamında olup şaha en yakın beylerden biridir. Romanda karşımıza aktif olarak ilk kez Urumçi generalinden Şamehsut'a asker göndermesi için mektup geldiğinde çıkar. Şah bir danışma toplantısı yaparak asker gönderme konusunu yakın adamlarıyla tartışır ve onların da fikrini alır. Ancak beylerin düşündükleri tek şey şaha yalakalık yaparak çıkar sağlamak olacaktır. Devletin çıkarlarını düşünen ise yalnızca Noşirvan Teyci vardır ki Haşir Teyci'nin gözü de onun yerindedir.

Deminden beri Şamehsut'un içinden geçeni tahmin etmek için, onu dikkatle gözleyen Haşir Teyci, meseleyi derhal anladı. Memnuniyetinden içi içine sığmıyordu. O, kadıbeylikten küçük teyci beylik makamına eriştiğinden bu yana bir yolunu bulup Noşirvan Teyci'nin yerine büyük teyci olmayı düşünüyordu. Onun yanında oturan patlak gözlü adam, yani Nerinkir'de sayımı yapacak beylerin başkanı olan Kezibeg Koca ise, Haşir Teyci ile arkadaştı. Onun içindir ki, onlar fırsat buldukça Noşirvan Teyci'yi Şamehsut'a şikâyet edip, onun kuyusunu kazıyorlardı. Şayet Haşir, büyük teyci olursa, Kezibeg Koca'nın küçük teycilik makamına atanması tabii idi. İşte şimdi, Noşirvan Teyci, Şamehsut'un dışına dokunmuştu. Uzun boyu ve cildinin karalığı ile yanıp gitmiş karakavağa benzeyen Haşir Teyci, bu fırsatı kaçırmayıp, ayağa kalktı ve şöyle dedi:

—Müftü Mollamın söyledikleri doğrudur. Bizim için Şah Kocam Hazretleri'nin şan ve şevketi hepsinden daha önemlidir. Bizim, derhal yurt içinden birkaç yüz nişancı ile bir miktar altın ve gümüş toplayıp Urumçi Generali'nin huzuruna göndermemiz gerekir.⁷¹

Şahlık yönetimi ekonomik sıkıntılar içerisinde. Kendine bile yetememekte, halk sefaletten perişan olmaktadır. Böyle bir durumda Urumçi generaline yardım

⁷¹ ÖTKÜR, age, s. 116-117

etmenin mümkün olmadığını düşünen Noşirvan Teyci bu düşüncesini açıkça dile getirir. Bu sözler şahı memnun etmez. Bunu fırsat bilen Haşir Teyci şaha duymak istediklerini söyleyecek ve sırf kendi çıkarı için memleketini zora koşacaktır.

Şahın emri üzerine devrimcileri kırmak için askere gönderdikleri yakınlarının cenazelerine bile ulaşamayan halk galeyana gelir. Şamehsut, bu durumdan beylerini sorumlu tutar ve sitem eder. Haşir Teyci, bu durumu da Noşirvan Teyci'ye düşmanlık etmek için kullanacaktır:

Revak üstünde olan biteni seyreden Şamehsut, Haşir Teyci'ye şöyle dedi:

—İt şişmanlasa sahibini ısıtır, kul şişmanlasa efendisine karşı gelir. Bu sefiller pek de hadlerini aşmışlar. Benim beylerim ve askerlerim sağlam adamlar olsa vatandaşlarım böyle olmazdı. Haşir Teyci, siz bütün bu memleketi idare edebilir misiniz, edemez misiniz? Öyleyse...

Haşir Teyci, büyük gövdesiyle yere kadar eğilip saygı gösterdikten sonra, etrafa bakıp alçak seste şöyle dedi:

—Yüce kereminiz sayesinde, biz kullarınız geç yatıp seher vakti kalkarak yurdun sükûneti için bir bacağımızı on yapıp koşturmuşuz. Lakin bizim düzelttiğimizi bozan kişiler de varmış. Mesela...

—Evet, niye duruyorsunuz? Söze bir kez başladınız, devamını da getirin.

—O...l...ur şahım, mesela.. deyip devam etti Teyci, yine etrafa bir göz gezdirerek; su uyur düşman uyumaz dendiği gibi, Noşirvan Teyci, teycilikten azledilmesine rağmen...

—Evet, ne söylüyorsun?

—Teycilikten azledildiği için kin besleyip, her şeyi anlatıyormuş. Şah Kocam bir general için Kumulluyu kırıp tüketecek. Tanrım insafını versin, demiş. O Noruz Elem de ona destek çıkıp duruyormuş. Yurdun itibarlı kişileri böyle sözler söylerse, vatandaş ne olacak. Bu sözleri size iletmek

*istemıştim. Fakat kireççinin uncuyu göremediği gibi, kötü bir şüphe doğurmaktan ihtiyat etmiştim.*⁷²

Haşır Teyci Noşirvan Teyci'den o kadar endişe etmektedir ki, azledilmesine rağmen hala onunla uğraşmaktan geri kalmaz. Çünkü onun ne kadar tecrübeli bir bey olduğunu ve halk tarafından saygı gördüğünü bilmektedir.

İsyanı bastıramayan ve yeni bir saldırı yapabilmek için asker toplaması gereken yönetim, zaman kazanabilmek için elçi göndermeye karar verir. Elçiler arasında Hesên Balahacı adında zengin bir tüccar da bulunmaktadır.

Kısa boylu ve sakalsız biri olan Hesên Balahacı, aslen Artuşlıydu. Kumul'a yerleşmişti ve ticaret işlerinde Şamehsut ile de ortaklığı vardı. Ayrıca, hayır işlerindeki eli açıklığı, alçak gönüllülüğü, bilgili ve dürüst biri oluşu ile de insanlar arasında büyük bir itibara sahipti. Şamehsut ve beyleri, birçok işte onun fikrine saygı gösterirlerdi. Bu sebeple, Şamehsut'tan çekinmeden şöyle dedi: "Bizim gibi on kişi gideceğine, Noşirvan Teyci'nin gitmesi daha iyidir. Noşirvan Teyci, teycilikten azledilmesine rağmen, Kumul halkı yine de hazretlerinden sonra onu babası gibi görür."

*Bu fikir elbette ki Şamehsut'un hoşuna gitmedi. Haşır Teyci ile Kezibeg Koca'nın ise yüzlerine vurulmuş bir tokat gibi geldi. Fakat Başkan ile Şetey, Hesên Balahacı'nın fikrini desteklediler. Şamehsut, "Ala kedin, kara kedin; fare tutan en iyi kedin, derler. Önemli olan Tömür'ün ikna olmasıdır." diye düşündü ve istemediği halde Noşirvan Teyci'yi elçilerin başkanı tayin etti.*⁷³

Böylece Haşır Teyci'nin endişesinde haklı olduğu ortaya çıkmıştır. Görevinden azledilmiş olsa da Noşirvan Teyci'ye ihtiyaç duyulur. Çünkü halk şaha yakın duran diğer beylerin değil, halka yakın duran Noşirvan teycinin sözünü dinleyecektir.

⁷² ÖTKÜR, *age*, s. 130-131

⁷³ ÖTKÜR, *age*, s. 156-157

Bütün teşebbüslerin başarısızlıkla sonuçlanması ile gelen üst üste yenilgiler Şamehsut'u hasta düşürür. Durumu iyi değildir. Saray beyleri sırasıyla şahın başında nöbet tutarlar. Haşir Teyci kendi akıbetini düşünmektedir. Şayet, şah ölürse yerine oğlu Nezer geçecektir ve ona yakın durmak gerekmektedir.

Bugün Haşir Teyci nöbet sırasının kendisine geldiği saatte, saray tabibini yine nabız kontrolüne çağırdı. Tabip damarın boşaldığını söyledi. Haşir Teyci düşünceye daldı: “Ecelin ne zaman geleceği belli değil. Şayet bir şey olursa taht, afyonkeş Nezer'e kalacak. O zaman benim halim ne olacak? Üstelik Bbaşkanın söylediğine göre, dağdaki hırsızlar büsbütün başarı kazandığı takdirde Pekin'deki yeni hükümet, Kumul Şahlık saltanatını koruyacak gibi duruyordu. Güzel günün kötüsü de, afyonkeş Nezer akraba arayıp, patlak gözlü Kezibeg Koca'yı teyci yapacağım deyiverirse, ne yapmalı? Şu dönen feleğe ne denilebilir! Ördeğin etini yersen kazın peşine düş, demişler. Su gelmeden bent tutmak lazımdır.”⁷⁴

Bu tehlikeye karşı önlem almak isteyen Haşir Teyci, Nezer'e yakınlaşabileceği ve Noşirvan Teyci'ye zarar verebileceği bir plan yapar.

Haşir Teyci, taht varisi olan Nezer'in tabiatını ve mizacını çok iyi biliyordu. Onu memnun edip, kendine çekmenin en iyi yolu, güzel bir kızı ona hediye etmektir.

Tam bu günlerde Noruz Damolla, eski bir beyin oğlu olan Hoşur ile dünür olmuş, kızı Karagöz Hanımı kendi küçük oğluna almıştı. Onlar dünür olmadan önce, Haşir Teyci bu kızı kendi oğluna istetince, Hoşur Bey elçilere: “Atam dedem bey olsa bile, ben şimdi sade bir vatandaşım. Biz, nasıl Teyci Bey Kocam'ın dengi olabiliriz?” deyip bu teklifi reddetmişti. Haşir Teyci, işte bu olanları hatırlayıp, şöyle düşünüyordu: “İnsanlar bir taşla iki kuş vururlarsa, ben bir taşta üç kuş vuracağım. Birincisi, Hoşur Bey'den öcümü alacağım; ikincisi, rakibim Noşirvan'ın dostu Noruz Damolla'ya leke süreceğim; üçüncüsü, en mühimi, bu güzel kızı Nezer

⁷⁴ ÖTKÜR, age, s. 219

Hoca'ya yapıp, onu razı edeceğim. Şahlığa oturursa, teyci beylik makamımı koruyacağım. Ay gecede gerek, akıl günde denen işte bu, ha... ha... ha!”⁷⁵

Haşir Teyci bu planını gerçekleştirmek üzere harekete geçer. Başarılı olup makamını garantiye alır ancak şah iyileşmiştir.

Şamehsut tapınakta askerlerin saldırısına uğradığı vakit, Haşir Teyci ve Kezibeg Koca arkalarına bakmadan kaçıp bir tarlaya saklanırlar.

“Herkes kendi derdinde, yaşlı kız koca derdinde” deyip Haşir Teyci mısır tarlasında saklanırken şöyle düşünüyordu: “Bu askerler, Şah Kocam’ın canına kastetmişler. General “Mingo” kurulmuş ve de bize Şah Kocam gibi kişiler çok lazım demişken, bu askerler ne yapmak istiyor ki? Evet, buldum, buldum, bunların garazı Şamehsut’u öldürerek oğlunu tahta oturtmak olmalı. Öyle olursa yanımda yatan patlak gözün baş teyci olması muhtemel. Allah’a emanet!”

Kezibeg Koca da Haşir Teyci’nin yanında yatarken, tam da bu hususta düşünüyordu: “Şayet bu karışıklıkta Şah Kocam’a kurşun isabet etmişse, görün temaşayı! Bizim şehzademiz Şah Kocam olur... Elbette beni baş teyci yapar. O zaman, işte bu sarkık kulaklı kara sırık ne yapar ki?”⁷⁶

Şahın en yakın adamları, ona suikast yapıldığı bir anda, onu koruyacakları yerde kaçıp saklanırlar ve kendi makamlarının derdine düşerler. Böylece şahın gözünden tamamen düşecek ve itibar kaybedeceklerdir.

Li Şufu’nun önderliğindeki elçi kafilesinin başarı göstermesiyle Tömür Helpe silah bırakıp Urumçi’ye gitmeyi kabul eder. Bunun için sunduğu koşullar arasında Haşir Teyci’nin görevden alınması da vardır. Nitekim şah teklifini kabul eder ve Haşir Teyci yerine Yusuf Bey adındaki daha güvenilir biri teyciliğe getirilir.

⁷⁵ ÖTKÜR, *age*, s. 219-220

⁷⁶ ÖTKÜR, *age*, s. 279

II.1.3. Beyzadeler

II.1.3.1. Nezer

Kitabımızın dördüncü bölümünde, Şehzade Koca'dan biraz bahsedip geçtikten sonra, müellif bembeyaz kâğıdı onun adıyla kirletmemek için, onu bir daha ağzına almama niyetindeydi. Ne yazık ki, hikâyemizin akışı, müellifi bu kararından döndürüp Şehzade Koca'nın mizaç ve karakterinden az da olsa bahsetmeye mecbur bıraktı. Bunun için lütfen affedin.⁷⁷

Şehzade Koca diye bahsedilen Şamehsut'un oğludur. Alkol ve uyuşturucunun esiri olan Nezer, kadınlara da oldukça düşkündür. Onun bu hali, tüketici sınıfın abartılı bir temsilidir. Çalışıp ürettiği hiçbir şey bulunmadığı gibi bütün gününü kendince zevk ve eğlence geçirir. Bu eğlencenin dozu öyle arttırılmıştır ki benzerine belki de konusunu olağanüstü olaylardan alan metinlerde rastlayabiliriz. Veyahut yazarın aşırı romantik bir tavır sergilediğini söyleyebiliriz.

Daha sonra Yakup Yasavul, Niyaz Dorga'yı gaz lambalarıyla aydınlatılmış büyük bir eve götürdü. İçerisi rakı ve afyon is kokuyordu. Misafir köşesindeki etrafı simli döşeklere çevrili büyük bir divan üstünde Nezer, yani Şehzade Koca, tüy yastıklara dayanmış oturuyordu. Gözleri sarhoşluktan mahmurlaşmıştı. Nezer'in sağ kolu sayılan Yiğit Baş Akbey, büyük divanın yanında afyon kandiliyle uğraşıyordu. İki tarafa türlü türlü mezeler ve rakı kâseleriyle dolu sofralar konulmuştu. Sofraların etrafında yirmi kadar erkek ve kadın karışık bir şekilde oturuyordu. Erkekler kadınları durmadan rakı içmeye zorluyordu. Aşağıda oturan erkek ve kadın çalgıcılar dutar, tambur, keman ve tepleri çalıp, şarkı söylüyorlardı. Sağ taraftaki duvarın yan tünlüğünde bir kadın saçından asılmış bir biçimde duruyordu. İşlemeli çorap giymiş ayakları, yerdeki kilime zar zor değiyordu. Nezer oturanlara bakarak, "Hösnarihan'a rakı sunmuyor musunuz?" dedi. Erkeklerden biri, bir kadehe rakı doldurdu ve saçlarından asılmış kadının önüne sallanarak gelip bir beyit söyleyerek rakıyı uzattı:

⁷⁷ ÖTKÜR, age, s. 142

*Rakı içtim kadehte,
Kaynayıp durur demlikte.
İçmesem içesim gelir,
Şu kadının hayaliyle.*

*Kadın gözünü yumdu. “Uykusunu aç!” dedi Nezer kahkahayla gülererek.
Beyit söyleyen adam, elindeki rakıyı kadının yüzüne serpti. Kahkahalar yükseldi.⁷⁸*

Kadınlara zorla rakı içirmeye çalışan adamlar ve özellikle de saçlarından asılmış kadın daha çok bir masal kahramanı gibi durmaktadır. “Ezenler” başlığı altında anlattığımız şahın oğlu Nezer, yönetim yani sömürü kadrosunun en işe yaramaz ve en zalim kişilerinden biridir. Hoşuna giden herhangi bir kadını evli olup olmadığına bakmaksızın alıkoyar. Alkol ve afyon tüketiminde aşırıya kaçmaktadır. Sürekli sarhoş gezen bu genç adam belki de bir açıdan sömürü kadrosunun posası gibidir.

Hilal Görününce romanındaki İgor Gregoroviç de bir açıdan Nezer’e benzer. Giray, Arslan’a Gregoroviç’ten bahsederken keyfine düşkün biri olduğunu söyler. Arslan tam olarak anlamaz. Giray açıklamak zorunda kalır:

-Gregoroviç sık sık meclis kurar, kendi bağının üzümünden yapılmış şaraplarla misafirlerini ağırlarmış. Avratları da bu meclise çağırır, bunlara sakilik yaptırır. Keyif dediğim işte bu! Şarabın keyfi nasıl bir şeyse, işte öyle bir keyif Arslan Bey. Babamın yanında ölçüsüz konuşturma beni.”⁷⁹

Sevinç Çokum, Abdurehim Ötkür’ün aksine, Gregoroviç’in şehvet düşkünlüğünü trajik bir sahne yaratmadan, üstü kapalı bir şekilde anlatmıştır. Aslında Çokum’un da, özellikle Türkçülük ideolojisini vurguladığı kısımlarda romantik cümleler kurduğunu görmekteyiz. Nizam Dede’nin romantik milliyetçi söylemleri sıkça tekrarlanmıştır. Ancak bunlar *İz* romanındaki kadar abartılmamıştır. Hiçbiri olağanüstü bir izlenim uyandırmaz.

⁷⁸ ÖTKÜR, *age*, s. 142-143

⁷⁹ ÇOKUM, *age*, s. 55

Şahın tek erkek çocuğu olduğu için şımarık bir şekilde büyütölmüş olan Nezer'in başıboş davranışları ve kadınlara olan düşkünlüğü halkı canından bezdirmiştir.

Şamehsut'un çocukları içinde tek erkek olduğundan küçüklüğünden itibaren öyle şımarık, öyle başıbozuk serseri büyüümüştü ki, ondan bütün Kumul halkı, "illallah" etmişti. Serseri arkadaşlarını peşine takar, içki, afyon, esrar ve zinayla gecesini gündüze, gündüzünü geceye ekleyip keyif ve sefa sürerdi. Kimin kızı, karısı daha güzel ise onun işi bitikti.⁸⁰

İnsanların isyan etmelerindeki bir sebep de aslında Nezer'dir. Herkes, bu düzenin devam etmesi durumunda, Şamehsut'un ardından tahta Nezer'in oturmasından korkar. Uyuşturucu bağımlısı, başını sefa âlemlerinden kaldırmayan bu genç adamın Şamehsut'tan çok daha acımasız olacağı ortadadır. Sadece halk değil, yönetim kadrosunda bulunan beyler bile Nezer'in tabiatını bildikleri için onun tahta geçecek olmasından endişe etmektedirler.

II.1.3.2. Hamuş

Niyaz Dorga'nın şımarık oğlu Hamuş, romanın hemen baş kısımlarında Aykız'a göz koyarak karşımıza çıkar. Aykız'ın Seferkulların evine gelişinin üzerinden daha çok zaman geçmemişken, bir gün Niyaz Dorga'nın evinden bir elçi gelir:

Bu arada, bir akşam Niyaz Dorga'dan bir elçi gelip, hepsinin huzurunu bozdu. Elçinin söylediğine göre, Dorga'nın şımarık oğlu Hamuş Beg, bu Kazak kızına âşık olmuşmuş. Onunla evlendirmezse, Dorga'nın başı dertten kurtulamayacakmış. Onun için de, Rabiahan Ninenin hazırlık yapması lazımmiş. Ertesi gün akşam İmam Hoşur nikâh kıymak için gelecekmiş, nikâhtan sonra da kızı götüreceklermiş.⁸¹

Hamuş'un sözde aşkı, kızın sorgusuz sualsiz alıp götürülebilmesi için yeterli sayılmaktadır. Dorga'nın emri tanrı buyruğu gibi sayılır ve herkes ona itaat etmek

⁸⁰ ÖTKÜR, *age*, s. 65-66

⁸¹ ÖTKÜR, *age*, s.26-27

zorundadır. Elçinin, Aykız'ın Seferkul'un evinde namahrem olduğunu söylemesi üzerine Rabiahan Nine:

—Şimdi, bu laf mı? Namahrem olacak ne iş olmuş? Hamuş Beg başkalarının kızlarını kadınlarını toplayıp, onlarla gecelerce ziyafet yapınca namahremlik olmayacak da bir gariban kızı kanadım altına alınca mı namahremlik olacak⁸²

der. Böylece öğreniriz ki Hamuş da tıpkı Şamehsut ve Nezer gibi kendince bir harem kurmuş ve orada kadınlara zulüm edip gönül eğlendirmektedir. Bunun hesabını kimse sormaz. İmam Hoşur gibi kişiler ise yalnızca köylünün zararına dokunacak işlerde ortaya çıkıp şeriat hükümlerini yürütmeye kalkarlar.

Seferkullar elçiye sert davranıp onu geri gönderince Niyaz Dorga kızar. Zor kullanmak gerektiğini düşünür. İmam Hoşur ve Emet Kürük ile konuyu tartışırken Hamuş hakkında şunları söyler:

—Evet, siz ne demek istiyorsunuz? Ne dersiniz deyin; ama, o Kazak kızını evime getirmeden bırakmam. Birincisi, oğlum Hamuş Beg'e hanım gerek; ikincisi, bana bir hizmetçi gerek. İki yıl evvel bu Hamuş Beg'in düğününü yapacağım diye çok masraf yaptığımı iyi bilirsiniz. Bu sümüklü gevşek davranıp o kızı elinden kaçırdı. Şimdi bu bedava gelin hiç kaçırılır mı?⁸³

Bu kısımdan anlaşılacağı üzere Hamuş aslında dirayetsiz ve pasif birisidir. Babasının gölgesinde zevk sefa içerisinde boş bir hayat sürmüştür. Sürekli sümüğünü çektiği için, babası onu Sümüklü Hamuş diye çağırır.

Aykız'ı elde edemeyen ve babasının onu Nezer'e hediye etmek istediğini öğren Hamuş, çok üzülür. Emet Kürük'e hediyeler verip ona Aykız'ı kaçırtır. Ancak Emet Kürük'ün ölüm haberi de çok geçmeden duyulur. Hamuş korkuya kapılır ve hastalanır. Aykız'ın kaybolduğu haberi dön yana yayılınca Niyaz Dorga durumu anlar ve telaşlanır. Çünkü bir yolunu bulup Aykız'ı Nezer'e hediye etmesi gerekmektedir.

⁸² ÖTKÜR, age, s. 28

⁸³ ÖTKÜR, age, s. 53

Hamuş Manka, Emet Kürük'ün öldüğünü duyunca güneşte kalmış ekmek gibi solup gitmişti. Niyaz Dorga ise, Emet Kürük'ü kurt yemesiyle Hamuş Manka'nın hastalanması arasında bir bağlantı olduğunu sezip, Hamuş'u hemen huzuruna çağırttı.

—Seni kurt daladığında, Emet Kürük'le birlikte miydiniz? diye bağırdı Dorga.

—Hee, ... hayır hayır, ben görmedim, deyip dilini ısırды Hamuş telaşlanarak.

—Doğruyu söyle! Yoksa derini yüzeceğim.

—Hayır, birlikte değildik.

—Öyleyse, seni kurt nerede daladı? Yerini söyle?

Hamuş Manka söyleyecek söz bulamayıp, bir bacağını sürükleyerek sokağa kaçmak istedi. Dorga, onu omzundan tutup, tel kamçı ile kamçılama başladı. Dorganın hanımı yetişerek araya girdi. Dorga ona da aldırıyor, “Doğruyu söyle!” deyip vuruyordu.

Sonunda Hamuş Manka bütün olan biteni anlatmaya mecbur kaldı. Niyaz Dorga, bir ihtimal Emet Kürük, Kazak kızını dağ içerisindeki yulkıcıların evine götürmüş dönerken ölmüş olmasın diye düşünerek derhal dağ içerisine at koşturdu. Ertesi gün tan vaktinde haberciler döndüler ve oraya Kazak kızı değil, Emet Kürük'ün kendisinin de gitmediğini söylediler. Niyaz Dorga acısını Hamuş'tan çıkarmak için, onu yine bir süre kamçıladıktan sonra, kendi kendisini tokatlayıp şöyle dedi, “Vay deyyuslar, beni rezil edecektiniz. Bir Emet Kürük değil on Emet Kürük ölse bana ne! Amma ki, o Kazak kızını bulamazsam Şehzade Kocam'a ne diyeceğim? Kocamın gönlünü alacak kadar bir iş yapmazsam, bana iltifat nerede! Bu kötü oldu... Yok, yok o Kazak kızı diri. Buralarda. Onu bulmak gerek.”⁸⁴

⁸⁴ ÖTKÜR, age, s. 73-74

Ezenler sınıfına dâhil ettiğimiz biri daha şiddet görür. Bu sefer baba ile oğlun arasına makam mevki meselesi girer. Niyaz Dorga itibar kanabilmek için Aykız'ı Nezer'e hediye etmek ister. Ancak Hamuş'un da aklı onda kalmıştır. Aykız'ı kaçırmayı babasının makamını tehlikeye sokmuştur. Nitekim Niyaz Dorga bu sebepten dolayı şehzade Nezer'den hakaret görecektir.

Emet Kürük'ü öldüren ise Amankul'dur. Onu yakaladığında işin aslını anlatmasını ister. Emet Kürük de can korkusuyla anlatır:

Emet Kürük, bülbül gibi ötüp her şeyi anlattı. Söylediğine göre, Niyaz Dorga'nın, Şehzade Koca'ya daha iyi görünmek için, Aykız'ı saraya göndermek istediğini Emet Kürük, Hamuş Manka'ya söylemiş. Hamuş, bunu duyunca babasına çok gücenip ağlamış. Emet Kürük, "Bir eyer ve koşumlu bir at verersen, Aykız'ı kaçıtırırım." demiş. Hamuş Manka, makul bulup, and içmiş. Sonra Emet Kürük, yardım etmesi için yine bir adam vermesini şart koşmuş. Sonra da Yasin Panak, beş koyun bedeline bunlarla anlaşmış, bu işe katılmış. Onlar Aykız'ı Niyaz Dorga'nın dağ içindeki yilkıcısının evine götürüp, Hamuş Manka'ya zorla hanım yapmak istemişler. Ama Hamuş Manka, it daladığı için, biraz iyileştikten sonra arkalarından gelmek istemiş.

—Niyaz Dorga bu işi gerçekten bilmiyor muydu? diye sordu Amankul.

—Gerçekten bilmiyordu. Allah rızasına, bilmiyordu kardeşim.

—Peki, üç çocuğunun yüzü suyu hürmetine sana bu defa acıyayım. Bundan sonra, uslu ol, yoksa... dedi Amankul yerinden kalkıp.⁸⁵

Ancak Emet Kürük Amankul'un bu davranışına aldırmayarak ona saldırır ve cezasını bularak Amankul tarafından öldürülür. Aslında, Aykız'ı kaçırmayı fikri Hamuş'tan değil Emet Kürük'ten çıkmıştır. Hamuş, böyle bir plan yapacak kadar akıllı biri gibi gösterilmemiştir.

Niyaz Dorga, Aykız'ı Nezer'e getiremediği ve gönderdiği askerler dağa çıkıp isyan ettiği için şahın gazabına uğrayarak sarayda can verir. Kendisinden haber

⁸⁵ ÖTKÜR, age, s. 75-76

alamadıkları için, annesi Hamuşı'ı şehre gönderir. Kezibeg Koca Hamuşı'ı görüşmek için kabul eder ve onu, babanın asıl katili Tömür'dür diyerek kandırıp devrimciler arasına intikam almaya yollar.

...Niyaz Dorga, dağ tarafından toplanan askerlerin başına geçip şehre gittikten sonra, hanımı uzun süre Niyaz Dorga'dan hiçbir haber alamadığından oldukça endişelenmişti. Sonunda "Babandan bir haber getir." deyip Hamuşı'ı şehre göndermişti. Hamuş, Niyaz Dorga'yı hiçbir yerden bulamadığından, babasını bir de Gayit Paşşap'tan sormak istedi. Gayit Paşşap, Niyaz Dorga'nın bir sebeple Şamehsut'un gazabına uğrayıp zindana atıldığını söyledi. Niyaz Dorga'nın Kezibeg Koca ile olan dostluğunu düşünerek, Hamuş'u onun sarayına götürmek ve ondan yardım almak istedi. Ama Kezibeg Koca'nın Hamuş'u kabul edip etmeyeceğine Gayit Paşşap'ın kendisi de şüpheli bakıyordu. Beklenilmeyen bir şekilde, Kezibeg Koca, Hamuş'u güler yüzle kabul ederek evinde ağırladı. Kendisi de derhal Haşir Teyci'nin sarayına gitti.

Ertesi gün Kezibeg Koca, Hamuş'a şöyle dedi: "Baban, akşam son nefesini vermiş. Şimdi başka çare yok. İyi bir zamanda gelmişsin. Ben babanın gerçek katilini sana söyleyeyim. Babanı Şah Kocam değil, Tömür denen hırsız öldürttü. Biz Tömür'ün oyununa gelmişiz!" Hamuş hiçbir şey düşünmeden şaşkın şaşkın bakakaldı. Bunu gören Kezibeg Koca, Tömür'ün, dağdan alınan askerleri Niyaz Dorga'nın önderliğinde şehre soktuğunu; bunun sonucunda Koray'a sahip olduğunu; bunların hepsinin Tömür'ün bir oyunu olduğunu ona ayrıntılı bir şekilde anlattı ve "Oğul! Evlat isen, babanı toprağa verip Tömür'dan intikamını al!" dedi.

—Nasıl kısas alacağım? dedi Hamuş suratını asıp oturarak.

—Bu kolay, dedi Kezibeg Koca, şimdi dağa çıkanlar az değil. Bunlara katılıp, sen de dağa çık. Babamı Şamehsut Şah öldürmüş. Ben de şimdi Şamehsut'tan öç alacağım dersin, isyancılar seni kendi içine alır. Bir gün olmasa, öbür gün eline tüfek geçer. Tüfek tutmayı bilir misin?

—*Dağcıların hangisi nişancı değil, dedi Hamuş kasılıp.*

—*Hah işte, bir süre gözetleyip Tömür'ü vuracak ve kaçacaksın. Sana bir güzel haber söyleyeyim; o Kazak kızı şimdi Koray'da, Tömür Helpe'nin adamları arasındaymış. Biz isyancıları yok ettikten sonra o Kazak kızı elbette senin olacak. Babanın yerine Nerinkir'e seni dorga yapacağız! Ama bu sözleri sır gibi saklaman gerek. Yoksa başın gider.*⁸⁶

Kezibeg Koca'nın sözlerine aldanan Hamuş dağa çıkıp devrimciler arasına katılır. Aykız ve Amankul çok itiraz ettiyse de Tömür Helpe, Hamuş'un gerçek niyetini bilmediğinden onu aralarına kabul eder.

Bir süre sonra Amankul ve Hocaniyaz Pehlivan Yakup Yasavul'u yanında bir mektupla yakalarlar. Onu konuşturduklarında anlarlar ki; Yakup, Haşir Teyci'nin emriyle geliyor ve Hamuş'la buluşarak ondan bir mektup alıyormuş. Mektupta “saksağan” ismiyle bir imza bulunmaktadır.

—*Hamuş Manka, yazı yazmayı bilir mi? diye sordu Tömür Helpe.*

—*Yok, zannetmem. Biz aynı memlekette yaşadık, onun mektepte okuduğunu hiçbir zaman işitmedik, dedi Amankul.*

—*Hamuş sümüklüsü mektup yazmayı bilse bile, bu kadar güzel yazamaz. Bakınız, bu çok uzun zaman hoca görmüş bir insanın kalemiyle yazılmış. Bunu kim yazmış? dedi Tömür Helpe.*

Bu sorunun cevabını Hamuş'tan alabileceklerini düşünürler. Fakat Hamuş ortadan kaybolmuştur. Bir süre sonra ise ölüsünü bulurlar. Bunun bir cinayet olduğu açıktır. Birileri onu, konuşmasın diye öldürmüştür. Böylece Hamuş, akılsızlığı yüzünden tıpkı babası gibi sömürücü sınıfın kurbanı edilerek öldürülmüştür.

⁸⁶ ÖTKÜR, age., s. 171-173

II.1.4. Askerler

Şah yönetimi, halkı maddi manevi her açıdan sömürmek üzerine kurulmuş bir çeşit derebeyliktir. Asker ve polis de toplumsal düzeni sağlamak yerine, bu sömürü düzenini devam ettirmek üzere çalışan silahlı gruplardır. Öncelikli görevleri; halk üzerine korku salmak, onları baskı altında tutmak, şahın iktidarını korumak ve nihayetinde bundan nemalanmaktır.

Şamehsut, bölge topraklarının büyük çoğunluğuna sahiptir ve diğer vergiler dışında Müslüman köylüleri ayda beş gün kendi topraklarında karşılıksız çalıştırır. Bu sistem Osmanlı'daki öşür ile haraç arasında kalan bir uygulama olup onlardan çok daha ağır bir yükümlülük taşımaktadır. Sistemin kontrolünü yürütenler de askerlerdir.

Dokuzuncu kuşaktan Kumul şahı olan Şamehsut'un 1875 yılında tahta oturmasının ardından öyle bir dönem yaşanmıştı ki, şahın zalimliği kendisinden önceki bütün yöneticileri geride bırakmıştı. Halkını kendi kölesi olarak gören şah, Kumul bölgesini de babadan kalma mirası sanıyordu. Şamehsut; Doğu Türkistan yerel hükümeti yerine doğrudan Pekin'deki Mançu Hanlığına bağlıydı ve böylelikle halkı istediği gibi idare edebiliyordu. Onun yönetimindeki halk, diğer Çinli Müslümanların verdiği ağır vergilerin dışında, ayda beş gün şaha ve beylerine bağlı on binlerce hektarlık tarlalarda tohum ve araçları da kendileri getirerek ücret almadan çalışmak zorundaydılar. Kara üniformalı polisler ile şahın uzun bıyıklı muhafızları köylere at üstünde gelerek zorla vergi toplar, vermeyenleri kamçılarlardı. Gözlerde yaş, yüzlerde kan... Analar perişan, yavrular gözü yaşlı kalırdı. Dağlarda yaşayanların hali daha da beterdi. Şaha ait beş yüz bin koyun ve keçi, yirmi bin at ve eşek, otuz bin inek ve sekiz bin deveye karşılıksız olarak bakmak zorundaydılar. Üstelik her hayvanın en az birer yavru vermesi şartıyla. Köylünün sunacağı hiçbir mazeret göz önünde bulundurulmaz, her güz mevsiminde yapılan ve "Tömür Çarva" adı verilen sayımda şartların koşulsuz yerine getirilmesi beklenirdi. Verilen yüz dişi hayvan gelecek yıl kesinlikle iki yüz tane olacak ve bu hayvanların hiçbiri zeval görmeyecekti. Aksi halde açığı köylünün kapatması beklenirdi. Hesabı

*tamamlayamayan yüzlerce köylü aileleriyle birlikte perişan olur; birçoğu şah sarayına köleliğe götürülürdü.*⁸⁷

Yılda bir yapılan bu denetlemede şaha bağlı beylerin, polislerin ve askerlerin halk tarafından iyi karşılanması, isteklerinin yerine getirilmesi, memnuniyetlerinin sağlanması gerekmektedir. Aksi durumda bu bey ve askerler halka eziyet etmektedirler.

*Ertesi günden itibaren hesap başladı. Halk dilinde bu, hesap değil, insanın canını çıkaran bir işkence idi. Hesap tutan beylerin defterine kayıtlı, şahın her bir koçu kuzulayacak, her bir enenmiş hayvan ve aygırı yavrulayacak, her bir boğa ve öküzü de buzağılayacaktı. Beylerin cebini doldurabilenlerin yükü hafifleyip, yoksulların hesabına yazılacaktı.*⁸⁸

Askerin politikadan bağımsız olması ve toplumsal düzeni yasalar çerçevesinde koruması gerekliliği adil ve eşitlikçi bir sistem için vazgeçilmezdir. Ancak silahlı kuvvetler sömürgeci yönetimlerin emrine girdiğinde eşitlikten uzak, sınıflı bir toplum ortaya çıkar.

Mandel, bu durumu *Marksizm'e Giriş* adlı kitabında şöyle yorumlar:

Sömürülen üretici sınıfların üyelerini, kendilerine zorlanan sömürüyü yıkmalarına imkân sağlayacak işlevleri yerine getirmekten alıkoymak için egemen sınıflar örgütlenirler.

*Ordu ve silahlanma bu örgütlenişin en çarpıcı kanıtıdır.*⁸⁹

Sevinç Çokum'un kaleme aldığı *Hilal Görününce* adlı roman, 1853-1856 yılları arası, Osmanlı-Rus savaşının yaşandığı dönemde Kırım Türklerinin milli kimliklerini koruma mücadelelerini konu edinmiştir. Rus yönetimi altında bulunan Kırım Türkleri, Kırım Hanlığı'nın dirilmesi için hayaller kurmakta, bunun için harbe katkıda bulunmak istemektedirler. Roman kahramanlarından İsa Bey'in oğlu Yakup, Osmanlı askerlerine

⁸⁷ ÖTKÜR, *age*, s. 33-35

⁸⁸ ÖTKÜR, *age*, s. 88

⁸⁹ MANDEL, Ernest, *Marksizme Giriş*, Çev. Orhan Dilber ve diğer, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 33

yardım için yola çıkmış, ancak kendisinden bir daha haber alınamamıştır. Rus askerleri de faturayı yaşlı ana babasına kesmiş, eziyet edip onların malını yağmalamışlardır. Romanın başkahramanlarından biri olan Giray, yardım için köylerine girdiğinde yazar şu betimlemeyi yapar:

*Köye kossak ayağının girdiği hemen belli oluyordu. Yanmış ahırların karanlık izleri, solgun, kederli insanlar, kapı aralıklarından dışarıyı gözetleyen korku ve şüphe içinde bakışlar bunu açıklıyordu...*⁹⁰

Rus askerlerinin savaştaki görevi Osmanlı'ya karşı Rusya'nın toprak bütünlüğünü ve halkın can ve mal güvenliğini korumaktır. Kırım Türkleri de Rus halkından olduğuna göre milli kimliklerine bakılmak suretiyle haksız yere cezalandırılmaları çarın onay verdiği ve askerın uyguladığı bir zulümdür. Asker, her iki romanda da yönetimin kurduğu korku imparatorluğunu koruyan muhafızlardır.

II.1.5. Din Adamları

II.1.5.1. İmam Hoşur

Aykız'ı oğlu Hamuş'a zorla nikahlamak isteyen Niyaz Dorga'yı destekleyenlerden biri de bölgenin imamı Hoşur'dur:

*... Kıyamet gelince sefillere boynuz çıkarmış sözü çok doğru! Seferkul beni de umursamamaya başladı. Ben ne de olsa, cemaatin imamıyım! Devletiniz sayesinde, İmam Hoşur dense, beni On İki Dağ'da bilmeyen kişi yok, elhamdülillah!*⁹¹

İmam Hoşur, yönetime yaptığı hizmetler sayesinde makam mevki kazanmıştır. Nitekim dinine oldukça bağlı olan Uygurlar için toplumsal hayatta dini kuralların oldukça önemli bir yeri vardır. Ayrıca müftü, imam ve mollalara saygı gösterir onların sözlerini çok fazla sorgulamadan dinleyip kabul ederler. Bu sebeple halka dayatılmak istenen herhangi bir düşüncenin onlar vasıtasıyla söylenmesi önemlidir.

⁹⁰ ÇOKUM, **age**, s. 379

⁹¹ ÖTKÜR, **age**, s. 52

*Yarın Cuma. Uzaktan yakından herkes gelecek. Namazdan sonra, Seferkul'un evinde İslam dininin şeriatına aykırı işler olduğunu cemaate ilan edeceğim. Sonra şeriat üzerinden fetva çıkarıp o Kazak kızının memleketin başı olan dorgama teslim edilmesini buyuracağım. Sonra da dorgamın evinde, İslam dininin şeriatine aykırı bir durum olmasın diye, bu kızı derhal Hamuş Beg'e nikâh kıymak lazım diye fetva çıkaracağım. Cemaat sözümü dinleyecektir. Kızı önlerine getireceğim. Kazaklar Müslüman olduğundan, kız da şeriat hükmüne razı olacaktır. Böyle olunca ne şiş yanar ne kebab. Buna ne dersiniz dorgam?*⁹²

Aykız'ın Hamuş'a nikâhlanması gerektiğini de söyleyecek olan İmam Hoşur'dur. Bunun bir şeriat hükmü olduğunu belirterek halktan gelecek olası itirazların önüne geçmek ister.

Cuma ve öğle namazları kılınır kılınmaz İmam Hoşur, aceleyle yerinden kalktı ve iki çift Arapça ibare okuyup yutkunarak söze başladı:

-Cemaat! Ben bu mübarek mescidin imamı olarak şunu ilan ediyorum ki, memleketimiz Nerinkir'de Cenab-ı Resulullah'ın mübarek şeraitlerine uygunsuz işler meydana geliyor. Hepinize malumdur ki Seferkul denen çoban, nereden geldiği bilinmeyen bir Kazak kızını kaç aydan beri evinde saklıyor. Seferkul'un delikanlılık çağına ulaşmış oğlu varken böyle uygunsuz işe şeriat izin verir mi? Hiçbir zaman izin vermez. Biz bunu bildiğimiz halde kulağımızı tıkarsak günahkâr olmayacak mıyız? Kıyamet günü nasıl hesap vereceğiz? Namahrem olan işlere engel olup şerait-i Muhammediyi icra etmek bütün Müslümanlara farzdır. Bu kızı derhal memleketin büyüğü Niyaz Dorgam'a teslim edip dorgamın huzurunda bir Müslüman'a nikâh yapmamız gerekir. Haydi, hepiniz benim arkamdan yürüyün! Seferkul'un evine gidip şeriat hükmünü yerine getirelim. Evet, Seferkul nerede? Kendisi var mı burada?

-Buradayım, dedi Seferkul yerinden kalkarak.

⁹² ÖTKÜR, age, s. 54

Cemaat içinde mırıldanma başladı. İkinci safta oturan Nurul Dede yerinden kalkıp:

-Mollam acele etmeyin! O kızın nikâhı kıyılmış. O şimdi Amankul'un helali ve Seferkul'un öz gelinidir, dedi.

-Biz şahidiz, biz şahidiz! diye bağırdı birçok kişi.

-Ne? Nikâh mı? dedi İmam Hoşur gözlerini fal taşı gibi açarak. Ben burada dururken, kim kıydı nikâhı?

-Ben kıydım, dedi Tömür Helpe yerinden kalkarak.

Niyaz Dorga ve diğer memleket büyükleri arkalarına dönüp baktılar. Bu işlerden habersiz olan başka kişiler de bakmaya başladılar. İmam Hoşur'un rengi attı.

-Ben kıydım mı dedin? dedi İmam Hoşur kulaklarına inanamamış gibi yaparak.

-Evet ben kıydım, diye tekrarladı Tömür Helpe.

-Sen kimsin? Nerelisin?

-Babam, sağ kulağıma ezan okuyup sol kulağıma tekbir getirerek Tömür koymuş adımlı. Mesleğim marangozluktur, memleketim ise Kumul.

-Marangozsan nikâh kıymayı nereden biliyorsun?

-Mollamın okuduğu ilmi ben de okumuşum.

-Yalan söylüyorsun!

Tömür Helpe, temkinli bir şekilde bir hadis okuyup “Yani Allahu Teâlâ'nın bize gönderdiği hak peygamberi olan Muhammet Aleyhisselam şöyle buyurur: İlim öğrenme her bir erkek ve kadın Müslüman için farzdır, hatta Çin memleketinde bile olsa” diye tercüme etti. Daha sonra “Yoksa mollam peygamberimizin hadislerine şüphe mi getirecek? Eğer bunu yapacaksa sebebini cemaat önünde söylesin!” dedi.

Bu cevap herkesi şaşırttı. Tömür Helpe'yi tanımayan kişiler fısıldaşmaya başladı. İmam Hoşur bir şeyini kaybetmiş gibi durmadan sağına soluna bakınıyordu. Sonunda, Tömür Helpe yerine karşıdaki duvara bakarak:

-Senin kıydığın nikâh boştur. Nikâhı yeniden kıyacağım, dedi.

-Bir kıza iki nikâh kıymak hangi kitapta var? Şimdi kime nikâhlamak istiyorsun?

-Hayır! Boş dedim boş. Memleketin büyüğü Niyaz Dorgam kime isterse ona nikâhlayacağım.

-Çok doğru, dedi Tömür Helpe alaylı bir şekilde. Aşın helal ise dört yol ağzında oturup iç; sözün hak ise handan korkma söyle, demişler. Ben de doğru söz söyleyeyim. Siz bir Müslüman'ın helali olan eşini Hamuş Beg'e nikâhlayıp Niyaz Dorga'yı da Allah'ın önünde günahkâr yapayım istiyorsunuz. Öyle mi?

-Doğru, doğru, diye bağırdı pek çok kişi.

Niyaz Dorga ile İmam Hoşur, niyetlerinin ortaya çıktığını görünce donup kaldılar.⁹³

Sözde İslam'ın şeraitidir diyerek halkın gözünü boyayıp Niyaz Dorga'nın istediğini yerine getirmeye çalışan İmam Hoşur, Tömür Helpe'nin zekice planı karşısında neye uğradığını şaşırır. Nikâhın kurumsallaştırılmadığı o dönem Uygur toplumunda nikâh kıyma hakkı dini kimliğe sahip insanlara verilmiştir. Ancak imamlık, mollalık gibi makamların da okul okumakla elde edilmediği göz önünde bulundurulduğunda, dini ilimlerden biraz bilgisi olan herhangi bir kişinin de imamlık veya mollalık yapması için bir engel yoktur. Tömür Helpe bir hadisi okuyup tercüme ederek bilgi sahibi olduğunu gösterir ve nikâhı kıydığını açıklar. Bunu kabul etmek istemeyen Hoşur, nikâhı boşa düşürmeye çalışsa da halkın tepkisiyle karşılaşır. Çünkü kıyılmış nikâhın üstüne yeni bir nikâh kıymak görülmüş şey değildir ve günahdır. Böyle planları suya düşer.

⁹³ÖTKÜR, *age*, s. 60-62

Yazar, İmam Hoşur'un fiziki tasvirini Niyaz Dorga'nın gözünden yapar:

Niyaz Dorga, düşünceli bir şekilde sakalını parmaklarına sarmış otururken İmam Hoşur'un karası göründü. İmam değneğini takırdatıp aksayarak geliyordu. Niyaz Dorga, onun dağılıp gitmiş kır sarığı ile sallanıp duran peçesinin eteklerine bakıp “Kulaklarını sarkıtmış, üç bacağı ile topallayıp gelen bir eşeğe benziyor, pezevenk!” diye öfkelenirdi.⁹⁴

İmam Hoşur'un üç bacaklı bir eşeğe benzetilmesinin sebebi içinde taşıdığı kötülüktür. İslam dininin gerekliliklerini kendi menfaatleri doğrultusunda kullanan bu kötü niyetli adam adeta bir ucube gibi tasvir edilmiş, okuyucuda tiksinti uyandırmıştır. Niyaz Dorga'nın zihninden aktarılan bu tasvir teknik bakımdan oldukça fonksiyoneldir.

II.1.5.2.Üveyis Mufti

Üveyis Mufti karşımıza aktif olarak ilk kez Tohtiyaz Mergen'in intihar ettiği bölümde çıkar. İntiharın duyulmasından hemen önce müftü mescidin sofasında cemaate vaaz vermektedir:

“Padişahın emirleri vaciptir. Allahu Teâlâ yakın gördüğü kullarına padişahlık tahtını nasip eder. Süleyman Aleyhisselam insan, cin, dev, peri ve bütün canlıların da padişahı idi. Kurt ve kaplan gibi yırtıcı hayvanlar bile Süleyman Aleyhisselam'ın izni olmadan onun hayvanlarını yemiyordu. Süleyman hem bir peygamber hem de padişah olmasına rağmen İslam peygamberine iman getirmek ona nasip olmadı. Bizim şahımız Çingan Kocam Hazretleri ise bütün dinlerin ulusu olan İslam dininin peygamberi ve bütün kâinatın efendisi Muhammet Mustafa Aleyhisselam'ın takdis evladıdır. Yani seyyidzadedir. Bu sebepten, Çingan Kocam'ın hayvanlarını kurt yemez, ayı alıp kaçmaz, onun hayvanları soğuktan kardan telef olmaz. Kim ki Çingan Kocam'a hıyanet ederse her iki âlemde cezasını çeker. Bunu herkes işitsin ve duymayanlara söylesin...”⁹⁵

⁹⁴ ÖTKÜR, **age**, s. 82

⁹⁵ ÖTKÜR, **age**, s. 88-89

Üveyis Mupti de tıpkı İmam Hoşur gibi dini çıkarlarına alet etmekte ve halka bu yolla dayatmalarda bulunmaktadır. Alıntıladığımız kısımda müftünün birçok hurafeyi arka arkaya sıraladığını ve uydurma yalanlarla yönetimde bulunanlara kutsallık atfettiği görülür. Halk, karşılıksız olarak şahın hayvanlarına bakmak, hatta bu hayvanların sayısını verilen zaman içerisinde artırmak zorundadır. Ancak iklim şartları bu duruma her zaman izin vermemektedir. Ayrıca yırtıcı hayvan saldırıları da bölgede sıkça karşılaşılan bir durumdur. Müftünün vaazından hemen sonra intihar haberi gelen Tohtiyaz Mergen'in başına gelenler buna iyi bir örnektir. Saray vergisi olarak ödemesi istenen beş çift boynuzu bulabilmek için antilop avına çıkmış ancak av sırasında dağdan yuvarlanıp bacağını kırmıştır. Bu sebeple kışın ağıla kendisi bakamamış ve şahın koyunlarından elli tanesi kurt saldırısına uğramıştır. İlkbaharda çığ düşmüş, seksen koyun da o şekilde telef olmuştur. Bütün bu aksilikler üzerine sayım yapan görevlinin, borcunu ödemezse kendisi, karısı ve kızlarını köle olarak götürüleceğini söylemesi ile canı burnuna gelen adam intihar etmiştir. Müftünün kurt yemez, soğuktan telef olmaz dediği şah koyunlarına kurtlar saldırmış ve üzerlerine çığ düşmüştür. Yalan söylediği açıkça ortadadır ancak bunu göz ardı eden beyler, suçu müftü yerine Tohtiyaz Mergen'de görür ve onun intiharına sebep olurlar. Sömürücü sınıf emekçinin hakkını yemek için daima bir yol bulmuştur. Dini emirlerin çarpıtılarak halka dayatılması bunardan yalnızca biridir. Ancak cahil bırakılmış bir toplum üzerinde oldukça etkili bir yoldur.

Tömür Çarva sayımında sıra Seferkul'a geldiğinde Üveyis Mupti, Kezibeg Koca, Niyaz Dorga ve İmam Hoşur bir olup yaşlı adama oyun oynarlar:

Avlunun ortasındaki yapraksız büyük kavak ağacında iki delikanlı yarı çıplak asılı duruyordu. Sırtları kamçı darbesi ile dal dal yüzülmüş yüzleri gözleri yarılmıştı. Ağacın yanında gömleklerinin kolları dirseklerine kadar sıvanmış dört asker, kamçı tutan ellerini bellerine dayamış duruyorlardı. Yanlarındaki sekiye, dut ağacından yapılmış, üç kenarlı, her biri bir kulaç gelecek kayık kürekleri sıralanmıştı. Bunlar "Golda" diye adlandırılan özel cezalandırma silahlarıydı. Balkona serilmiş kilimlerin üzerinde Kezibeg Koca, Üveyis Mupti ve diğer sayım yapan beyler oturuyorlardı. Niyaz

Dorga ile İmam Hoşur da bir kenarda mağrur mağrur duruyordu. Gayit Paşşap, birisini omzundan tutmuş bir senede parmak bastırıyordu. Köy halkından Nurul Dede'nin de içlerinde bulunduğu yirmi otuz kadar, kişi yarım daire şeklinde duruyorlardı.

Seferkul'u getiren beylerden biri, bir parça kâğıdı Kezibeg Koca'ya uzattı. Kezibeg kâğıdı gözden geçirir geçirmez defter tutan beyin önüne fırlattı.

-Beyliğin kalan koyunlarını ne yaptın? dedi defterci Seferkul'a sert sert bakarak.

-Yakın zamanda başımıza bir felaket geldi. Otuz koyunu hırsıza kaptırdık. Geçen yıldan kalan elli koyun ile birlikte seksen baş koyun borcum kaldı.

-Hey ahmak! Otuza yüz elli eklersen ne kadar olur?

-Yüz seksen, dedi Seferkul umursamaz bir şekilde.

-Öyleyse neden ikisinin toplamı seksen diyorsun?

-Çünkü beyim, elliye otuzu eklersek seksen olur.

-Hey, pezevenk, sen kimi aptal yerine koyuyorsun? Bak buna! Defterci yerinden kalkarak Seferkul'un önüne geldi ve defterin arasından Hoten kâğıdına yazılmış mühürlü bir senedi çıkarıp gözüne sokacak gibi tuttu. Sonra, bu senin parmağın mı, değil mi? Niyaz Dorgam ile İmam Hoşur'un şahit olduğunu unutmadın demi? dedi.

-Evet beyim, bunların hepsi doğru.

-Öyleyse neden seksen diyorsun?

-Elliye otuz eklersek seksen olmaz mı?

-Küstahlık etme! dedi defterci, dedenin yakasına asılıp.

-Hey, beyim sabredin, dedi Üveyis Mupti. Her işi şariat yolu ile yapmalıyız. Haydi, senedi bana veriniz.

Sayımı yapan kişi senedi Üveyis Mufti'ye uzattı. Müftü senedi okuduktan sonra şöyle dedi:

-Seperkul, siz “Yüz eli koyuna borçlu oldum. Gelecek yıl mutlaka kuzusu ile birlikte ödeyeceğim” deyip parmak basıp senet vermişsiniz. Şahitler de buradaymış. Sözünden dönmek Müslüman'a caiz değil. İşte bakın!

Müftü yerinden kalkıp senedi Seferkul'a tekrar gösterdi. Gerçekten de, molların söylediği gibi kamış kalemle yazılmış senede yüz rakamının sonradan eklendiği açıkça görülmüyordu. Seperkul okuma yazma bilmesede durumu hemen anlayıp “Yalan! Allah aşkına yalan!” deyip kâğıdı fırlattı.”⁹⁶

Senette sahtekârlık yapılmıştır. Öyle ki bu sahtekârlığı okuma yazması olmayan biri bile fark edebilmiştir. Hile ile yaşlı adamın malı ve canına kast etmişlerdir. Dayanak noktaları ise sözünden dönmenin dini kurallara göre yanlış olduğudur. Müftü, sözünden dönmenin caiz olmadığını söyleyerek yapılacak olan fiziksel şiddete zemin hazırlamak ister.

Sahte senede itiraz eden Seperkul ve Amankul acımasızca dövüldükten sonra müftü hükmünü yüksek sesle okur:

...Birincisi, Seperkul beyliğe geçen yıl, yüz elli koyun borçluymuş, bunun sekseni yavrulayacaktır. Yüz elli koyuna bu seksen kuzu eklenince, bu yıl iki yüz otuz baş olur. Buna, yakında kaybedilen otuz baş koyunu da ekleyince, toplam iki yüz atmış baş koyun ödemesi lazımdır. İkincisi, oğlu Amankul'un kaçırıp getirdiği Kazak kızını Amankul'a nikâhsız bağlayarak İslam şeriatine karşı gelmiştir. Sonunda baba oğul birlikte yaptıklarından korkup o kızı gözden kaçırmışlardır. Üçüncüsü, Çingan Kocam'a düşmanlık niyetinde olan Tömür Dülger denen bozguncuyu evinde ağırlayıp, onunla birlikte fitne ve fesat yaymışlardır. Dördüncüsü, Seperkul'un oğlu Amankul, sayımı yapan beylerin başını gözünü yararak onları öldürmek istemiştir. Bunun için, Seperkul'un bütün malı mülkü tazminat olarak beyliğe devredilecektir. Bu mallara bakması için kendisi de Niyaz Dorga'nın evinde

⁹⁶ ÖTKÜR, age, s. 91-93

*ömür boyu işçi olmaya mahkûm edilecektir. Oğlu Amankul da zindana atılacaktır.*⁹⁷

Üveyis Muḫti kendi kafasından hükümler icat ederek bunlara karşı bir de ceza biçmiştir. Kendileri köylüye istedikleri gibi fiziksel şiddet uygulamakta ancak kendilerine karşı konulunca bunu suç saymaktadırlar.

Devrimcilerin üzerine göndermek için zorla askere alınan yakınlarının ölüsüne bile ulaşamayan halk ayaklanır. Üveyis Muḫti, onları yatıştırmak için bir konuşma yapar ancak kimse onu dinlemez.

Üveyis Elem, katırdan inmeden ince ve cırtlak sesi ile halka hitap etti:

—Hey, Müslümanlar! Ben yurdun atası Şah Kocam Hazretlerinin vekâletleriyle sizlerden durumu öğrenmeye geldim. Biz Müslümanlar için, Allah Teâlâ'nın hükmü hepsinden yücedir. Her ne iş olursa, Allah'ın takdiri ile olur. Bana kulak verin!

Her vakit, bırakın Üveyis Elem'in kendisini, gölgesini bile görse, yerlerinden kalkıp saygı gösteren halk, bugün, sanki orada hiç yokmuş gibi davrandı. Üveyis Elem, Allah'ın takdirine baş eğip, sabretmek gerektiği hakkında yine bir şeyler söyledikten sonra bir aksakallı dede kara katırın dizginine asılıp şöyle dedi: “Tanrı bana yedi oğul vermişti. Geriye iki tanesi kalmıştı. Küçüğü tifodan hastalanıp yatağa düştü. Rozimet gelip Şah Kocam'ın emri diyerek büyüğünü askere götürdü. Aradan on gün geçince küçük oğlum vefat etti. Şah Kocam'ın emriyle Rozimet'in götürdüğü yavrumun ölüsü de yok, dirisi de. Siz yavrumu götürmeseydiniz, yavrum savaşta ölür müydü? Benim yavrun savaşa gitsin diye Tanrım emir vermemiş ki! Şamehsut Şah'a halkın çocuklarını savaşa gönder, diye Tanrım emir mi vermiş?”

—Doğru, doğru! Doğru söyledi, deyip tasdik etti çoğunluk.

⁹⁷ ÖTKÜR, age, s. 95

Üveyis Elem, yine bağırarak bir şeyler söyledi. Halk ona kulak vermek yerine, kara katırı vura vura yürütüp aradan itip çıkardı. Bu arada, şahın silahlı askerleri kale üstünde peyda oldu. Sonra da tüfek sesleri işitilip gökyüzünü is ve duman kapladı. Halk, kaçışmaya başladı. Yere düşüp çiğnemenen ufak çocuklarla, ninelerin feryatları gökyüzüne ulaştı.⁹⁸

Belirli bir noktaya kadar söylenenleri koşulsuz kabul eden halk, işler belirli bir çizginin ötesine geçtiğinde ayaklanıp olup bitene itiraz etmektedirler. Evlatlarının savaş için askere alınıp cesetlerinin bile geri getirilmemesi bardağı taşıran olaylardan biridir. Daha önceleri çekinip her sözünü dinledikleri müftüyü yok sayarlar.

Üveyis Mupti liderliğindeki elçiler devrimcilerin yanına gidip şahın mektubunu okurlar. Söz arasında Üveyis Mupti, Müslüman'ın Müslüman kanı dökmesinin haram olduğunu söyler:

—Tömür Bey, dedi Üveyis Elem, İslam şeraitinde Müslümanların kanını Müslümanların dökmesi haramdır ve bu, günah-ı kebirlerden biridir.

*—Çok güzel söylediniz. Müslüman'ın kanını Müslüman'ın dökmesi çok büyük günahdır. Öyle ise, siz Elem Bey'im olduğunuza göre, ilk başta cezalandıracağınız kişinin Şamehsut olması gerekmez miydi? Torpak İsyanı sırasında nice günahsız Müslümanların kanını Şamehsut dökmemiş miydi?!*⁹⁹

Tömür Helpe'nin sözü karşısında ne söyleyeceğini bilemeyen müftü sessizliğe gömülür. Daha sonra, bu sessizliğini bir tehditle bozar. Devrimcilere, eğer silahı bırakmazlarsa devreye Pekin Hanı'nın gireceğini söyler. Ancak Tömür'ün cevabı hazırdır. Pekin Hanı'nın çoktan devrildiğini haber verir. Bu söz karşısında düşünceye dalan müftü, şahlık da devrilirse kendi akıbetinin ne olacağıyla ilgili endişeye kapılır.

“Pekin Hanı çoktan devrildi.” şeklindeki sözü işitince Üveyis Elem'in bedeni, soğuk su serpilmiş gibi üşüdü. “Allah Allah, bu söz doğru olabilir

⁹⁸ ÖTKÜR, *age*, s. 129-130

⁹⁹ ÖTKÜR, *age*, s. 161

miydi? Herkes bunu konuşuyordu. Eğer, Pekin Hanı gerçekten devrildiyse, şahın hali ne olacaktı acaba? O zaman, ben kimin himayesine sığınırım?” diye düşündü.¹⁰⁰

Şahın ölümü veya şahlığın devrilmesiyle akıbetinin kötü olacağını düşünen kişi sayısı oldukça fazladır. Haşir Teyci, Kezibeg Koca da dâhil şaha bağlı birçok bey bu kaygıyı yaşamaktadır. Onlar için önemli olan himaye edilmek, itibar kazanmak ve zenginleşmektir.

Şamehsut’un hastalanıp yatağa düşmesinin ardından makam mevki derdine düşen Haşir Teyci, tahta oturacak olan Nezer’e yakın olabilmek için bir plan yapar. Bu plana Üveyis Muhti’yi de dâhil eder. Onu kandırmak içinse, kendisinin yerine Noruz Damollanın geçeceğini, çünkü onun Nezer’e hocalık yaptığını söyler. O vakte kadar bunları hiç düşünmemiş olan müftü korkuya kapılıp Haşir Teyci’nin planına dâhil olmayı kabul eder. İkisi bir olup masum bir insanın ölümüne sebep olurlar.

Tömür Helpe Li Şufu önderliğindeki elçilerin sözlerini dinleyip silah bırakmayı kabul ettiğinde Haşir Teyci’nin görevinden alınıp yerine başkasının getirilmesini ister. Yerine gelecek olan kişi de Yusuf Bey adındaki biridir. Bu durum Üveyis Muhti’nin işine gelmez.

Bundan sonra Tömür Helpe anlaşmaya imza attı. Sonra Li Şufu başta olmak üzere elçilerin hepsi damga ve mühürlerini bastılar. Sıra Üveyis Elem’e geldiğinde o, derin bir uykudan korkuyla uyanmış gibi şaşkın bir halde, nar şeklinde oyulmuş gümüş mührünü az kalsın ters basıyordu. Çünkü Haşir Teyci’nin yerine saray beyleri içinde daha dürüst bir adam olarak tanınan Yusuf Bey’in teyci olması onu endişelendirmişti. Ona göre, Haşir Teyci’nin yerine Kezibek Koca’nın teyci olması lazımdı. Öyle olsaydı kendisine hiç leke bulaşmayacaktı. Şimdi ise her iki himayecisinden de ayrılmıştı. Duruma bakılırsa Şamehsut Şah, geçen yaz Çyen Darin’in Akçuk Deresi’ndeki savaşta ölen askerleri için tapınakta matem merasimi

¹⁰⁰ ÖTKÜR, *age*, s. 161-162

düzenlendiği gün meydana gelen vakayı unutmamıştı. O gün Çyen Darin'in askerleri Şamehsut'a ateş açıp çatışma başlayınca, Haşir Teyci ile Kezibek Koca Şamehsut'u korumak yerine, onu yalnız bırakıp kaçıp gitmiş değil miydi? O günden bu yana, Şamehsut bu ikisine hiçbir şekilde güvenmiyor olsa gerekti. Demek, Haşir Teyci ile birlikte Kezibek Koca da, Şamehsut Şah'ın nazarından düşmüştü. Bu iyiye işaret değildi. Ayrıca Yusuf Bey, ilim ehline hürmet gösteren bir kişiydi. Özellikle, Noruz Damolla'ya çok fazla saygı gösteriyordu. Şimdi, Noruz Damolla gelini Karagöz Hanım'ın katillerini soruşturup tekrar şikâyet ederse, Yusuf Teyci'nin bu işe canı gönülden el koyup Haşir Teyci'nin sırrını açığa çıkarması, neticede kendisinin de bu işten etkileneceği belliydi. O zaman, yalnız elemlik makamı değil, canı da tehlikeye düşecekti. Üveyis Elem işte bunları düşünüp kendini yok olma girdabında hissediyordu. Bugünden başlayarak yürek sancısı baş gösterdi, keyfi kaçtı.¹⁰¹

Üveyis Mupti'nin iç konuşmasından oluşan bu kısımda, yine bir endişe söz konusudur. Yusuf Bey'in teyci olmasıyla makamı tehlikeye giren müftü, daha önce oynadıkları oyunun hesabını ödeyecek olmaktan korkar. Bu durum onun yalnızca itibarına değil canına da mal olabilir. Nitekim suçsuz yere masum bir kadının canından olmasına sebep olmuşlardır. Romanın sonlarına doğru, Tömür Helpe'nin gelişi sırasında Üveyis Mupti'nin ölüm haberi gelir.

II.2. Ezilenler

II.2.1. Köylüler

İz romanında ezilen sınıf olarak karşımıza köylüler çıkar. Bunlar, hemen hemen tek geçim kaynakları olan hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Çok az sayıdaki kendi hayvanlarının yanında şahın hayvanlarına karşılıksız olarak vergi karşılığında bakarlar.

Dokuzuncu kuşaktan Kumul şahı olan Şamehsut'un 1875 yılında tahta oturmasının ardından öyle bir dönem yaşanmıştı ki, şahın zalimliği

¹⁰¹ ÖTKÜR, age, s. 366-367

kendisinden önceki bütün yöneticileri geride bırakmıştı. Halkını kendi kölesi olarak gören şah, Kumul bölgesini de babadan kalma mirası sanıyordu. Şamehsut; Doğu Türkistan yerel hükümeti yerine doğrudan Pekin'deki Mançu Hanlığına bağlıydı ve böylelikle halkı istediği gibi idare edebiliyordu. Onun yönetimindeki halk, diğer Çinli Müslümanların verdiği ağır vergilerin dışında, ayda beş gün şaha ve beylerine bağlı on binlerce hektarlık tarlalarda tohum ve araçları da kendileri getirerek ücret almadan çalışmak zorundaydılar. Kara üniformalı polisler ile şahın uzun bıyıklı muhafızları köylere at üstünde gelerek zorla vergi toplar, vermeyenleri kamçılardı. Gözlerde yaş, yüzlerde kan... Analar perişan, yavrular gözü yaşlı kalırdı. Dağlarda yaşananların hali daha da beterdi. Şaha ait beş yüz bin koyun ve keçi, yirmi bin at ve eşek, otuz bin inek ve sekiz bin deveye karşılıksız olarak bakmak zorundaydılar. Üstelik her hayvanın en az birer yavru vermesi şartıyla. Köylünün sunacağı hiçbir mazeret göz önünde bulundurulmaz, her güz mevsiminde yapılan ve “Tömür Çarva” adı verilen sayımda şartların koşulsuz yerine getirilmesi beklenirdi. Verilen yüz dışı hayvan gelecek yıl kesinlikle iki yüz tane olacak ve bu hayvanların hiçbiri zeval görmeyecekti. Aksi halde açığı köylünün kapatması beklenirdi. Hesabı tamamlayamayan yüzlerce köylü aileleriyle birlikte perişan olur; birçoğu şah sarayına köleliğe götürülürdü.¹⁰²

Şamehsut elli dört yıl yönetimde kalmış ve Mançu İmparatoruna siyaseten yakın durarak nüfuzunu artırmıştır. Yöneticilerin kendi halkı yerine yabancı kuvvetlerle iş birliği yapması günümüzde de sıkça karşılaştığımız bir çıkar politikasıdır. Marksist açıdan baktığımızda bunu; güçlü, yani zengin olanın yanında yer almak olarak da yorumlayabiliriz. Romanda Şamehsut'un hâkimiyet alanında yaşayan Uygur halkı oldukça fakirdir. Daha doğru bir söylemle fakir bırakılmışlardır. Bunun temel nedeni yönetimin halkı sömürmesidir. Bunu yasal hale getirmek içinse vergiler bahane edilir.

Ertesi günden itibaren hesap başladı. Halka göre bu bir hesap değil, insanın canını çıkaran bir işkenceydi. Beylerin hesabına göre şahın her bir

¹⁰² ÖTKÜR, *age*, s. 33-36

*koç ve erkeği kuzulayacak, her bir enenmiş hayvan ve aygırı yavrulayacak, her bir boğa ve öküzü de buzağılayacaktı. Beylerin cebini doldurabilenlerin yükü hafifleyip yoksulların hesabına yazılacaktı.*¹⁰³

O yılki hesap başladıktan sonra ahaliden birinin intihar etmesi ile ortalık karışır. İntiharın sebebi elbette ki vergilerin ağırlığı ve yaşanan yoksulluktur. Üç yüz koyun borçlanan Tohniyaz Mergen kendisinin, karısı ve çocuklarının alıkonulacağını öğrenince bunu gururuna yediremeyip intihar etmiştir. Hâlbuki başına gelen talihsiz olaylar neden borçlandığını açıklamaktadır. Av sırasında sakatlık geçirmiş, bu sebeple ağıla kendisi bakamamış ve şaha ait koyunlardan elli tane kadarını kurt yaralamıştır. Üstüne bir de çığ düşünce seksen kadar koyun da heba olmuştur. Ancak müftünün şeriat anlayışına göre “Çingan Hoca Hazretleri” peygamber çocuklarındandır, yani seyyiddir. Bu sebeple onun hayvanlarını kurt yiyemez, ayı alıp kaçamaz, hayvanları soğuktan, kardan telef olamazdır.

Din ile halka birtakım şeyleri dayatmak derebeylik gibi sistemlerin sıkça başvurduğu bir yöntemdir. Bu sayede halkın hakkını araması ve isyan etmesi engellenir. Bu, semavi dinlerin yaygın olduğu ülkelerde daha sık görülse de Budizm gibi tanrısal kaynaklı olmayan inanç sistemlerinin de yozlaştırılmasında kullanılmıştır. Sınıfsız toplumlarda din adamlarının halk üzerinde ekonomik bağlamda baskı uygulaması çok da mümkün değildir. Emeğin ortak bölüşüldüğü bir sistemde zaten kimse kimsenin köleliğini yapmak zorunda kalmayacaktır. Böylelikle kimse birbirini istismar etmez.

Seperkul da Tohniyaz gibi başına gelen olumsuz olaylardan ötürü borcunu ödeyememiş, Aykız’ın Amankul’a nikâhlanmasını da hesaba katan beyler onu ve Amankul’u döverek, varını yoğunu elinden almak istemişlerdir. Yazar derebeylik sisteminin kötü yanlarını vurgulamak için romantik bir tavır sergilemiş ve bu dövülme sahnesini trajik bir biçimde anlatmıştır:

Askerler, SePerkul’u yarı soyup yüzükoyun yere yatırdıktan sonra ellerini ve ayaklarını bağladılar. Gayit Paşşap sırtına sopayla vurmaya başladı. Sopanın ağırlığı, dedenin kuru kemikten ibaret sırtına değince, tıpkı tahtaya

¹⁰³ ÖTKÜR, *age*, s. 89

çarpmış gibi geri sıçırıyordu. Bu sırada, dışarıdan feryat figan ile içeri giren Rabiahan Nine kendini dedenin üzerine attı. Göz açıp kapayınca kadar, ninenin başı ve gözü de kana boyandı. Eşinin üzerinde şuursuzca uzandı. Gayit Paşşap, vurmak için sopayı yine kaldırmıştı ki, Amankul bir kaplan gibi içeri atılarak, Paşşap'ın elinden goldayı çekip aldı ve ona vurmaya başladı. Askerler hemen Amankul'un üzerine atıldılar. Şiddetli bir mücadele başladı. Avludakilerin hepsi, yaygara ve gürültüyle yığıldılar.

Fakat bu iş, nasıl tez başlamış ise öyle tez bitti. Başı ve gözü yarılmış Amankul da direğe bağlandı. Gayit Paşşap da kana bulanmış, yarı bilinçsiz bir şekilde yatıyordu. Askerler de, başlarındaki ve gözlerindeki kanı temizlemekle ve yaralarını sarmakla meşguldüler.¹⁰⁴

Seperkul, Amankul ve Rabiahan Nine'nin maruz kaldığı şiddet ve yazarın bunu kaleme alış şekli olayın hem gerçeklik algısına hem de kurgusal estetiğine zarar vermektedir. Her ne kadar tarihte bundan çok daha vahim hadiseler yaşanmış olsa da, bunları kurgusal olarak aktarmak sanatsal kaygılar taşıdığından dikkatli olunması gerekir. Berna Moran yine aynı bahiste:

İkinci tutuma geçelim. Eserin iyi olması için toplumcu olması gereklidir; ama her toplumcu eser iyi değildir, çünkü toplumculuk tek başına sanat değeri sağlamaz. Başka türlü söyleyelim: Toplumculuk gerekli şarttır, ama yeterli şart değildir. Öyleyse başka şartların da yerine getirilmesi beklenmektedir ki bunlar estetik meziyetlerdir. Eseri, benimsediği dünya görüşünden ötürü övmek ya da yermek haklı bir davranış da olsa sanat eleştirisinde yetinilecek bir ölçüt sayılmaz. Diyebiliriz ki Marksist eleştiricilerin asıl tutumu bu ikinci tutumdur. Gelgelelim bunda sanat yönüne verilen önem eleştiriciden eleştiriciye değişir.”¹⁰⁵

¹⁰⁴ ÖTKÜR, *age*, s. 94

¹⁰⁵ MORAN, *age*, s. 90

Yazar ideolojik olarak Marksizm'e paralel bir tutum sergilemiş olsa da trajedinin yoğunluğunu iyi ayarlayamadığı ve okuyucuyu lüzumundan fazla bir romantizme sürüklediği için romana zarar vermiştir.

II.2.2. Devrimciler

II.2.2.1. Devrimci erkekler

II.2.2.1.1. Tömür Helpe

Aykız'ı Niyaz Dorga'nın oğlu Hamuş'a nikâhlamak istemelerinin ardından, Seperkul'un evine bir elçi gönderilmiş ve bu elçi ev halkını açıkça tehdit etmişti. Bu olayın hemen ardından Tömür Helpe Seperkul'un evine misafir gelir. Onun gelişi adeta Hızır'ın yetişmesi gibi tasvir edilir:

On adım kadar ötede bir atlı göründü. Amankul, apak mehtapta boz atı tanıyıp “Baba, baba, yolunu gözlediğin gelmiş, çabuk ol!” dedi ve atlının önüne yürüdü. Seperkul ile Rabiahan Nine evden çıkınca boz atlı kişi Amankul ile konuşarak kapı dibine kadar gelmişti. Seperkul, bu orta boylu, geniş omuzlu, sivri sakal bırakmış, zayıfça adamla kucaklaştı. Rabiahan Nine “Tam vaktinde geldiniz kardeşim!” deyip onu eve davet etti.

*Misafir, sohbet edip çay içerken, başındaki keçe kalpağını çıkardı. Onun koyu kaşları altındaki koyu gözleri kandil ışığında ateş gibi parlıyordu. Geniş alnındaki derin kıvrımlardan, güneşte kararıp giden yüzünden, el ve bileklerindeki kabarmış damarlardan onun hayatı boyunca çok eziyet çektiğini anlamak zor değildi.*¹⁰⁶

Tömür Helpe'nin eve boz at ile gelmesi ona bir destan kahramanı ve adının ilk başta zikredilmemesi de uhrevi bir kişi özelliği katmıştır. Nitekim Tömür Helpe daha önce Torpak isyanına katılmış yiğit ve akıllı biridir.

Seperkul, olan biteni baştan sona anlattı. Ara sıra söze karışan Rabiahan Nine, az önce o elçi ile aralarında geçen konuşmaları anlatıp, ‘Baksana

¹⁰⁶ ÖTKÜR, *age*, s. 30-31

kardeşim, insanı bu kadar ezmek var mı?’ deyip gözyaşı dökmeye başladı. Misafir, ‘Sabredin hanımanne, sabredin!’ dedi. Sonra, Aykız’ın yanına gelip başını okşayarak ‘Kızım! Şafak sökmeyecek gece yok. O binbeyi ile Niyaz Dorga gibilerin sonu yaklaştı. Uygur olsun, Kazak olsun bütün vatandaşların kaderi bir. Uzun zamandır birlikte ağladık, şimdi gülsek de birlikte güleceğiz. Vatan var, biz varız. Seni kanatlıya kaktırmadan, gagalıya gagalatmadan, birlikte yaşayacağız’ dedi.¹⁰⁷

Yazar, Tömür Helpe’nin bu sözlerinde Marksist eleştiri açısından halkların kardeşliği ve kader ortaklığının altını çizmiştir. Uygur veya Kazak olmalarının bir önemi yoktur zira hepsi de aynı güç tarafından ezilmektedir. Onları kurtaracak olan da birlikte hareket etmeleri olacaktır. Böylelikle başlatılacak isyanın haberi okuyucuya verilir.

Başka bir açıdan yazar turan düşüncesine yakın bir tavır sergilemiş ve Türk boylarının düşman karşısında birlikte hareket etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Milliyetçilik ve Marksizm birbirine zıt görüşler olsa da romanın bu kısmında iki ayrı yorumu yapabilmek mümkündür.

Hilal Görününce romanında, Kırım halkının Osmanlı askerine yardım etmesinin altında da aynı düşünce yatmaktadır. Ezen sınıf karşısında ezilen sınıf birlikte hareket etmeli, milli kimlik kaygısına düşmemelidir. Türk kardeşinin zaferi kendi zaferidir.

Sonraki kısımda yazar, okuyucuya Tömür Helpe’yi tanıtır. Onun da hayatı tıpkı Seperkul gibi kölelikle geçmiştir. Sebebi ise marangozlukta gösterdiği yetenektir. Böylece anlaşılır ki kölelik yalnızca bir ceza olarak uygulanmamaktadır. Kişinin sahip olduğu yeteneklerden bile zorla faydalanmaya çalışan bir yönetim vardır. İstedikini, istediği gibi alıkoyup çalıştırabilmektedir. Bu da, aslında halkın hiçbir şekilde özgür olmadığını, hayatları boyunca hep köle olarak yaşayacaklarını gösterir.

Tömür Helpe, tahminen 1871 yılında Kumul nahiyesinin güneyindeki ücra köylerinden olan Boğaz Köyü’nde yoksul bir çiftçi ailesinde dünyaya

¹⁰⁷ ÖTKÜR, *age*, s. 31-32

gelmiş. O, üç kız kardeşten sonra dünyaya gelen tek oğul idi. Babası onun zeki olduğuna bakarak, 'Bu çocuğumu okutayım, büyüdüğünde kim bilir belki de bir caminin imamı olur' düşüncesi ile onu altı yaşındayken mektebe gönderdi. Çocuk okumaya iyi başladı. Bir süre sonra Kuran ve başka kitapları da okuyabilecek duruma geldi. Bu günlerde ona arkadaş olarak küçük kardeşi Şakir doğdu. Fakat birbirini kovalayan ve bire bin eklenerek gelen ağır vergiler ve yasaklar yüzünden yaşam zorlaştığı için, Tömür on beş yaşındayken okumayı bırakıp, eline çapa almaya mecbur oldu. O zaman babası 'Ne de olsa hünerin bereketi çok; hünerden bereket doğar' diye düşünüp onu, kendisinin marangoz dostu Süleyman Usta'ya çıraklığa verdi. Böylece, Tömür delikanlılık çağına ulaşınca, epey usta bir marangoz olarak yetişti.

Ama bu hüner, onun ailesine bereket değil, afet getirdi. Şamehsut'un saray ve balkon inşaatlarına seçilip, ömrünün on iki yılı kölelikle geçti. Hatta aylarca ana babası ile çoluk çocuğunun yüzünü bile göremedi.¹⁰⁸

Uygurlar dinlerine bağlı bir toplumdur. Babası Tömür'ü belki okuyup imam olur düşüncesiyle okula yazdırır. Çünkü onun gözünde imam olmak yüksek bir mertebedir. Hemen her işlerini imama danışarak yaparlar ve onun sözleri ilahi bir emir gibi algılanır. Yazar, bu durumun doğurduğu tehlikelerin altını romanın birçok yerinde çizmiştir.

Tömür Helpe kölelik yıllarında birçok kanlı olayın şahidi olur ve bu olaylar onun fikirlerini şekillendirir. Daha o yıllarda, uğradıkları zulme karşı birlikte hareket etmeleri gerektiğini sezer.

Yarım yıl içinde, Kumul ve Urumçi'de olup biten bu vakalar, bu dökülen kıpkızıl kanlar Tömür Helpe'yi başka bir insan yaptı. O, bir şeyler düşünüyordu... Bir şeyleri arayıp bulmak istiyordu... Yüreğinin bir şeylere çırpınışlarını sezerdi. Böyle hayallerle avunmaktan, Urumçi şehrinin doğu tarafında yapılan büyük bir tapınak inşaatında ömrünün iki yılının geçip

¹⁰⁸ ÖTKÜR, age, s. 32-33

gittiğini hissetmedi bile. Ama bu tapınak inşaatında çalışırken Turanlı Möydin, Ürümçili Gamaza Tungan gibi birçok kişi ile tanışıp, onlarla can dostu oldu. Onlarla konuşurken, aralarında ilginç bir benzerliğin varlığını sezerdi. Üç kişi ile birlikte, bir yerlere doğru giden bir kervana katılıp gidiyormuş gibi hissedirdi. Bu kervanın nereye varıp, nerede duracağını bilmese de, ondan hiç ayrılmamak gerektiğini anlamış gibi olurdu.¹⁰⁹

İsyana adını verecek ve liderlik edecek olan Tömür Helpe'yi bu duruma hazırlayan olaylar, Doğu Türkistan'ın yakın tarihinde yaşanan siyasi ve sosyal mücadelelerdir.

Bu yılın yaz mevsiminde Tömür Helpe, Nogay Mescit'ine bağlı yerleşim yerleri inşaatında gündelikçilikte çalışırken bir Tatar muallimiyle tanıştı. Bu yüksek burunlu yiğidi “Haydar Efendi” diye çağırırlardı. Onlar gitgide dost oldular. Haydar Efendi, Tömür Helpe'nin Kumullu olduğunu öğrenince, bir gün ona “Torpak İsyanı” ile ilgili sorular sordu. Tömür, bu isyanın cereyanını detaylı olarak anlatıp yenilmelerindeki temel sebebin halkın kuru eli olduğunu söyledi. Haydar Efendi, Tömür Helpe'nin fikrini destekleyip, örnek olarak 1905 yılında Rusya'nın Petergrad şehrinde olan “Kanlı Pazar” vakasını detaylı olarak anlattı. Sözlerine son verirken, halkın zulümden kurtulması için silahın yanında aynı zamanda ilim öğrenmenin de önemini vurgulayarak şöyle dedi: “Siz Uygurlar uzun bir tarihe sahip medeniyet sahibi bir halktınız. Türk dilini konuşan halklar içinde hepsinden önce sizler yazıyı icat etmişsiniz. Bu yazı, bütün Türk halklarının ortak yazısı olmuştur. Bugünkü Moğolların yazısı da eski Uygur yazısı esassından meydana gelmiştir. Eski zamanlarda Uygurlardan birçok büyük âlim yetişmiştir. Cengizhan ve onun torunlarının hükümdarlık yaptığı zamanlarda, bütün devlet işlerinin idaresi ve ilim, fen öğretme işleri Uygur

¹⁰⁹ ÖTKÜR, *age*, s. 43

*âlimlerinin elinde idi. Tatar hanları da, Uygur âlimlerinden çok şeyler öğrenmiştir.*¹¹⁰

Yazar bu kısımda Tatar mualliminin vasıtasıyla ilim öğrenmenin önemini vurgulamak istemiştir. Nitekim ilimden kasıt Uygurların anladığı gibi yalnızca dini bilgiler değildir. Ancak Uygur halkı, Çin zulmü ile ezilmiş ve dünya ile bağlantısı kesilmiş bir toplumdur. Bilgiye ulaşacakları kaynakları yoktur.

Silah kullanmanın yani savaşmanın yanında ilim öğrenmenin de önemli olduğunu öğrenen Tömür Helpe, Giray gibi ilme silahtan daha fazla önem vermeyecektir. Bu açıdan Arslan Bey ile Tömür Helpe arasında yakınlık vardır. İkisi de akıllı ancak ilim tahsil etmemiş, son derece cesur ve atılgandırlar. Giray ise fazla kahramanlık göstermez, daha pasiftir. Babasının silah tutkusuna karşı ilmin üstünlüğünü savunur. *Hilal Görününce* romanında bu bakımdan Arslan Bey ile Giray arasında sürekli bir çatışma konu edilir. Giray, Arslanbey kadar kahramanlık gösteremediğinden onu kıskanır.

*-Beni hep yabana attın babay, dedi. Beni hor gördün. Arslan Beyi arslan gibi, beni de tavşan gibi gördün..*¹¹¹

Ancak Arslanbey'den üstün tarafları vardır. Çocuklarına daha iyi bakmaktadır, insan ilişkileri daha iyidir, Arslanbey gibi yabani değildir, kendine güzel bir ev yaptırır. Kısacası daha medenidir.

Tömür Helpe'nin fikirlerinin oluşumunda sosyal ve siyasal ortamın büyük etkisi olduğundan bahsetmiştik. Koray'a geldikten sonra düşünceleri iyice şekillenir:

Nasipsiz balıkçı, Bağdat deryasında da balık tutamaz, ecelsiz balık kuraklıkta da ölmez, derler ya, Tömür ailesi Koray'a geldiklerinden bu yana biraz daha iyi bir duruma geldiler. Özellikle, onun marangozluğu buna yardımcı oldu. Fakat kendisi hiç sakin duramazdı, onun yüreği kafesteki kuş gibi çırpınırdı. Bir şeyler yapmak istiyordu... Öyle bir şeyler ki, küçük bir

¹¹⁰ ÇOKUM, age, s. 32

¹¹¹ ÇOKUM, age, s. 32

*şey değil; Kumul toprağında üç asırdan daha uzun süredir kök sürmüş olan şahlığı, bu şahlığın hepsinden daha uzun hüküm süren, hepsinden daha gaddar vekili olan Şamehsut'u tahtından devirmek istiyordu. Bu kolay bir iş değildi!*¹¹²

Şahı devirmek fikri fakir bir marangozun hayali olmuştur. Hayatı boyunca ezilmiş ve hakir görülmüş birinin hükümdarı devirmek istemesi, yani sahip olduğu gücün çok üstünde bir şeyi aklına getirmesi sosyolojik bakımdan oldukça kayda değer bir durumdur. Nitekim bunu tek başına yapacak değildir. Bu cesaretin kaynağı birlikte hareket etmek arzusudur. Tömür Helpe bilmektedir ki kendisi gibi hakir görülmüş, zulmedilmiş birçok insan vardır. Ezilen sınıfın topyekûn gücü, sömürücü sınıfın çok üstündedir. İş, bu gücü tek bir hedefe yoğunlaştırabilmektedir. Tömür Helpe'nin bundan sonraki hedefi de bu olacaktır.

*Yalnız atın toz çıkardığı nerede görülmüş? Onun içindir ki Tömür, daha sonra sahip olduğu boz atına içerisine marangozluk aletleri yerleştirilmiş deri heybesini alıp, bir yıl içinde Koray'ın dışındaki dağ bölgelerine de ara sıra çıktı. Çok kişilerle dertleşti. Ayağına çarık çekip, deri şalvar giyip yürüyen bu insanlar arasından oldukça zihni açık, gayretli ve âlicenap kişileri bulup onlarla dost oldu. Bütün yoksullar, hatta daha varlıklı kişiler bile, Şamehsut'tan hemen kurtulmayı arzu ediyordu. Nerinkir'li Seferkul ile Nurul Dedeler de işte öyle kişilerdendi. Onlardan kırk yaşına girene kadar işitmediği değişik sözleri işitip daha da gözü açıldı. İlerlediği yolun doğruluğuna daha da güvendi.*¹¹³

Yukarıdaki kısım tam da belirttiğimiz üzere, Tömür Helpe'nin arzu ettiği gücü toparlayabilme umuduyla yaptığı bir çeşit araştırmadır. Aynı zamanda fikir alışverişleri sayesinde, fikir altyapısını da güçlendirir. “Kırk yaş” motifi genellikle İslami bağlamlarda karşımıza çıkan bir olgudur. Yazar burada, Tömür Helpe'nin olgunluğunu sanki bir peygambermiş gibi kırk yaş motifiyle belirginleştirir. Diğer bir husus da

¹¹² ÖTKÜR, *age*, s. 48-49

¹¹³ ÖTKÜR, *age*, s. 50

yalnızca yoksulların değil bir kısım daha varlıklı kişilerin de şahı devirmek fikrine sıcak bakmalarıdır.

Bu sıralarda, dağ halkından iyi bir haber gelir. Yüz seksen altı nişancı toplayıp şahın hizmetine göndermişlerdir. Onlara Niyaz Dorga komuta etmektedir. Şamehsut, bu güzel haberi işitince mutluluktan ağzı kulaklarına vardı. “Dağdaki nişancılar gelince buradakilerle birlikte derhal Urumçi’ye hareket etsinler. Hacer Baki Bey askerlere komuta etsin.” diye emir verdi. Gerçekte ise dağdan nişancı toplayıp göndermek, Tömür Helpe’nin bir oyunu idi.¹¹⁴

Gelelim bu oyunun altında yatan incelikli kurnazlığa... Tömür Helpe’nin amacı halkın, yönetimin yaptığı zulme karşı ayaklanmasını sağlamaktır. Ancak ayaklanmak ve bunda başarılı olabilmek için mühimmata ihtiyaç vardır. Bu da maddi anlamda bir güç ister. Halkın elindeki maddi gücü ise şah sömürmüş, onları sıkıntıdan intihar edecek duruma getirmiştir. Ülke içindeki karışıklığı fırsat bilen Tömür Helpe yeteri kadar taraftarın askeri alınması durumunda isyan ateşinin yakılabileceğini ön görür. Böylelikle şahın, hatta Mançu hanlığının gücünü onlara karşı kullanıp zekice bir hamle yapmış olacaktırlar. Yeterince adam toplayabilmek için Niyaz Dorga’yı da oyuna getirip askere alınırlar. Daha sonra da kafalarındaki planı gerçekleştirip bir çatışma sırasında askerleri galeyana getirirler.

Tömür Helpe üzengiye basarak ‘Kardeşler!’ deyip tekrar söze başladı: ‘Nereye gidiyorsunuz? Doğup büyüdüğünüz aziz yurdu, sevgili ananızı, babanızı, kavminizi ve kardeşinizi bırakıp Şamehsut ile Urumçi generali için ölmeye mi gidiyorsunuz? Ölmek için!? Şamehsut tüm yaptıkları yetmezmiş gibi, şimdi de bizi kurşunlara siper etmek istiyor biliyor musunuz? Rozimet’in komutasında giden yiğitler hani nerede? Onların aziz başları, hangi dağ, hangi çöl, hangi kırdan kaldı biliyor musunuz? Onların anası babası, kavimleri kardeşleri bir gözünden kan, bir gözünden yaş akarak nasıl yaşıyor, biliyor musunuz? Şamehsut ile beyleri bizi köleleri bilip

¹¹⁴ ÖTKÜR, age, s. 135

*yıllarca kanımızı emdi. Bazen attı, bazen sattı. Biz de insan değil miyiz? Ne zamana kadar ezileceğiz? Ne zamana kadar horlanacağız? Hepsine olur deyip boynumuzu eğersek, kulluk zincirinden hiçbir zaman kurtulamayız. Soyumuz sopumuz daha da kötü günlere kalır. El ve ayağımızdaki zinciri biz kırmazsak, hiçbir zaman kendisi kırılmaz. Eşitlik ve özgürlük kendisi gelmez. Biz de insanız, insan gibi yaşamamız gerekir!*¹¹⁵

Yukarıdaki kısımda Tömür Helpe Marksist bir isyan lideri konumundadır. Ezilen bir halk ve buna karşı girişilen isyan hareketi! Herhangi bir milliyetçi vurgu yapılmamış, tamamen ezilenlerin başkaldırısı niteliğinde bir tablo çizilmiştir. Eşitlik ve özgürlük vurgusu yapılarak bu görüş desteklenmiştir. Aslında roman yazarının milliyetçi duygularla Marksist felsefe arasında gidip geldiğini söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Kurnazca planlar kurabilecek kadar zeki bir adam olan Tömür Helpe'nin üslubunda milliyetçi bir cengâver yatmaktadır. Aşağıda alıntılanarak göstereceğimiz yukarıdaki kısmın devamında bu milliyetçi romantik üslup daha da kuvvetlenir.

*-Doğru! dedi Tömür Helpe, tüfeğini yukarı kaldırıp. Bizi, elimizdeki işte bu “şey” kurtaracak. Beni yemeyin efendim, deyince kurt kuzuyu yemeden bırakır mı? Kurda yem olmamak için, onu öldürmek gerek. Ama boş elle kurdu öldürmek nasıl mümkün olsun! Eşitlik, özgürlük dediğin isteyip alınacak bir şey değil, çekip alınacak bir şey, duyuyor musunuz? Şehirdeki vatandaşlar da, Mançu Han'ı silahla yıkıp özgürlüklerini kazanıyorlar. Şimdi Şamehsut'tan kurtuluş için de işte bu silah gerek. On belaya bir deva, denen bu.*¹¹⁶

Silahın Türk milliyetçiliğinde önemli bir yeri vardır. Özgürlük-namus-silah kavramlarının birbiriyle ilintili olarak düşünüldüğü, hatta atın da bu bağlamda değer kazandığı görülür. Yukarıdaki kısımda silah motifinin bu çerçevede kullanıldığını söylemekle beraber eşitlikçi bir özgürlük kavramıyla senteze gidildiğini de düşünebiliriz. Fakat bu bilinçli yapılmış bir şey gibi gözükmemektedir.

¹¹⁵ ÖTKÜR, *age*, s. 137-138

¹¹⁶ ÖTKÜR, *age*, s. 139

Sevinç Çokum Türkçü ideolojiyi *Hilal Görününce* romanında bilinçli bir şekilde kullanır. Kırım Hanlığı'nın dirilmesi, Türklerin Rus yönetiminden kurtulması romanın esas konusunu teşkil ederken; at, silah gibi motifler ideolojiyi destekler nitelikte kullanılmıştır. Marksist eleştiriye imkân sağlayacak sınıfsal farklılıkların vurgusu ise Türkçülük ideolojisine oranla çok daha az yapılmıştır. Romandaki en belirgin motif attır. Olaylar Nizam Dede'nin hayvan pazarında bir kısırağı çok beğenip almak istemesiyle başlar. Oğlu Giray o kısırağın üzerinde can verir. Roman yine ortalığı sarsan heybetli nal sesleriyle son bulur. Nizam Dede'nin gelini Şirin'e söylediği şu sözler atın Kırım Türkleri için önemini özetler niteliktedir:

...Türk dediğin atsız olur mu? Ben bozkırda doğdum. Bir kıl çadırda doğdum. Deşt-i Kıpçak'da at koşturarak, gücümü kuvvetimi kazandım. Taş gibi, kaya gibi oldum. At üstünde uyudum, at üstünde aş yedim. Öyle zamanlar oldu ki, uzun yola çıktığımda at üstünde namaz kıldım...

*...Çünkü at bizim uğurumuz, gücümüz, kuvvetimiz demektir. Hünerimizdir, şerefimizdir...*¹¹⁷

Belirttiğimiz üzere; Sevinç Çokum Türkçü ideolojiyi bilinçli bir şekilde romanının teması yaparken, atı da, bir motif olarak, son derece fonksiyonel şekilde kullanmıştır. Abdurehim Ötkür ise, Marksizm, Türkçülük ve mitik olaylar arasında gidip gelmiştir. Bu noktada, yazarın üslupla içerik arasında yaşadığı bir gelgitten de söz edilebilir. Bazen hadiseleri günü gününe tarih vererek, sayıları küsuratlarına kadar belirterek natüralist bir tutum takınmış, bazen de roman içerisinde okuyucuya açıklama yapacak kadar romantik bir tavır sergilemiştir.

Tömür Helpe ve arkadaşları isyan edip dağa çıktıktan sonra, Şamehsut'un elçileri gelip silah bırakmaları konusunda onları uyarırlar. Hesen Balahacı adındaki elçinin:

¹¹⁷ ÇOKUM, *age*, s. 25-26

—Tömür Bey! Kumul küçük yerdir. Yaşam mücadelesi vermek kolay değil. Halkımız barış ister. Böyle birbirimize kılıç kaldırarak, kanlı bıçaklı olursak sonra memleketimizin hali ne olacak?¹¹⁸

demesi üzerine Tömür Helpe şöyle cevap verir:

—Doğru söylediniz hacım, dedi Tömür Helpe ve sözlerine daha yumuşak bir tonla devam etti: Vatana, yurda barış gerek. Sizin karnınız tok, her şeyiniz var. Müşkülünüz, eksiğiniz yok. Böyle sürüp gitmesini elbette ki daha çok istersiniz. Ya vatandaş? Onlar açlık, sefalet içindeler. Vatandaşın da sizin gibi karnı tok olsa, hiç gamı olmasa neden barış istemesin? Allahu Teâlâ, kıyameti kullarına ahiret zamanında sadece bir kere görmeyi irade kıldığı halde, biz fakirler kıyameti her gün bin kere görüyoruz. Allahu Teâlâ, günahkâr kullarına cehennem azabını öldükten sonra çekmeyi irade kıldığı halde, günahsız yoksullar olarak biz, diri diri cehennem azabını çekiyoruz. Söylesenize, barışı bozan kimmiş? Biz miyiz yoksa Şamehsut mu?¹¹⁹

Tömür Helpe'nin bu sözlerinde iki önemli husus vardır. Birincisi; sözde barış teklif eden taraf karnı tok olandır ve barıştan kastı önceki düzenin devam etmesidir. Ona göre bu düzene isyan etmek bozgunculuk sayılmaktadır. Nitekim düzen bozulduğu takdirde ondan faydalanamayacaktır. İsyen eden taraf ise karnı aç olandır. Ona göre silah bırakıp uzlaşmak bir barış anlaşması değil, kendi ölüm fermanını imzalamaktır. Çünkü eski düzen yüzünden canı boğazına gelmiştir. Kaybedeceği daha fazla bir şey kalmadığı için ayaklanmış. Bu sebeple tek tarafın istekleriyle yapılan bir barış anlaşmasından söz edilemez. İkinci önemli husus ise; romanda Marksizmin milliyetçilikten daha ön planda olduğu gerçeğidir. Tömür Helpe elçilere; bizim de karnımız tok olsa, sizin gibi refahta olsak neden isyan edelim der. Yani ayaklanmadaki esas amaç ekonomik sebeplerdir. Türk topraklarında Çinli yönetimin olması sonraki mesele olarak geri plana itilir.

¹¹⁸ ÖTKÜR, **age**, s. 160

¹¹⁹ ÖTKÜR, **age**, s. 160

Üveyis Elem'in: "Hepsi Allah'ın emridir. Kadersiz kıl oynamaz!"¹²⁰ sözü üzerine ise:

—Çok iyi, dedi Tömür Helpe. Hepsi Allah'ın iradesi ise, bizim birkaç yüz tane tüfeğe sahip olmamız da Allah'ın iradesidir. Şimdi Şamehsut'a bundan sonra indireceğimiz darbe de Allah'ın iradesiyle olacaktır. Öyle değil mi ya!?¹²¹

Tömür Helpe bu sözleri ile elçiler vasıtasıyla Şamehsut'a şu mesajı vermek ister: Bizi uydurduğunuz dini dayatmalarla kandıramayacaksınız! Ancak ne yazık ki Tömür de diğer devrimciler de bu oyuna düşecek ve kendi sonlarını kendileri hazırlayacaklardır.

Elçiler gittikten sonra Tömür Helpe, topluluk önünde bir konuşma yapar:

—Kardeşler! Şimdi Şamehsut bize arabalarla hediye değil, asker gönderecektir. Savaş oyun değil. Güle oynaya gidip ceylan avlamaya benzemez. Ceylanı çaktırmadan vurabiliriz. Köstebeği de tuzağa düşürebiliriz. Ya kudurmuş ayı üzerimize saldırırsa? Bir kurşunda ölse iyi, ama ya ölmezse... Evet, bu işe erkek adamın erkek çocuğu lazım. Ben yine bir defa daha söyleyeyim size, her gün bin kere öleceğime, düşmanla savaşıp bir kere öleyim, diyen erkekler bizimle kalsın; ölümü göze alamayanlara müsaade ediyoruz.¹²²

Zulme karşı ayaklanmak, mevcut yönetime isyan etmek meşakkatli bir iştir. Bu uğurda her şeyi göze almak gerekir. Tömür Helpe, yanında bu duygu ve düşünceyle hareket edecek kişilerin kalmasını ister. Bu bir zorunluluk değildir, baskı kurularak elde edilemez. Gönüllü olanlar kalmalı, gönülsüzler ise daha işin başındayken vazgeçmelidirler.

¹²⁰ ÖTKÜR, *age*, s. 160

¹²¹ ÖTKÜR, *age*, s. 160

¹²² ÖTKÜR, *age*, s. 165

Hamuş gelip devrimciler arasına katılmak istediğinde, Tmr Helpe Hamuş’un anlattıklarına inanıp onu aralarına kabul eder. Babası Niyaz Dorga’nın şahın sarayında öldüğünü haber almış ve şahtan geręekten intikam almak istediğine kanaat getirerek işbirliği yapabileceklerini düşünmüştür. Bu durum biręok kişiye rahatsız eder.

Ensari onları götürünce Aykız, kendini Tmr Helpe’nin kucağına atıp hıķkır hıķkır ağlamaya başladı. Amankul, “Tmr Ağa, ne yaptın? Hamuş smklsnden bize nasıl fayda gelsin!” deyip suratını astı.

—Kardeşim, dedi Tmr Helpe, Niyaz Dorga’nın şamehsut elinde öldüğü doğru. Hösnarihan ile o iki kardeşimiz de şahitlik yapıyorlar. Allah Teâlâ’dan Hamuş’a insaf ve tevfik dileyelim. şayet kötülük yapacağım derse, cezasını Allah’ım versin!

—Yılanın yavrusu da insanı sokar, değil mi? dedi Amankul incinmiş bir şekilde.

—Doğru söylüyorsun kardeşim, dedi Tmr Helpe. Geğmiş ulular,

“şeriat ararsan, öldür yılanı,

Tarikat ararsan, incitme canı”

demişler. Yılan sokacağım derse, elbette öldürmek gerek.

Niyaz Dorga ile Hamuş’un Nerinkir’de yaptıklarından haberdar olan bazı kişiler, Tmr Helpe’nin bu davranışından hoşnutsuz olup “Bu kadar da yufka yüreklilik olur mu?” deyip, incindiler. Bazıları onun hoşgörüsüne şaşırdı. Tmr Helpe ise derin düşüncelere dalmış bir halde, Aykız’ın başını okşayıp hiçbir şey söylemeden sessizce duruyordu.¹²³

Tmr Helpe, daha öncelerden başlarına biręok sıkıntı ağmış, Aykız’ı kaçırmaya teşebbüs etmiş birine güvenerek, kendi insanların güvenini kaybetmeye başlar. Merhametli davranmak istemektedir. Ancak bu merhamet aşırıya kaçmaktadır. Böylelikle aralarına casus sızması kolaylaşmış ve devrimin olası başarısını tehlikeye düşürmüştür.

¹²³ ÖTKÜR, age, s. 173-174

Tömür Helpe, güzel Kuran okumasına bakarak, hürmet gösterdiği Molla Hacı'nın bir hain olduğunu öğrendiğinde kendi eleştirisini kendisi yapacak ve hatasının neden kaynaklandığını dile getirecektir:

—Tövbe, deyip devam etti Tömür Helpe. Ben bu melunun yüzüne ve şekline bakıp, içine de güzel demiştim; dilinin şirinliğine bakıp diline de ak demiştim; insanı eritecek gibi kıraat ettiğine bakıp, Hızırın ağzına ilim koyduğu Kur'an hafızı demiştim; abdestsiz adım bile atmadığına bakıp, evliya gibi takva sahibi bir Müslüman'muş demiştim. Tövbe! O büyüünün, o İblisin, başına sarık sarıp gocuk giymiş kurnaz bir tilki olduğunu nereden bileyim. Onun Kur'an okuyan ağzı da, ayet yazan eli de kan imiş. Geçen sefer Turfan'a mektup yazarken, niye sol eli ile yazıyor ki demiştim. Demek ki işin aslı buymuş. Basit'in muskası bize her şeyi anlattı. “Şeyh Riyai, akıllılıkta cilve armağan, dışı altın ile süslü, içi zehir ile bulantı.” denen bu imiş. Şimdi bu meluna ne yapsak az. Ama ona şimdi dokunmayalım. Haydi, daha neler yapacak, bir görelim.¹²⁴

Tömür Helpe liderliğindeki devrimciler, üst üste aldıkları askeri başarılarından sonra, cephe dönüşü bir kahraman gibi karşılanırlar.

Tömür Helpe, galip komutanlara özgü gurur ve ağırbaşlılıkla, yiğitleriyle birlikte Koray'a döndüğünde, halk tıpkı düğün için gelen delikanlıları karşıladığı gibi, onları da coşkuyla karşıladı. Becerikli ellerle çalınan deflerle neşeli şarkılar ve koşuklar yankılanmış; bütün vadi adeta bayram yerine dönmüştü. Bir gurup insan, yiğitleri eyerin üstünden alıp yüzlerini gözlerini öpüyor, bağrına basıp kucaklıyordu. Köşöte Geçidi'ndeki savaşa gidemeyen delikanlılar, ganimet düşen yeni tüfekleri ellerine alıp sevinçli sevinçli bakıyorlardı. Bir grup ufak çocuk, savaşçıların atlarına binmek istiyor, çığırışıp oynuyordu.¹²⁵

¹²⁴ ÖTKÜR, *age*, s. 255-256

¹²⁵ ÖTKÜR, *age*, s. 208-209

Şamehsut, devrimcilere karşı koyabilmek için Çyen Darin'den yardım ister. Şahın isteğini kabul eden darin, askerleriyle birlikte bozguna uğrar. Bunun üzerine söylediği sözler önemlidir:

*Başı gözü sarılmış Çyen Darin, şehre girince Başkan ile Şyetey'e şöyle dedi: "Ben bunca yıl askeri safta bulundum, fakat böyle adamlarla karşılaşmamıştım. Onlara insanoğlu demektense, bir grup kudurmuş kaplan demek daha doğru olur. Kaplan bile tüfek sesinden korkar. Ama bunlara benim toplarım, havai fişek kadar bile tesir etmedi. Dünyada ölümden korkmayan kim var? Ama bu yabancılar ölümden korkmak şöyle dursun, ölümün kendisini bile korkutabilirler. Onlara kurşun işlemiyor sanki? Yok, yok, kurşun işliyor. Kaplana da kurşun işler değil mi? Ama onların yüreğinde göze görünmeyen öyle bir güç var ki... Benim toplarım, kırma taşları bile toz duman ediyorken, onlara baş eğdiremedi. Onların kemiği taştan da sertmiş. Böyle bir halka ne yapılabilir? Geçen gün sizlerin huzurunda büyük laflar ettiğim için utanıyorum. Beni affedin. Şimdi Şamehsut Şahla görüşüp bana iki yüz yirmi tabut hazırlayın. Askerlerimin ölüsü derede kalmasın; yoksa diri kalan askerlerim beni boğabilir. Hepsinden önemlisi, Şamehsut Şah'ın söz verdiği para ve gümüşleri bana çabucak getirin ki, vakit kaybetmeden yurduma gidebileyim."*¹²⁶

Devrimcilerin askeri başarıları güç kazanmış ve başa çıkılamaz bir hal almıştır. Başarı üstüne başarı kazanırlar. Ancak silahla kazandıklarını, sözle kaybedeceklerdir. Yan Zinşin, onları Li Şufu'nun önderliğinde bir elçi kafilesi gönderir. Li Şufu'nun takva sahibi hareketlerine ve iyi niyetli hallerine aldanan Tömür ve arkadaşları bazı koşulların gerçekleşmesi koşuluyla silah bırakmayı kabul ederler. Tömür Helpe Urumçi'ye giderek darin olur. Gördüğü hürmet ve izzet ikram başını döndürür.

...Şimdi onun dostları da çoğalıp hemen hemen her günü oyun ve eğlence ile geçtiğinden, kışlaya gitmeye bile vakit bulamamaya başladı. Eski Yunan şairi Homer'in "Bugün düğün ve eğlence, yarına çay ve ziyafet olmaya

¹²⁶ ÖTKÜR, age, s. 273-274

devam ederse kişinin gönlü viran olur.” dediği gibi, kendisi de tıpkı hamur gibi gevşedi. Sokağa çıksa “Darin”, eve girse “Kocam” diye çınlayan nazlı sesler tıpkı bir sihirli ninni gibi gönlünü beşiğe beleyip uyutmakta idi.¹²⁷

Amankul’un yanına gelip konuşmasıyla uykusundan uyanan Tömür Helpe, nasıl bir yanlışın içine düştüğünü anlar. Ancak çok geçtir. Urumçi’den kaçmak için plan yapar fakat ondan önce davranan düşman, kendisi ve Amankul da dâhil devrimci yiğitlerin birçoğunu katleder.

II.2.2.1.2. Amankul

İsyan sırasında kahramanlıklarıyla göz dolduracak olan ve romanın baş kısmında ismi sıkça zikredilen Amankul, hayvancılıkla geçinen fakir bir ailenin tek evladıdır. Avcılıkla uğraşır. Babası Seferkul ömrünün büyük bir kısmını şah sarayında kölelikle geçirir. Oğlunun da aynı kaderi paylaşmaması için ona bey adını koyar. Ancak insanlar bir kölenin oğluna bey adını yakıştıramazlar.

Seferkul kölelikten azat edildiğinde kırk yaşına girmiş, ana babası ise çoktan dünyadan göçmüştü. Onun içindir ki akrabaları ve el âlem dünyadan evlatsız gitmesin diye onu ‘Rabiahhan’ adında dul bir kadınla evlendirmişlerdi. Aradan bir yıl geçince, Rabiahhan bir oğul doğurdu. Seferkul, ‘Benim gördüğüm kölelik eziyetinden Allah’ın onu korusun, Allah’a emanet olsun!’ diyerek, oğlunun adını ‘Amanbey’ koydu. Ama Seferkul’un oğluna bu ad gitmedi. Çocuk yedi sekiz yaşlarına geldiğinde, mahalledekiler onu hep ‘Amankul’ diye çağırmaya başladılar. Çocuk da artık ‘Adın ne?’ sorusuna ‘Amankul’ diye cevap verir oldu. Böylece çocuğun adı ‘Amankul’ olarak kaldı. Ama bu olay Seferkul’un gönlünü daha da bulandırdı. O, insanlara öfke duyup ‘Bu nasıl söz! Bey çocuğu bey, kul çocuğu kul olur; senin kul adın çocuğuna da miras kalmalı, mı demek istiyorlar?’ diye düşünüyordu.¹²⁸

¹²⁷ ÖTKÜR, *age*, s. 376

¹²⁸ ÖTKÜR, *age*, s. 13-14

Seferkul'un köleliği tıpkı hanedan üyesiymiş gibi oğlu Amankul'a devreder. Çocuğun kaderi küçük yaşta belli olur. Babası gibi çileli bir ömür geçirecektir. Ezilmenin bir yaşam tarzı haline geldiği toplumlarda sınıflaşma o kadar büyür ki, insanların isimlerine kadar yansır. Bir kişinin hangi sınıfa ait olduğunu bilmek için ismini öğrenmek bile yeterlidir.

Romanın sonraki kısımların devrimci bir genç olarak karşımıza çıkacak olan Amankul aynı zamanda sadık bir âşıktır. Aykız'ı görür görmez gönlüne bir ateş düşmüştür.

Aykız bu günden başlayarak, ev toplama, bulaşık yıkama ve hayvan sağmaktan tutun da peynir kurutmaya kadar olan bütün işleri yapmaya girdi. Ev sahiplerinin memnuniyetten içi içine sığmıyordu; fakat Aykız'ın gönlü tam tersine mutsuz ve kederliydi. Sık sık içini çekiyordu. Böyle ah çektiğini gören evdeki büyükler buna çok üzülüyordu. Bazen yalnız kaldıkları zamanlarda kendi aralarında, "Bu kıza acaba ne olmuş olabilir, keşke bir bilebilseydik." derlerdi, ama ona sormaya da cesaret edemezlerdi. Kızın bu hali, özellikle Amankul'u daha derinden etkiledi. Kızı ayıdan kurtardığı gün, bir ara yağmur sel gibi yağarken kızla bir çam ağacının dibinde yan yana oturduklarından beri Amankul'un kalbinde kıza karşı sınımsız bir duygu uyanmıştı. Kızı her gördüğünde, kalbi çarpardı ve hemen bakışlarını yere çevirirdi. Kızın yüzünün biraz güldüğünü gördüğünde çok sevinirdi. Ah çektiğini duyduğunda bütün vücudunu üzüntü kaplardı. Böylece aradan on yirmi gün geçti.¹²⁹

Cumatay'ın mezarını yapmak için hep beraber yola koyulacakları vakit Aykız, cebinden Cumatay'ın bıçağı ve kemerini çıkarıp Amankul'a hediye eder.

Cemaat yemekten dönüp, ev sahipleri yalnız kalınca, Aykız ceketinin içinden Cumatay'ın kayış kemeri ile bıçağını çıkarıp, Amankul'a iki eliyle sundu ve "Bu, size hatıra olsun. Sizin eliniz, benimkinden güçlü ve uzun!" dedi.

Kayış kemer ile bıçağı tutarken Amankul'un elleri istemeyerek titredi.

¹²⁹ ÖTKÜR, *age*, s. 18-19

Yüreği güm güm edip, damarları kabarmış gibi oldu. Amankul, bıçağı kılıfından çıkarınca, keçe evin çatısındaki tünlükten giren gün ışığı ile bıçağın yüzü parıldayıp, evin içi daha da aydınlanmış gibi oldu. Amankul bıçağı dudaklarına değdirip şöyle dedi:

*—Anladım, bu bıçak benim ebediyen yoldaşım olacak. Ben bunun nasıl tutulacağını iyi biliyorum.*¹³⁰

Cumatay, sömürücü sınıfın baskı ve zulmüne boyun eğmemiş ve Aykız'ı da alarak kaçmıştır. Hatta bu yolda canından dahi olmuştur. Şimdi ise onun yarım bıraktığı işi Amankul devralacaktır. Fakat bu kez yalnızca kendi kaderi için değil, tüm Uygur halkının uğradığı zulüm için isyan edip baş kaldıracaktır. Cumatay ile Amankul, cesaret ve yiğitlik konusunda birbirlerine benzemektedirler. Yazar bu noktaya dikkat çeker. Ancak yalnızca karakterleri değil sonları da birbirlerine benzeyecektir.

Amankul'ın Aykız'a duyduğu aşk, Tömür Helpe isyanının ilk adımı için vesile olur. Nitekim av sırasında rastladığı ve ayı saldırısından kurtardığı Aykız'a Niyaz Dorga'nın oğlu Hamuş göz koyar. Niyaz Dorga, Seferkul'un evine bir elçi göndererek Aykız'ı kendilerine teslim etmelerini söyler. Elçinin hadsiz konuşmalarına dayanamayan Amankul sert bir çıkış yaparak cesaretini ortaya koyar.

O zamana kadar kendini zor tutan Amankul, yerinden kalkıp elçinin önüne geldi ve şöyle dedi:

-Hamuş denen sümüklü haddini bilsin. Şimdi de bu kızı mı gözüne kestirmiş? Bu kız dağdan toplanan bir mantar gibi sahipsiz değil. Bunu iyi bellesin. O sümüklüye haddini bildireceğim!

*Amankul yumruklarını sıkıp, havada salladı.*¹³¹

Zengin bir bey olan Niyaz Dorga'nın emrine karşı gelmek, üstelik oğluna kafa tutmak sosyolojik koşullar göz önünde bulundurulduğunda ezilenin başkaldırısı bağlamında oldukça önemlidir. Tömür Helpe isyanının başlamasında da bu hadisenin yeri olduğunu düşünüyoruz. Nitekim Tömür Helpe daha önceden aklından geçirdiği

¹³⁰ ÖTKÜR, *age*, s. 25-26

¹³¹ ÖTKÜR, *age*, s. 28

isyanın ilk adımlarını Aykız'ı Amankul'a nikâhlayarak atar. Bu nikâh, beylerin ve askerlerin dikkatini çeker.

Cuma namazı vakti İmam Hoşur, Aykız'ın nikâhsız bir şekilde Seferkul'un evinde kaldığını ifşa edip nikâh hakkının Hamuş'ta olduğu halka dayatmak için konuşma yapar. Tömür'ün Aykız'ı Amankul'a nikâhladığını söylemesi üzerine imam sinirlenir ve nikâh kıyma yetkisinin yalnızca kendisine ait olduğunu söyleyerek kıyılmış nikâhı düşürmeye kalkar. Amankul bu hadiseye de sesiz kalmaz ve herkesin içinde İmam Hoşur, Niyaz Dorga ve Hamuş'u tehdit eder.

-Benim helalim olan eşime dokunmak kimin haddine! dedi Amankul yerinden hiddetle kalkarak. Onun işkembesini dökerim ben!
Amankul'un elleri belindeki kayış kemerde asılı duran bıçağına uzandı.
Bunu gören İmam Hoşur'un gözleri fal taşı gibi açıldı.¹³²

Hamuş Bey, babası Niyaz Dorga'nın Aykız'ı şehzade Nezer'e hediye etmek istediği öğrenince Emet Kürük ile anlaşıp kızı kaçırmaya kalkar. Emet Kürük Aykız'ı bağlayıp atına bindirmiş kaçırırken Amankul'a denk gelir. Amankul onu yakalayıp konuşturur. Emet Kürük af diler, canını bağışlamasını söyler:

-Peki, üç çocuğunun yüzü suyu hürmetine sana bu defa acıyayım. Bundan sonra uslu ol, yoksa... dedi Amankul yerinden doğrularak.
Emet Kürük, aniden Amankul'un eline bir tekme sallayıp bıçağı düşürdü ve onu kapmaya çalıştı. Fakat Amankul ondan çevik davranıp omzuna bir yumruk yerleştirdi ve bıçağı eline alıp: "Hey, acımayı bilmeyen melun! Şimdi benden nasıl kurtulacaksın bakayım" deyip ona doğru atıldı. Emet Kürük'ün bu sefer karşılık göstermeye gözü yemedi. Geri geri giderken bir ayağı taşa takıldı ve hemen hemen bir kavak ağacı boyundaki dik bir yardan yuvarlanıverdi. Sakin vadide, onun can acısıyla "Vay anam!.." diye bağırان dehşetli ölüm feryadı kaldı.¹³³

¹³² ÖTKÜR, **age**, s. 62

¹³³ ÖTKÜR, **age**, s. 76

Sömürgeci sınıf haindir, sömürülenler ise hainler tarafından vicdanlarından vurulur. Abdurehim Ötkür bunu göstermek için romanın birkaç yerinde merhametten maraz doğabildiğini okuyucusuna göstermiştir. Hatta o derecedir ki, Tömür Helpe gibi isyana yön veren birinin merhameti, hadiselerin gidişatını önemli derecede etkileyecektir. Emet Kürük, çıkarları için Hamuş gibi pasif birinin kirli işlerine alet olacak kadar hain birisidir. Amankul, bunu bildiği halde, sırf özür dilediği ve çoluk çocuğu olduğu için onu affeder. Fakat ilk fırsatta yine hainliğini yapar ve Amankul’u öldürmek ister. Bu merhamet, köylülerin devrim yapmalarında engel teşkil edecek ve olumsuz hadiseler yaşanmasına sebebiyet verecektir.

Amankul, şahın Urumçi generaline yardım için göndermek üzere askere aldığı grup içerisinde yer alır. Daha sonra Tömür Helpe liderliğinde isyan başlatıp dağa çıkarlar. Bir zaman sonra babasının şahın hakaretine uğrayıp can verdiğini öğrenen ancak olayın gerçek sorumlusunun Tömür Helpe olduğuna inandırılan Hamuş, Tömür’den intikam almak ve Aykız’ı elde edebilmek için dağa, devrimci köylülerin yanına gelir. Babasının şah tarafından küçük düşürülüp öldürüldüğünü ve bunun intikamını almak için devrimciler safına katılmak istediğini söyler. Aykız niyetinin temiz olduğuna inanmaz ve Hamuş’u öldürmek ister. Bu sırada Amankul gelir:

Aykız, Amankul’u görünce onun boynuna sarılarak hüüngür hüüngür ağlamaya başladı. Amankul, gözlerine kan dolmuş bir halde, belindeki Kazak bıçağını kılıfından çıkarıp Hamuş’u yakasından tutarak kenara sürükledi. Birkaç kişi araya girip Amankul’u durdurdu. Heybetli bir insan olan sarı sakallı Ali Pehlivan, Amankul’un omzuna sağ elini koyup, “Kardeşim, sen de böyle yaparsan, bu iş olmaz. Bu deyyusu helpem gelince ortak bir kararla cezalandırsak da olur değil mi?” dedi. “Doğru, doğru” dedi birkaç kişi Amankul “Hay Allah!” deyip Hamuş’u bıraktı ve Aykız’ı güzel sözleriyle teskin etmeye başladı.¹³⁴

Dağ halkının birlikte yaşayıp mücadele verebilmesi için ortak hareket etmeleri gerekmektedir. Bu sebeple liderleri Tömür Helpe’nin sözlerini dinler onun kararlarına

¹³⁴ ÖTKÜR, *age*, s. 170

itaat ederler. Ancak Tömür Helpe'nin bazı isabetsiz kararları devrimin gidişatına zarar verecektir. Tömür, geçmişini bir kenara bırakıp Hamuş'u aralarına alır. Amankul bunun doğru bir karar olmadığını bilir, karara itiraz eder, fakat tepki gösterip onu değiştirmeye çalışmaz. Hâlbuki Hamuş, aralarına alınabilecek kadar güvenilir biri değildir. Akıllı birisi olmamasına rağmen nasıl bir hainlik yapacağı önceden kestirilemez.

Amankul sezgileri güçlü bir gençtir. Yalnızca Hamuş konusunda değil Molla Hafız hakkında da yanılmaz. Güzel Kuran okuduğu için Tömür Helpe ve devrimciler arasında hürmet gören genç adamın gerçek niyetini önceden sezen tek kişi Amankul'dur.

...Ama onun cana yakın ve her zaman gülen gözlerinin başka şeylere işaret ettiğini Amankul'dan başka hiç kimse sezmemiş gibi görünüyordu. Amankul ise, "Hey, bu molla delikanlı, gözüünün içinde başka bir göz varmış gibi bakıyor. Yoksa bana mı öyle görünüyor ki? Allah'a emanet!" diye düşünüyordu.¹³⁵

İyi bir devrimcinin gözü açık, sezgileri kuvvetli olmalıdır. Çünkü sınıdıkları en zayıf yerleri iyi niyetleri ve bir anlık gafletleri olacaktır. Onlar güçlendikçe karşı durdukları güçlerin mücadele şekli değişecek ve bunların hepsine karşı savunma geliştirmek zorunda kalacaklardır. Sömürücü yönetim devrimcilerle, üzerlerine asker göndermekle başa çıkamayınca çareyi aralarına hain sokmakta bulur. Bu duruma karşı en akıllıca davrananlardan birisi Amankul'dur.

Şerulla Dede, Yakup Yasavul'un başında nöbet tuttuğu gece saldırıya uğrar ve bayılır. Dede kendisine saldıranın kim olduğunu göremediği için, hadise bir hayalet hikâyesine döner:

Amankul, başı ve gözü sarılmış Şerulla Dede'ye su içirirken, genç imam Molla Hacı, sabah namazından dönen cemaatle birlikte olan biteni öğrenmeye geldi.

¹³⁵ ÖTKÜR, *age*, s. 198

-Hayret edilecek bir iş! Vallahuallem, bu da kıyametin alametlerinden olsa gerek, dedi Molla Hacı misafir köşesine oturarak.

“Tövbe, tövbe” deyip yakalarını tuttular yaşlılardan bazıları.

-İmam Molla, dedi Amankul, Molla Hacı’ya bakıp. Sizin okuduğunuz kitaplarda, kıyamette hayaletlerin eline bıçak alıp insan öldüreceği yazılmış mı?

-Vallahuallem, mukaddes kitaplarda bu hususta haber verilmemiş olsa gerek, dedi imam, küçücük sarığını düzelterek.

-Öyleyse, Şerulla Dede’nin başını yarıp, Yakup Yasavul’u boğazlayan hayalet, bizim gibi kanlı canlı insan olabilir mi? dedi Amankul, imama dik dik bakarak.

Genç imam bir süre zor duruma düşmüş gibi yere baktı, sonra:

-Allah Teâlâ’nın hikmetleri çoktur. Biz kullar, bu hikmetlerin sırrını bilmekten aciziz, dedi.

-Allah’ın hikmetlerini bilemese bile, kulun sırrını kul bilebilir, dedi Amankul yine imama dik dik bakıp.

Nurul Dede, Amankul’un sözünü destekleyip şöyle dedi:

-İşaret kapta yatmaz, ölü çuvalda, dendiği gibi, bu işin sırrı ortaya çıkar.

Genç imam, “İnşallah öyle olur!” diye dua edip yerinden kalktı.¹³⁶

Amankul, Hocaniyaz Pehlivan ile birlikte Yakup Yasavul’u yakaladıklarında onu sorguya çekerler:

Yakup Yasavul titreyerek durumu anlattı. O, Haşir Teyci’nin buyruğu üzerine, her haftanın Perşembe gecesi çoban yıldızı yükseldiğinde, işte bu vadinin yukarısındaki gök bir kırma taşın yanına geliyormuş. Orada Niyaz Dorga’nın oğlu Hamuş, ona bir mektup veriyormuş. Bu gece Hamuş, niyedir bilinmez, gecikmiş. Yakup Yasavul onu bekleyip, mektubu aldıktan sonra hareket etmiş.

-Mektup hani?

¹³⁶ ÖTKÜR, *age*, s. 243-244

*Yakup Yasavul, koynundan deri bir torbayı çıkarıp Amankul'a uzattı. Torbanın içinden dörde katlanmış Hoten kâğıdı çıktı. Ona, kamış kalemle pek çok şey yazılmıştı. Amankul okuma bilmiyordu. Hocaniyaz Pehlivan'a baktı, o da başını salladı.*¹³⁷

Amankul da Hocaniyaz Pehlivan da okuma yazma bilmemektedir. Bu yüzden mektubu okuyamazlar. Bu durum, halkın ne derecede cahil bırakıldığını kanıtlar niteliktedir. Biraz okuma yazma bilen, birkaç ayet ve hadisten örnek verebilenler toplumda aydın kişi olarak kabul görmektedirler. Bunların da bir kısmı sahip oldukları bilgiyi kötüye kullanıp kendi insanlarına hainlik ederler. Ne kadar cesur, akıllı ve gözü açık olursa olsun, bir insan veya toplum cahil bırakılırsa herhangi bir konuda başarıya ulaşması zordur. İsyanın başarısız olma sebeplerinden biri de budur.

Tömür Helpe Urumçi'ye gidip darin olduktan sonra devrimciler başsız kalıp dağılırlar. Durum kötüye gitmektedir. Amankul, Tömür'ü uyarmak için yanına gelir. Amankul'un anlattıklarıyla nasıl büyük bir yanlış içerisine düştüğünü anlayan Tömür, etrafındaki devrimci yiğitlerle birlikte gizlice bir kaçış planı yapar. Ancak ellerini çabuk tutamazlar. Askeri toplantının olduğu bir gün hazırlıksız yakalanıp öldürülürler.

Bu dakikalarda Tömür Helpe, kendi yoldaşları ile birlikte askeri toplantı salonunun bekleme odasında oturuyordu. Odada onlardan başka hiç kimse görünmüyordu. Birden misafir köşesi tarafındaki iki kapı aynı anda açıldı. On kadar asker aynı anda koşturarak gelip süngülü tüfeklerini Tömür Helpelere doğrulttu ve “Kaldır elini!” diye bağırdı. Tömür Helpe ile Amankul şaşırıp birbirlerine baktılar. Deminki sesler yine tekrarlandı. Bu arada Mafuşin denen Tulum Çaşkan ortaya çıkarak yan tarafındaki silahını gösterip “Silahınızı teslim edin!” diye bağırdı. Askerler üzerlerine çullanıp Tömür Helpe ile Amankul'un yanlarındaki silahları çekip aldılar. Sonra da kelepçelerini şıkırdatmaya başladılar. Amankul, koncundan bıçağını almayı başarıp iki askerin karnını yarıverdi. Üçüncü olarak da Tulum Çaşkan'a bir kaplan gibi atıldı. Fakat Tulum Çaşkan'ın eli tetiğe arka arkaya üç defa

¹³⁷ ÖTKÜR, *age*, s. 233-234

basıverdi. Amankul yığılıp. Tömür Helpe, hızlı davranıp onu kucaklayıp alana kadar, ellerine kelepçe vuruldu. Amankul kana bulanmış bir halde yerde yatıyordu. Tömür Helpe onun yanına diz çöktü. Amankul, Tömür Helpe'ye bakıp "Ra... zı... ol... ağa!" dedi ve gözünü yumdu. İki askerin karnını yaran o Kazak bıçağı, onun yanında parlayıp duruyordu. Tömür Helpe, onun alnını bir kez öpüp yerinden kalkınca Sayit Tunçi'ye gözü ilişti. Sayit Tunçi kendisini Tömür Helpe'nin bakışlarından kaçırıp Tulum Çaşkan'ın arkasına gizlenmeye çalışıyordu.¹³⁸

II.2.2.1.3. Seperkul

Amankul'un babası olan Seperkul, hayvancılıkla uğraşan, fakir ve yaşlı bir adamdır. Ömrünün büyük bir kısmını şah sarayında kölelikle geçirmiştir. Bunun sebebi ise ailesinin saraya olan borcudur. Şah, ödenmeyen borçların karşılığında insanların hayatlarına, özgürlüklerine el koyabilmektedir.

...Seperkul da, on beş yaşında borç yüzünden şah sarayına köleliğe alınmıştır. Sarayda önce ufak tefek getir götür işlerini yapar; atları tımar eder, sarayın at arabalarını sürer, şahın tahtirevanını taşır. Buna benzer işlerle ömrünün yirmi beş yılı geçip gider. Bu yirmi beş yılın büyük bir kısmı o tarafı Pekin, bu tarafı Doğu Türkistan'ın Mori, Guçung, Altay, Çöçek, Urumçi ve Turfan yollarında şahın ticaret kervanlarında deve yedeklemekle geçer.¹³⁹

Seperkul ancak kölelikten azat edildikten sonra kendine bir hayat kurabilmiş fakat çilesi bitmemiştir. Çünkü kölelik, yalnızca alıkonulmaktan ibaret değildir. Ağır vergiler, insafsız yöneticiler, sınıflı toplum, asker ve polis baskısı, zengin beylerin dalkavukluk oyunları ile kuşatılmış yaşıntılar da insanları köleleştirmektedir.

Seperkul da Tohniyaz gibi başına gelen olumsuz olaylardan ötürü borcunu ödeyememiş, Aykız'ın Amankul'a nikâhlanmasını da hesaba katan beyler onu ve

¹³⁸ ÖTKÜR, *age*, s. 390-391

¹³⁹ ÖTKÜR, *age*, s. 13

Amankul'u döverek elinden varını yoğunu almak istemişlerdir. Yazar derebeylik sisteminin kötü yanlarını vurgulamak için romantik bir tavır sergilemiş ve bu dövülme sahnesini trajik bir biçimde anlatmıştır:

Askerler, Seperkul'u yarı soyup yüzükoyun yere yatırdıktan sonra ellerini ve ayaklarını bağladılar. Gayit Paşşap sırtına sopayla vurmaya başladı. Sopanın ağırlığı, dedenin kuru kemikten ibaret sırtına değince, tıpkı tahtaya çarpmış gibi geri sıçırıyordu. Bu sırada, dışarıdan feryat figan ile içeri giren Rabiahan Nine kendini dedenin üzerine attı. Göz açıp kapayınca kadar, ninenin başı ve gözü de kana boyandı. Eşinin üzerinde şuursuzca uzandı. Gayit Paşşap, vurmak için sopayı yine kaldırmıştı ki, Amankul bir kaplan gibi içeri atılarak, Paşşap'ın elinden goldayı çekip aldı ve ona vurmaya başladı. Askerler hemen Amankul'un üzerine atıldılar. Şiddetli bir mücadele başladı. Avludakilerin hepsi, yaygara ve gürültüyle yığıldılar.

Fakat bu iş, nasıl tez başlamış ise öyle tez bitti. Başı ve gözü yarılmış Amankul da direğe bağlandı. Gayit Paşşap da kana bulanmış, yarı bilinçsiz bir şekilde yatıyordu. Askerler de, başlarındaki ve gözlerindeki kanı temizlemekle ve yaralarını sarmakla meşguldüler.¹⁴⁰

Seperkul, Amankul ve Rabiahan Nine'nin maruz kaldığı şiddet ve yazarın bunu kaleme alış şekli olayın hem gerçeklik algısına hem de kurgusal estetiğine zarar vermektedir. Her ne kadar tarihte bundan çok daha vahim hadiseler yaşanmış olsa da, bunları kurgusal olarak aktarmak sanatsal kaygılar taşıdığından dikkatli olunması gerekir. Berna Moran yine aynı bahiste:

İkinci tutuma geçelim. Eserin iyi olması için toplumcu olması gereklidir; ama her toplumcu eser iyi değildir, çünkü toplumculuk tek başına sanat değeri sağlamaz. Başka türlü söyleyelim: Toplumculuk gerekli şarttır, ama yeterli şart değildir. Öyleyse başka şartların da yerine getirilmesi beklenmektedir ki bunlar estetik meziyetlerdir. Eseri, benimsediği dünya görüşünden ötürü övmek ya da yermek haklı bir davranış da olsa sanat

¹⁴⁰ ÖTKÜR, age, s. 94

eleştirisinde yetinilecek bir ölçüt sayılmaz. Diyebiliriz ki Marksist eleştiricilerin asıl tutumu bu ikinci tutumdur. Gelgelelim bunda sanat yönüne verilen önem eleştiriciden eleştiriciye değişir.”¹⁴¹

Yazar ideolojik olarak Marksizme paralel bir tutum sergilemiş olsa da trajedinin yoğunluğunu iyi ayarlayamadığı ve okuyucuyu lüzumundan fazla bir romantizme sürüklediği için romana zarar vermiştir.

II.2.2.1.4. Raci Bala

Daha önce Şamehsut başlığı altında bahsi geçen Raci Bala, Amankul’un yakın dostu, yiğit bir delikanlıdır.

İki silahlı delikanlı eyere eğri oturmuş birbirleriyle sıcak bir sohbet ederek yavaş yavaş geliyorlardı. Onlar birbirlerine o kadar yakın bir şekilde gidiyorlardı ki, üzengileri birbirine değdikçe sık sık çingirdiyordu. Siyah doru ata binen Amankul, eyersiz benekli ata binen ise Razi adındaki delikanlı idi. Bıyıkları şimdilik ince bir yazı gibi olan bu buğday yüzlü yiğidi insanlar nedendir bilinmez “Raci Bala” diye adlandırıyordu. O aslında İdir denen dağdan askerliğe alınan ve bahsedilen gün Tömür Helpe’nin arkasından Koray’a gelen delikanlılardan biriydi. O günden bu yana, Raci ile Amankul arasında git gide bir yakınlık başlamıştı. Onlar tıpkı eski iki dost gibi, samimi bir dert ortağı olmuşlardı. Bugün de kendilerine verilen on küsur yiğide nişancılık sanatından bazı şeyleri öğretmişler ve işte böyle sohbet ederek öndeki safa gidiyorlardı.¹⁴²

Onun hakkında öğrendiğimiz en önemli bilgi Gülkız’a olan aşkı ve Şamehsut’tan intikam alma isteğidir.

Anlaşıldı ki, Raci Bala’nın Gülkız diye bir sevdiği varmış. İdir’in en güzel kızlarından biri olduğu için herkesin gözü ondaymış. Raci Bala ile geçen sonbahar düğün yapmak isterlerken, Şamehsut’a kız seçmek için gezen

¹⁴¹ MORAN, age, s. 90

¹⁴² ÖTKÜR, age, s. 167-168

namussuzlar İdir'e uğramışlar. Kızda gözü olan ve intikam almak isteyen kötü niyetli biri, onlara kızın güzelliğini anlatmış. Onlar da kızı gördükten sonra "Elimiz boş dönmeyeceğiz" deyip anne ve babasına "Mübarek olsun, kızınız Şah Kocam'ın ilgisini çekerse, başınıza devlet kuşu konar" deyip kızı ertesi gün götürmek istemişler. O günün gecesi Gülkız, Raci Bala ile kaçmış. Bunu duyan düşmanları onların peşinden gelmişler ve onları yakalamışlar. Raci'yi vurup bayıltmışlar, kızı da saraya alıp gitmişler. Şimdiye kadar, Gülkız'a ne olduğu belli değilmiş. Raci Bala'nın kalbinde şiddetli bir intikam ateşi yanmış, düşmanından öç almaya yemin etmiş. "Askerliğe alınıp şehre girersem, bir şekilde Şamehsut'u görmem mümkün olur. Uzağımda bile olsa, bir yolunu bulup Şamehsut'un beynini dağıtırım" diye düşünüp kendi isteğiyle askere yazılmış. Talihe bakın ki, şehirde Şamehsut'un gölgesini bile görememiş. Ama kalbindeki intikam ateşi gittikçe artarak onu sarhoşa çevirmiş.¹⁴³

Raci Bala'nın kalbinde sevdiği kızın elinden alınması ile büyük bir intikam ateşi yanmaya başlamıştır. Bu sebeple askere alındıktan sonra devrimcilerin safına katılarak dağa çıkar. Ancak toplu halde gerçekleştirilen bu harekete katkı sağlamak için kişisel duyguları arka plana itip planlı ve akıllıca hareket etmek gerekmektedir. Devrime katılan insanların ortak paydası o veya bu şekilde şah yönetimi tarafından zulme uğramış olmalarıdır. Bu paydanın doğrultusunda birlikte hareket etmeleri, anlık öfkelere kapılmamaları, silahlı çatışmalarda sistemli hamleler yapmaları lazımdır. Ancak Raci Bala'nın bir çatışma sırasında tek başına hareket etmesi onun sonunu getirmiştir.

Delikanlılar kaçanları kovalamaya başladı. Tömür Helpe boz atının dizginini sertçe çekip "Kovalamayın, kovalamayın!" diye bağırdı. Ona katılıp "Durun, hey durun!" diye bağırdı yine birkaç kişi. Delikanlılar atlarının dizginlerini çekmeye başladı. Coşmuş atlar ön ayaklarını yukarı kaldırıp dehşetli bir şekilde kişniyordu. Bazıları sahiplerine aldırmadan dizginlerini ısırp onları alıp kaçmak istiyordu, bazıları da oldukları yerde sıçrayıp dönüyordu.

¹⁴³ ÖTKÜR, age, s. 168-169

-Bu deyyusları kovalayıp toptan imha etsek olmaz mıydı? dedi kızmış bir halde Kara Bosuk.

-Hayır, ovaya çıkarsak, çok kayba uğrarız, dedi Tömür Helpe.

Bu arada, birisi Raci Bala'nın düşmanın arkasından tek başına kovalayıp gittiğini söyledi. Hepsi dikkatle çaydan tarafa baktılar. Uzakta, yer gök toz dumana karıştığından hiçbir şey görünmüyordu.

-Kötü olmuş. Çabuk gidip onu geri döndürün! Dedi Tömür Helpe Amankul'a bakarak.

Amankul dört delikanlıyla birlikte dere yatağına at koşturdu. Atların toynakları yere değmiyormuş gibi görünüyordu. Fakat dört beş kilometre ilerleyince, düşmanın pususu bir yığidi attan düşürdü. Bir anlık çatışmadan sonra, yine bir delikanlı yaralandı. Otuz kadar asker grup halinde gelmekte ve öleceklerini düşünmeden Amankulları kuşatmaya çalışmaktaydı. Amankul durumun ciddiyetini fark edip çekilme emrini verdi...

Az önce Raci Bala da aynı pusuya düşmüştü. O, hemen yerde sürünerek kurşunu bitinceye kadar birkaç askeri öldürdü. Kurşunu tükendikten sonra, tüfeğinin kundağı ile birkaçının başını yarı. Sonunda, çoğunlukla baş edemeyip diri yakalandı.

Şyetey ile Kezibeg Koca, Akçuk Çayının aşağı tarafındaki bir mahalleye kurulan karargâhlarında Raci Bala'yı sorgulamaya giriştiler. Başı gözü yarılmış Raci Bala, yaşlı bir karaağaca sımsıkı bağlanmıştı.

-Doğruyu söyle, adamlarınızın tamamı ne kadar?

-Gökteki yıldızlar ne kadar ise o kadar!

-Bir daha vur! deyip yeri tekmeledi Kezibeg Koca. Cellâtlar işe koyulup, Raci Bala'yı bayıltana kadar dövdüler. Sonra yine su serpip ayıltılar.

-Söyle yoksa genç canından olacaksın!

-Şamehsut'u öldüremediğime yaşıyorum.

-Ha... Sen de Şah Kocam'ı öldürmek mi istedin?

-Elime düşerse, yere serip çiğnerdim.

-Oldu, bunu gebertin! dedi Kezibeg Koca sözü tükenip.

Kendi tercümanı vasıtasıyla bütün konuşulanları anlayan Şyetey öyle dedi:

-Öldürmek için acele etmeyin. Bu yiğidin yüreği ne kadar büyük ki? Önce ben onu bir göreyim bakayım!

Kezibeg Koca'nın işareti ile Sayim Üçbeyi yenlerini sıvayıp, Raci Bala'nın önüne geldi ve bir hançerle onun göğsünü yarıp yüreğini çekip çıkardı ve Şyetey'e gösterdi. Bağından kesilip alınan kıpkızıl yürek bir şekilde atıp duruyordu. Şyetey kahkahalar atarak güldü. Kezibeg Koca ile Sayim Üçbeyi'nden başka, askerlerin hemen hemen hepsi başlarını önlerine eğip yere baktı.

-Hey beceriksizler, dedi Şyetey askerlere bakarak. Ben de bu çocuğun yüreği, kendi başı kadar var mı ki demiştim. O kadar değilmiş. O niye böyle korkusuz, kahraman? Sizler niye böyle korkaksınız?

İki gün sonra, Raci Bala'nın kahraman bir şekilde şehit olduğu haberi dağa ulaştı. Birisi onun namını derhal koşuğa kattı. Bu koşuklar Kasım Kızık'ın ağzından hüznü bir şarkıya dönüşüp herkesi dağladı.¹⁴⁴

Hilal Görününce romanında Giray'ın öldürülmesi de Raci Bala gibi düşman elinden olur. O da acı bir şekilde can vererek şehit edilir.

... Atını yavaşlatmıştı. Nemli ve esmer toprağın üzerinde taze izler vardı. Birdenbire ormanın derinliklerinden kulağına bir bağırtı geldi geldi. Bu bağırtıyla birlikte yakındaki bir ağacın dalları arasından bir kuş sürüsü havalandı. Giray ürperdi. Geriye dönmeyi düşündü. Bağırtıyı yeniden işitince dönemedi. Atı, sesin geldiği yöne doğru sürdü. 'Acı çeken, aman dileyen birinin sesiydi.' diye düşündü. 'Kapana kısılmış birinin... Sakın İsa Beyi...'

Korktuğu başına gelmişti. Aman dileyen İsa Beydi. Üç kossak, onu bir meşenin dibine yatırmışlar, durmadan tekmeliyorlar, kırbaçlıyorlardı. Bir kenara bıraktıkları atlar iyice huysuzlaşmıştı. Giray yaklaştı. Hacı İsa Bey onu görmüştü. Gözlerini kossakların arasından Giray'a dikti. Aynı anda kossaklar

¹⁴⁴ ÖTKÜR, age, s. 180-182

da dönüp bu doru atlı yabancıya baktılar. İçlerinden biri Giray'a doğru yürüdü. Bozuk bir Türkçeyle,

-Sen de nerden çıktın? dedi. Yoksa belanı mı arıyorsun?

Giray öfkeyle,

-İmkânsızlar, dedi. Şu ihtiyardan ne istediniz!

Hacı İsa Bey, iniltili bir sesle araya girdi. Dizleri üstünde sürünerek, Dilara'nın ayakları dibine düştü.

-Aman oğul, geri dön! Bunlar bana ettikleri sana da ederler. Ben kocamış bir kişiyim. Ölsem, ne gam? Hadi durma git oğul!

Kossak pis pis güldü.

-Vay vay vay! Biz Yakub'u ararken, o bizim ayağımıza geldi. Niyahet ortaya çıktı. Babasına eziyet edilmesine dayanamadığından... Öyle değil mi Yakup? Hiç şüphem yok. Sen Yakup'sun.

Adam bunları söyledikten sonra arkadaşlarına döndü. Onlara, İsa Beyi koruyan bu gencin Yakup olabileceğini aynı sırtışıla Rusça söyledi. Onlar da başlarını salladılar. Giray'a doğru yaklaştılar. Giray şaşkındı.

-Yanılıyorsunuz, dedi. Ben Yakup değilim.

Türkçe bilen kossak korkunç bir kahkaha attı. Sesi ormanda yankılandı. Hacı İsa Bey,

-Eyyvah! diye söylendi. Tanrı bunu kurban mı gönderdi?

Sonra askerlere döndü:

-Etmeyin eylemeyin! Bu, benim oğlum değil. Benim oğlum Osmanlı içlerindedir. Beni öldürün de buna el sürmeyin. Onun adı Giray'dır. Namlı bir beyin oğludur. Oğlum Osmanlı tarafındadır. Yapmayın!

Türkçe bilen kossak, tüfeğinin dipçliğini hiddetle İsa Beyin başına indirdi. Sonra göğsüne bir tekme vurup,

-Sus köpek! diye gürlledi. Sana sahip çıkan bu adam, Yakup değil de kim?

İsa Bey boğuk bir ses çıkarttı. Ağzının kenarından yanağına doğru bir kan şeridi yürüdü. Sonra hareketsiz kaldı. Giray'ın gözü dönmüştü. Eli belindeki hançere gitti. Kossak yerinden doğrulduğu sırada Giray hançeri fırlattı. Nizam Dedenin

usta ellerinden çıkma hançer adamın göğsüne saplandı. Gözleri yuvalarından fırlayacakmış gibi oldu. Yüzü acıyla kasıldı. Elini hançerin sapına götürdü. Giray atını mahmuzladı. Ötekiler, şaşkınlıklarından kurtulup tüfeklerini ateşlediler. Dilara var gücüyle koşuyordu. Giray adamların telaşla bağırdıklarını işitiyordu. Çok geçmeden ardında nal seslerini duydu. Bir an önce arayı açmalıydı.

-Koş Dilara koş! Seni bugünler için almışız. Onlar hantal atlarıyla bize yetişemezler. Koş kızım!

Dilara koşuyordu ama, askerler de bir yandan ateş ediyorlardı. Giray yatıp hayvanın boynuna sarıldı. Sanki sonsuzluğa doğru kayıyorlardı. Birden hayvan kişneyerek yay gibi gerildi, şaha kalktı. Hemen ardından Giray'la birlikte yere yuvarlandı. Giray düştüğü yerden doğruldu. Yüreğine bir ateş değdi. Hayvanın derisinin buğday tarlası gibi kabarıp ürperdiğini, zorlanan soluklarıyla karnının şişip indiğini gördü. Dilara vurulmuştu. Akan kanı toprağın üzerine hızla yayılıyordu.

-Ah, ölme Dilara... diye mırıldandı.

Kossaklar yetişmişlerdi. Gemleri kasılınca kişneyen şahlanan atların arasında yüzü korkuyla gerilmişti. Namlular üzerine çevrilmişti. Hızlı hızlı nefes alıyorlardı. Yüzleri terliydi, dudakları kısılı.

Dilara'nın bükülü ayakları artık kıpırdamıyordu. Hafiften esen rüzgar yelesini okşayıp duruyordu. Giray birden atların arasından sıyrılıp koşmağa başladı. Kossaklar da atları ardından sürdüler. Sonra çabucak önünü kestiler. Derken korkunç bir patlama oldu. Giray yanındaki ağaca sarıldı. Silah sesi ormain içinde bir daha yankılandı. Tutunduğu ağaç, kökünden sallandı sanki. Giray'ın dizleri büküldü. Ve atların ayakları dibine yuvarlandı. Kossaklar atları mahmuzladılar. Gidiyorlardı. Dirsekleri üstünde doğrulmaya çalışıp ileriye baktı. Atlılar gitgide küçülüyor, toprağı döven nal sesleri boğuklaşıyordu. Vücudu ateşe girmiş gibi yanıyordu. Babasının Tepegerman dağlarındaki ocağında eriyen bir demir parçası gibi...

Koca ağaçlar, asırların sessizliği içindeydi. Bir yaprak bile kıpırdamıyordu. Kuşlar da sessizdi. Kaçıp gitmiş olmalıydılar. Bağırmak istedi, sesi gırtlığında

boğulup kaldı. Göğsündeki ateş sönmeğe yüz tutmuştu. Kanının ilk coşkun akışı durulmuş, ağırlaşmıştı.

‘Niye öldün Dilara? Niye?...’

İşte ordaydı. Az ötesinde. Derisi hala canlı bir parıltı içindeydi. Sanki doğrulup koşmağa başlayacaktı. Sürüne sürüne yanına varmağa çalıştı. Üşüyordu. Bu orman ne kadar da soğuktu... belki de kar yağmıştı. Nasıl olur? Bahar gelmemiş miydi? Gelmişti ya.. Şeftaliler, bademler hep çiçek açmıştı. İşte işte, babası ordaydı. Tepreşe çıkılmıştı. Bahardı evet. Bir tarafta kazanlar kaynıyor, bir tarafta kaytarmalar oynanıyordu. Onu görmemişlerdi. Biraz daha gayret etse yanlarına varabilecekti. İşte Şirin de ordaydı. ‘Apakayım Şirin!’ diye seslenmek istedi. ‘Apakayım, ben ne haldeyim bir bak! Beni bu kan selinden kurtar. Boğuluyorum. Bırak gül dermeyi. Gel hele... Vurulup düştüm gel... Bana dokuz göğü gözleyen kır atımı getir.. Dilara öldü.. Al kanlar içinde yatıyor. Yetiş apakayım, yetiş...’

Tepreşe çıkanlar bir anda kayboldular. Ortalığa bir sis çökmüş gibiydi. Kulağının dibinde su sesi vardı. Belki bir çokrak, bir dere... Ellerini toprağın üzerinden gezdirerek, o suyu aradı. Parmakları hiç durmadan kendi kanıyla, Dilara’nın kanına bulaşıyordu. Birden az ötede ,Emin Hoca’yı görür gibi oldu. Emin Hocanın elinde bir kase vardı. Gülümsüyordu.

-İç Giray Can! Şifalıdır, kuvvettir. Kırım’ın gelincikleri... Kırım’ın kanı... İç.. Bir kase daha, bir kase daha iç!

-Emin Hoca, sen misin?

-Gelincik şerbeti oğul... İç. Kana kana iç!

Dudaklarına değen kase buz gibiydi. Şerbet de öyle... Yanan göğsüne doğru akıyordu. Bütün vücudu buzlu bir suya girmiş gibi titredi. Sonra acısı dindi.”¹⁴⁵

¹⁴⁵ ÇOKUM, age, s. 323-326

II.2.2.2. Devrimci kadınlar

II.2.2.2.1. Aykız

Roman, Aykız ile Amankul'un tanışmasıyla başlar. Amankul ava çıktığı günlerin birinde ayı saldırısına uğrayan genç kızı kurtarır. Fakat genç kız yorgunluktan bitap haldedir:

Kızın dağılmış simsiyah saçlarının arasından görünen ay gibi yuvarlak ve parlak yüzü sararmış, gözleri çökmüştü. Kuruyup çatlamış zarif dudakları sımsıkı kapalıydı. Delikanlı, açlıktan ve yorgunluktan dermanının kalmadığını anladı. Biraz ötede duran atını tutup getirdi. Deri hircundan, çaydanlığını çıkarıp, çay kaynatmaya girişti. Çay kaynayınca, ona yardım edip oturttu, ahşap çanakta çay içirmeye başladı. Demli çayla bir parça peynir, kıza iyi geldi. Hemen canlanıp boynuna düşen pembe ipek mendilini başına bağladı. Tam bu sırada aniden gökten sağanak yağmur boşalıverdi. Delikanlı ile kız bir çam ağacının dibine giderek yan yana oturdular. Kız o kadar güzeldi ki delikanlı elinde olmadan ona bir iki defa dönüp baktı. Kızın yeşil kadifeden dikilmiş süslü yeleği ve çiçekli çizmesi delikanlının gözüne değişik göründü. “Bu kız bizden değil sanırım? Acaba nereden geliyor?” diye düşünse de soru sormaya cesaret edemedi. Kız ise kendisinin kurtarıcısı olan bu yiğide gizlice baktı. Bir şeyler söylemek istedi, ama dili söze gelmedi. O anda, yiğidin yer yer yırtılmış ceketinden süzülen kandamlarını gördü. Hemen başörtüsüyle silmek istedi.¹⁴⁶

Aykız ve Amankul ilk görüşte birbirlerinden etkilenmişlerdir. Daha ilk sayfalardan anlarız ki, bu tarihî konulu romanda bir aşk hikâyesi de yer alacaktır. Öyle ki kızın güzelliği dillere destandır. Ancak bir Uygur kızına benzememektedir. Acaba nereden, ne için gelmiştir? Belli ki bir şeyden kaçmaktadır. Kaçtığı ne ise onu kurtaran Amankul olmuştur. Daha sonradan anlarız ki Aykız sömürücü sınıfın içerisinde onların baskısından kaçmaktadır. Yani aslında ona saldıran, zarar vermek isteyen, yem olarak

¹⁴⁶ ÖTKÜR, age, s. 10

gören gerçekte bir ayı değil para ve güç sahibi kişilerdir. Ayının burada Marksist kuram bağlamında sembolik bir anlam taşıdığı söylemek mümkündür.

Aykız'ın asıl ismi Aysulu'dur. Ona Aykız ismini Rabiahan Nine takmıştır. Yazar bu kısmı romanda şöyle anlatır:

Ertesi gün erkenden, Rabiahan Nine kızın saçlarını taradı ve düğününde giydiği simli paltoyu ve kenarı çiçekli kadife şapkasını ona giydirdi. Şapka ona öyle yakıştı ki, tam Uygur kızlarına benzemişti. Nine onun sümbül saçlarına, ince karakaşlarına, uzun kirpikleri ile güzel gözlerine, narin dudakları ile elma gibi yuvarlak yüzüne bakarak kendi kendine “Ne de güzel yaratılmış bir kız bu, sanki gökteki ayın ta kendisi.” diye düşündü ve kıza; “Canım yavrum, artık size Aykız diyeceğim. Çünkü ay gibi güzelsiniz.” dedi. Kız ninenin sözünü anladı. Acıklı macerasını ve sonu belirsiz kaderini düşününce isminin değişmesini kabul etti. Akşamleyin yemek yedikten sonra Rabiahan Nine, dede ile oğluna bu konuşmayı anlatınca hep beraber gülüştiler.¹⁴⁷

Aykız, yeni bir isimle yeni bir yaşama başlamak istediği için Rabiahan Nine'nin sözünü kabul eder. Peki, Aysulu ile Aykız'ın yaşamı arasında nasıl farklılıklar olacaktır? Öncelikle Aysulu varlıklı bir ailenin kızı idi. Sömürücü sınıfa dâhildi ve refah içerisinde yaşamıştı. Ancak özgür değildi. Babası onu para ve itibar kazanmak yolunda bir madde olarak görmüştü. Aykız ise fakir, köylü bir ailenin gelini olacaktır. Bundan sonraki hayatı maddi zorluklar içerisinde geçecektir. Artık özgürdür, kendi seçimi kendisi yapacaktır. Ancak baskı ve zulüm sona ermemiştir. Kendi ailesinin de dâhil olduğu sömürücü sınıf, şimdi daha baskın bir şekilde etkisini gösterecektir. Aysulu kendi kaderine isyan etmişti. Aykız ise Uygur köylüsünün kaderine isyan edecektir. Böylece Aysulu'dan Aykız'a doğru devrimci bir kadın ortaya çıkar.

Yazar, sonraki kısımda genç kızın önceden yaşadığı talihsiz olayları anlatır. Aykız, Kazak Türklerinden zengin bir ailenin kızıdır. Sevdiği adam fakir olduğu için

¹⁴⁷ ÖTKÜR, *age*, s. 17-18

aşklarına müsaade verilmemiş ve sevmediği zengin biriyle evlenmek zorunda bırakılmıştır. Durum böyle olunca iki âşık çareyi kaçmakta bulmuşlar ancak muvaffak olamamışlardır.

Anlaşıldı ki bu kız Mori Dağlarında hayvancılıkla uğraşan zengin bir ailenin tek kızı imiş. Aşk meleği, onun kalbini kendilerinin çobanı ve yetim bir oğlan olan Cumatay'a bağlamış. Onlar Kazak halk hikâyelerindeki 'Kozi Körpeş ile Bayan Sulu' gibi aşk ve muhabbet ateşiyle yanıp tutuşuyorlarmış. Cumatay, yoksulluğundan kıza görücü gönderememiş. Birbirlerini seven bu iki âşık, böyle bir çaresizlik içindeyken, Çingil denen memleketteki bir okurday Aysulu'yu oğluna istetmiş. Kızın servet düşkünü olan babası, yüklü bir 'kalın mal' karşılığında Aysulu'yu okurdayın oğluna vermeyi kabul etmiş. Kızının gözyaşlarına dayanamayan annesi, her ne yaptıysa da, paraya düşkün kocasına sözünü geçirememiş. Düğün günleri yaklaşınca, umutsuzluğa kapılıp canından bezen kız, kendini öldürmek istemiş. Bunu hisseden Cumatay, Aysulu'ya aşkları için yaşam yolunu bulmayı, eğer kendisi de uygun görürse uzak bir memlekete kaçıp gitmeyi teklif etmiş. Cumatay'ın söylediğine göre, doğudaki Kumul denen memleketin dağlarında uçsuz bucaksız yaylalar vardır ve oralarda bunları tanıyan da yoktur. Kız, bu sözleri dinleyip kabul eder. İki at hazırlayan Cumatay'la birlikte, bir gece yarısı hiç kimseye duyurmadan yola çıkarlar. Birkaç gün çölleri, dağları aşp, Nerinkir'e ulaşırlar. Tam kaçıp kurtulduklarını düşünürlerken, arkalarından iz sürüp gelen üç atlıyı fark ederler. Tevekkül deyip dağa tırmanan âşıklar, dağın tam ortasına geldiklerinde, arkadan gelen üç atlının attığı kurşunlar atlarına isabet etmiş ve atları ölmüş (Kovalayanların maksadı kızla oğlanı diri yakalamak olsa gerek). Cumatay ile Aykız kestirmeden daha yukarılara çıkıp buradaki taşları adamların üzerine yuvarlamaya başlamışlar. Ardı ardına yuvarlanan taşlardan çıkan dehşetli gürültü ve koyu toz tabakası içinde adamlar kaybolmuşlar. Cumatay onları öldü zannetmiş. Adamların atlarını ve eyer takımlarını almaya giderken, nereden geldiği belli olmayan bir el silah sesi

ile birlikte Cumatay yere yığılmış. Kız, bir de bakmış ki adamlardan biri hala emekleyerek tırmanmaktadır. Aykız öfkelenerek yine aşağıya doğru taş yuvarlamaya başlamış. Bir süre sonra o namussuzun da taş altında kalıp öldüğünü görmüş. Aykız, Cumatay'ın yanına gelince, onun kıpkızıl kana bulanıp yattığını görmüş. Kz, 'Cumatay, Cumatay!' diyerek kendini onun üstüne atmış. Cumatay, 'Affet beni sevgilim. Seni annenden, babandan ve yurdundan ayırdım. Zor günler yaşattım. Kader böyle imiş. Hakkını helal et!' diyerek belindeki deri kemeri ile bıçağını çıkarıp kızıya vermiş ve kızın elini tutarak gözlerini yummuş. Aykız kendini yerlere atmış, saçlarını yolmuş, yakasını yırtmış, bir vakit bilincini yitirir gibi olmuş. Ondan sonra 'Şimdi bu canın bana ne gereği var' deyip, Cumatay'ın cesedini kucaklamış. O halde bıçağı kendi göğsüne saplayacağı zaman, elem ve gazapla dolan genç yüreğinden bir ses duyulur gibi olmuş:

'Dur! Sevgilin Cumatay, bu bıçağı sana kendini öldür diye mi vermişti? Hayır, asla! İntikam al diye verdi. İntikam! İntikam! İntikamı kimden alacaksın, kimden? Okurdaydan mı? Evet okurdaydan! Bu okurdaya benzeyenlerden! Ne zaman? Gün uzun, bugün olmazsa bir gün intikam alacaksın. Bunun için yaşamak gerek, yaşamak! Yaşamak için, yabancıların olduğu yere gitmek gerek. Vatan çok, vatanın koynu geniş. Sana iyilik yapacak kişiler çıkıp gelecek, sana yardım edecek. Vatani bul! Vatani!..' ¹⁴⁸

Aykız ve Cumatay'ı ayıran sebep sınıfsal farklılıktır. Cumatay, fakir bir çoban olduğu için Aykız'a layık görülmez. Ayrıca Aykız'ın babası varlığına varlık katmak için kızını bir araç olarak görmektedir. "Kalın mal" yani başlık parası gelenek içerisinde sömürünün en bariz sembollerinden biridir. Kadınların erkekler için ticaret aracı olduğu fuhuş, başlık parası, kadın bedeninin reklam aracı olarak kullanılması gibi durumlar sömürü düzeni içerisinde cinsiyet ayrımcılığının ortaya çıktığı hususlardır.

Hilal Görününce romanında, Hamza Batur'un Halime'ye olan sevdasını gizlemek zorunda kalmasının sebebi de sınıfsal farklılıktır. Hamza Batur fakir bir çoban

¹⁴⁸ ÖTKÜR, *age*, s. 21-23

olup Halime'ye maddi imkânlar bakımından rahatlık sağlayabilecek biri değildir. Bu sebeple kızı istemeye gidecek yüzü yoktur.

Nizam Dede, yanına Arslan Beyi katıp, kız istemeğe gittiğinde Hamza Batur heyecanından ölecek gibiydi. 'Ya Rüstem Hoca, olmaz derse.. Ya Halime'nin anası, biz çobana kız veremeyiz.. diye tutturursa ne yaparım' diye içi içini yiyordu. O gün, tozlu bir akasyanın altında beklerken esmer yüzü daha da gölgelenmiş, gözlerindeki o canlı, kıvılcımlı bakış sönüp gitmişti. Nizam Bey ve yeğeni atlarıyla önünden gelip geçerlerken, utancından ne yapacağını bilemiyordu. Nizam Bey atının üstünde sanki sefere çıkmış bir kumandan gibiydi. (Ev pek uzak olmasa da ata binmişlerdi. Çünkü yayan yürümek atsız olamayan Türk için itibarı zedeleyen bir haldi.) Tozlu kıvılcımlı akasyanın dibinde duran Hamza Batur, Nizam Beyin, 'İnşallah boş dönmeyeceğiz!' demesiyle biraz ferahlamıştı.

Sonradan Arslan Bey'in dediğine göre, Rüstem Hoca, biraz surat asmış. 'Kızı bir çoban kulübesine mi göndereceğim?' demiş. 'Onların evini ben kuracağım. Ambarlarını tıka basa doldurup, her ne lazımsa yapacağım.' Böylece Rüstem Hoca yatışmış.¹⁴⁹

Aşkın değer kazanabilmesi ve evliliğin gerçekleşebilmesi için para gerekmektedir. Aslında Halime'nin ailesi paraya düşkün, çıkarıcı insanlar değildirler. En azından romanda buna kanıt olabilecek herhangi bir bilgi yoktur. Ancak para bir evlilik için aş, giyecek, yakacak, ev, kısacası temel ihtiyaçlar demektir. Bunlar sağlanmasa zaten yalnızca evlilik değil normal koşullarda bir hayat da yürütülemez. İnsanları temel ihtiyaçlarını bile karşılamaktan geri koyan şey sistemdir. Geçim kaygısı böylelikle halkın manevi yapısını da etkiler. Para merkezli bir hayat sürmeye başlarlar.

Niyaz Dorga'nın elçisi gelip kendisini götürmek istediğinde Amankul ve Seferkul gibi Aykız da cesaretle buna karşı koyar.

¹⁴⁹ ÖTKÜR, *age*, s. 146

Konuşulan sözleri dışarıdan dinleyen Aykız, aniden içeri girip elçiye şöyle dedi:

-Ben size söyleyeyim, bu evden beni hiç kimse canlı götüremez. Ha şimdi ha sonra, sonuçta öleceğim. Siz gidin büyüünüze aynen böyle söyleyin.¹⁵⁰

Aykız, zulme boyun eğmektense ölmeyi tercih eder. Yani onuru ve şerefi canından daha kıymetlidir. Bu idealist tutumunu roman boyunca sürdürecektir, cesaretiyle göz dolduracaktır.

Keçe evin içi mezar sessizliğine gömüldü. O anda ev sahipleri de Aykız da “şimdi ne yapmak gerek” şeklindeki soruya cevap arıyorlardı. Aykız, kendini bir yanda o binbeyi, diğer yanda Niyaz Dorga gibi açgözlü kurtlar arasında kalmış kuzucuk gibi hissetti. Ne biçim dar, ne biçim korkunç dünya be! O yer de aynı, bu yer de aynı. “Karga her yerde karga” denen bu olsa gerek. Eğer kız olarak yaratılmamış olsaydı, böyle zorluklar karşısında çaresiz kalır mıydı ki? Böyle zamanlarda, yerin üstünden altı daha güzel. Hayır, Rabiahan Nine gibi sevecen bir anayı, Amankul gibi candan, sadık bir dostu bırakıp nereye gitmeli? Amankul şimdi sadece kendisinin sadık dostu değil, belki... Evet öyle! Üstelik ayağında çarık, üstünde yağlı deri, yiyeceği arpa, içeceği çorba da olsa, gönlü pınar suyu gibi temizdi. Kendisi, tıpkı Kazak halkı gibi, konuksever memleketi bırakıp nereye gitmeli? Dizi dizi çam ağaçları, şırıldayıp akan cam gibi temiz sular, koyunların, kuzuların özgürce dolaştığı bu yeşil bir kadife gibiengin yaylalardan yerin altı nasıl olur da daha güzel olur? Üstelik rahmetli Cumatay can verirken, kendi bıçağını neden vermişti? Amankul bu bıçağı eline alıp ne demişti? Evet! “Şimdi ne yapmak gerek?” sorusuna en güzel cevabı Aykız’ın kendisi bulabilir ve bulması gerekirdi.¹⁵¹

Aykız, yaşadığı talihsiz olaylardan sonra tam huzura ermeye çalıştığı bir dönemde şimdi de zengin beylerin hedefi haline gelmiştir. İçten içe kahrolur. Yazar

¹⁵⁰ ÖTKÜR, *age*, s. 28

¹⁵¹ ÖTKÜR, *age*, s. 28-29

bunu okuyucuya daha iyi hissettirmek için iç monolog tekniğini kullanır. Bu kısımda öncelikle dikkat çekmek istediğimiz yer, Aykız'ın cinsiyetine yaptığı göndermedir. Kız olarak dünyaya gelmemiş olsa bunları yaşamayacağını düşünür. Yani ona göre zengin-fakir çatışmasının yanı sıra bir de erkek-kadın çatışması bulunmaktadır. Bu görüş bizi Marksist-Feminist kurama kadar götürebilir. Josephine Donovan *Feminist Teori*¹⁵² adlı kitabının “Feminizm ve Marksizm” başlıklı bölümünde Engels'in *Ailenin Kökeni*¹⁵³ adlı çalışmasını, “Marksizmin ilk dalgasında üretilen ve feminist teoriyi sürdüren tek parçası”¹⁵⁴ olarak görür ve Aykız'ın düşüncelerine paralel olarak, Engels'in görüşlerini şu şekilde yorumlar:

“‘Tüm fazlalık... ona kaldığı’¹⁵⁵ için, bu değişimden kazançlı çıkan, erkek idi. Kadınların ev işleri erkeğin biriktirdiği zenginlikle kıyaslandığında önemsiz sayılmaya başladı. ‘İkincisi her şey, ilkiye önemsiz bir ilave idi’¹⁵⁶ ‘Zenginlik arttıkça erkeğin konumu... kadınınkinden daha önemli bir hale geldi’¹⁵⁷. ‘Analık hukuku bu nedenle devrilmek zorunda kaldı.’¹⁵⁸ Bu yıkılış kadın cinsinin büyük tarihsel yenilgisini oluşturur.¹⁵⁹

Şimdi miras bırakacak mülkü olduğundan, erkek daha çok babalığını güvenceye almakla ilgilidir.¹⁶⁰ Bu nedenle ve ekonomik güçteki değişme nedeniyle, erkek ‘evdeki yönetimi ele alır; kadın aşağılanmış ve hizmet eder konumuna indirgenmiştir. Erkeğin ihtirasının kölesi ve basit bir çocuk doğurma aracı haline dönmüştür.’¹⁶¹ Kadın bu anlamda eril amaçların bir aracı olarak maddeleştirilir. Aile böylece erkek egemen tekeşli bir çekirdek birime dönüştürülmüştür. Tarihteki ilk sınıf mücadelesi böyle ortaya çıktı. ‘Tarihte görülen ilk sınıf çatışması tekeşli bir evlilikte kadın ve erkek arasındaki karşıtlığın gelişmesiyle çakışır ve ilk sınıf baskısı eril cinsin dışıl

¹⁵² DONOVAN, Josephine, *Feminist Teori*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010

¹⁵³ F. ENGELS, *The Origin of Family, Private Property and the State*, 1942

¹⁵⁴ DONOVAN, *age.*, s. 142

¹⁵⁵ ENGELS, *age.*, s. 147

¹⁵⁶ ENGELS, *age.*, s. 147

¹⁵⁷ ENGELS, *age.*, s. 49

¹⁵⁸ ENGELS, *age.*, s. 49

¹⁵⁹ ENGELS, *age.*, s. 50

¹⁶⁰ ENGELS, *age.*, s. 55

¹⁶¹ ENGELS, *age.*, s. 50

*cins üzerindeki baskısı ile çakışır.*¹⁶² Benzetme açıktır: 'Erkek burjuvazidir ve karısı proletaryayı temsil eder.'¹⁶³ Eder, çünkü erkek daha güçlü bir maddi temele sahiptir. Bu, modern endüstriyel ailede de devam eder: 'koca hayatı kazanmak ve ailesine bakmakla yükümlüdür ve bu durum ona üstün bir konum sağlar.'¹⁶⁴ „¹⁶⁵

Aykız ve ezilen sınıftaki kadınların tamamı, hem sömürücü sınıf hem de erkekler tarafından ayrı ayrı sömürülmektedirler. Şöyle ki; Niyaz Dorga zengin bir bey olarak, yönetici vasfıyla şahlık sisteminin uygulamalarını yürütmekle halka, halk içerisinde kadınlara da zaten baskı uygulamaktadır. Kadınlar üzerinde uyguladığı ikinci bir baskı da onları cinsel bir obje olarak istediği gibi kullanabilmesidir. Nitekim şahın, şehzadenin haremli bu baskının en belirgin örnekleridir.

Niyaz Dorga'nın baskısına karşı yapılabilecek en güzel hamleyi Aykız bulur:

Tam bu anda Rabiahan Nine gülererek içeri girdi. Mutluluktan dili dönmüyor, sürekli gözyaşlarını siliyordu. Evdekiler şaşkınlıktan birbirlerine bakıyorlardı. Rabiahan Nine kendini biraz tuttuktan sonra anlattı. Aykız Rabiahan Nineye, "Yarından itibaren gelininiz olacağım." demişti!

*—Ah, ah, dedi Tömür Helpe. Nerde o akıllı kızım, alnından bir öpüvereyim. İyi olacak hastanın doktor ayağına gelir, denen bu. Bu düğümü çözmenin yolunu kızım bulmuş. Öyle kazana böyle kepçe yapalım dediğim de bu idi. Şimdi Niyaz Dorga ne yapabilir ki?*¹⁶⁶

Böylece hem dini gereklilikleri yerine getirecek hem de olası bir iftiraya karşı önlem almış olacaktı. Bu akıllıca plan onları büyük bir sıkıntıdan kurtarır.

Aykız, Amankul ile evlenme kararı aldıktan sonra, önceki yaşadıkları ile şimdi yaşadıklarını gözden geçirip, bir muhasebe yapar. Yazar bu iç konuşmayı da okuyucuya aktarmak istemiştir.

¹⁶² ENGELS, *age*, s. 58

¹⁶³ ENGELS, *age*, s. 66

¹⁶⁴ ENGELS, *age*, s. 65

¹⁶⁵ DONOVAN, *age*, s. 144-145

¹⁶⁶ ÖTKÜR, *age*, s. 55

Aykız, sabaha kadar gözünü yummadı. Rabiahan Nine'ye duyurmadan, gözyaşı döktü. Ama neden ağladığını kendisi de bilmiyordu. Fikri ve hayali tıpkı deniz gibi çalkalanıyordu. Şöyle düşünüyordu: Keşke o koca göbekli binbeyi mal varlığına güvenip de onu istetmemiş olsaydı. Keşke, açgözlü babası bir an için para düşkünlüğünden vazgeçse de binbeyinin elçisini eli boş çevirmiş olsa veya o sevecen anası, o zavallı, yumuşak ana, kızken keşke fakir bir çobana varmış olsaydı da, kız o evde doğmuş olsaydı. O zaman o fakir aile Cumatay'ı asla kapısından kovmazdı. En güzeli, kendisi hiç yaratılmamış olsaydı, tıpkı o gün Rabiahan Ninenin söylediği gibi, yumruk kadar başına dağ gibi ağır günler gelmeyecekti. Nasıl bir alinyazısı bu? Keşke, Cumatay'a isabet eden kurşun kendine isabet etseydi! Ya da o gün gözünü yumduğu gibi, bıçağı kendine saplasaydı, ne kadar güzel olurdu!... Yok, yok! Cumatay o bıçağı kendine sapla diye vermedi ki! Evet, kendine sapla diye vermedi! O bıçak sahibini buldu. Aynı Cumatay gibi bir delikanlının eline düştü. Öyleyse, yine neden ağlıyordu? Neden ölümü aklına getiriyordu? Seferkul gibi iyi bir babası olmuştu. Onun yaşlı gözlerinden gözerinden iyilik ve şefkat yağıyordu. Rabiahan Nine, aynı annem! Sanki yaradan Allah bu kıza iki ana baba yaratmış gibi... Amankul, Amankul! Üzerine giydiği yamalı palto ile deri şalvar. Ama tıpkı altından dökülmüş gibi bir delikanlı. O kadar namuslu biri ki! Üç aydan beri, kızın gözüne bir kere bile dikilip bakamadı. Ama kötü adamları görünce, tıpkı bir kaplan gibi atıldı. O gün, Niyaz Dorga'nın elçisine yumruk sallayışını görmedin mi! Bu tavırlarıyla tıpkı Cumatay'ın kendisi! Öyle temiz kalpli ve insaflı bir delikanlı ki... Cumatay'ı kendi kardeşi yerine koyarak, onun cesedini tekrar mezarlığa gömerken ne kadar içtendi! Özellikle şimdi nikâh yapıp, Cumatay'ın ölüm yılı doluncaya kadar ayrı ayrı odalarda kalma şartına hemen olur demesine ne demeli! Her erkek bunu kabul eder miydi acaba? Ne kadar yüce ruhlu bir insan! Ne kadar da iyi bir aile! Öyle temiz insanlar ki, gönülleri tıpkı işte şu süzülmüş dağ suyu kadar berrak. Onlar tıpkı işte şu Nerinkir dağlarının çam ağaçları kadar yüce. Yine, bu mahalledeki insanlar, tıpkı çocuklar gibi temiz kalpli ve konuksever.

*Yabancı memleketten gelen bir misafir Kazak kızını, kendi insanı gibi koynuna aldılar değil mi! Doğru doğru, işte bu halkın gelinciği olup, onlarla birlikte yaşamak gerek, birlikte! İşte böyle yaparsa, belki Cumatay'ın ruhu da şâd olacak. Aferin, Aysulu! Doğru yol tuttun. Benim bıçağımı da münasip bir kişinin eline verdin. O ve onun eli seni koruyacak, göz bebeği gibi bakacak. Onunla ebediyen birlikte ol, diyecek belki...*¹⁶⁷

Aykız'ın yakındığı iki husus vardır. Birincisi zengin-fakir, ikincisi ise kadın-erkek çatışmasıdır. Zengin bir aileye mensup olduğu için sevdiği kişi ile evlenememiş, kadın olduğu içinse kendisini ezen güce karşı koyamamıştır.

Aykız; ayaklanma başlayıp dağa çıkıldıktan sonra, babasının intikamını almak için aralarına katılmak isteyen Hamuş'un yakasına yapışır:

Topluluk içinden Aykız'ın çınlayan sesi işitildi. “Bu itin yavrusunu bana verin; ne yapacağımı ben biliyorum!”

*Amankul aceleyle topluluğun içine daldı. Aykız, sol eliyle mızrak tuttuğu halde, sağ eliyle Hamuş'u yakasından tutmuş, kenara doğru sürüklüyor ve topluluk arasından çıkmak istiyordu. İki üç kişi Aykız'ın eline asılmış, “Dursana, helpem gelsin. Helpeme sorup öyle bir şey yapalım!” deyip bağıriyordu. Bazıları, “Bırakın, hıncını alsın!” derken, bazıları “Olmaz, helpem gelsin!” deyip bağıriyordu. Hamuş'un yanında, erkekler gibi kalpak ve ceket giyip beline kuşak bağlamış iri bir kadınla orta yaşlı iki çiftçi, bu işlere şaşırıp kalmış gibi sessizce duruyordu.*¹⁶⁸

Ayaklanmanın başlamasının ardından Aykız, cesareti ve erkeksi tavırlarıyla dikkat çekecektir. Erkekler gibi giyinecek, nöbet tutacak, silah kullanacak, cesareti ve zekâsıyla ayaklanmaya katkıda bulunacaktır.

Şahın elçileri gelip devrimcilerden silah bırakmalarını istediklerinde, halk dışarıda toplanıp bu görüşmeye şahit olmak isterler. Aralarında Aykız da vardır.

¹⁶⁷ ÖTKÜR, *age*, s. 57-58

¹⁶⁸ ÖTKÜR, *age*, s. 169-170

Avlu ve bahçe insanlarla ağzına kadar dolmuştu. Ellerindeki tüfeklerle kılıç ve mızrakların uçları ilkbahar güneşinin ışığında parlayıp göz kamaştırıyordu. Ufak çocuklar, sıkıştırma duvarlarla yaşlı erik ağaçlarının dallarını tıpkı karakargalar gibi kaplamıştı. Taş merdivenin yanında, mızrak tutan bir grup kadın ve kız da fısıldaşıp duruyorlardı. Onların arasında kürklü bir başlık ve kışlık kısa bir palto giyerek belini sıkıca bağlayan Aykız da vardı. Eğer iki tane örgülü sümbül saçı ile pembe renk gömleği olmasa, onu gören herhangi bir kişi yakışıklı bir erkek çocuğu zannederdi.¹⁶⁹

Dağ şartları, yaşadıkları zorluklar ve devrim ruhu Aykız'ın en azından görünüşü biraz değiştirmiştir. Sürekli savaşmak zorundadırlar ve bu durum da onları erkek gibi görünmeye hatta davranmaya itmektedir. Ayrıca başlattıkları hareketin başarılı olmasını arzuladıkları için mevcut şartlara uyum gösterirler. Aykız ve Hösnarihan bu konuda oldukça istekli davranıp sıcak çatışma esnasında silah kullanmak isterler.

Tömür Helpe, yiğitlerini ikiye bölüp, vadinin iki tarafındaki çam ağaçlarının ve kırma taşların arkasına gizledi. Bazıları da, tepilse yuvarlanıverecek büyük taşların arkasında kendilerine yer buldu. Bu arada, Tömür Helpe yiğitlerin yerleştikleri yerleri gözden geçirirken, erkek gibi giyinmiş Aykız ile Hösnarihan'ı tanıdı. İkisi yan yana duran iki taşın dibinde tüfeklerini sımsıkı tutmuş, yüzükoyun yatıyordu.

—Sizleri kim getirdi? dedi Tömür Helpe ciddi bir tavırla.

—Kendimiz geldik, dedi onlar yattıkları yerden kalkıp.

—Burada size ne gerek var? Çabuk gidin.

Onlar “hayır” deyip yine yere yattılar. Tömür Helpe, Amankul'u çağırdı.

Amankul durumu görünce Aykız'a, “Bu yaptığınız ne? Çabuk gidin, siz de gidin Hösnarihan Abla!” dedi.

¹⁶⁹ ÖTKÜR, *age*, s. 162

—Niçin gidecekmişiz, biz de tüfek kullanmayı öğrendik, dedi Hösnarihan.

Aykız, Amankul'un yanına geldi ve kaç vakitten beri nişancılara bile yetmiyor diyerek kendilerine tüfek verilmediğini, şimdi tüfek bulup sahip olup savaşacakları zaman buna niçin izin verilmediğini anlayamadığını söyleyip, “Böyle yaparsanız, ben sizden razı olmam. Ne yapacaksanız yapın, biz gitmeyeceğiz!” dedi.

Tömür Helpe ile Amankul çaresiz kalıp birbirine bakıp gülüştüler.

—Öyle ise bunlar senin yakınında dursun, dedi Tömür Helpe Amankul'a.¹⁷⁰

Cephe gerisinde kalmak istemeyen Aykız ve Hösnarihan, fırsatını bulmuşken erkeklerle birlikte çatışmaya katılırlar. Tömür Helpe ve Amankul önce şaşırırlar da, bu iki kadının cesurca davranışından memnun olurlar.

Yakup Yasavul yakalandıktan sonra, onu mescidin abdesthanesine hapsedip başına nöbetçi koyarlar. Nöbeti tutacak iki kişi yine Aykız ve Hösnarihan olur.

Dün, Yakup Yasavul karargâhta bir gece bağlı halde tutulduktan sonra bugün Amankul onu mahalleye getirip bir eve hapsetmişti. Bu ev mescit duvarına bitişik yapılmış abdesthanelerden biriydi. Kapısı epeyce eskimiş olduğu için, Amankul onu tekrar iyice bağladı. Geceleyin nöbetçi koymak gerektiğini düşünüp, iki yiğidi de beraberinde getirmişti. Fakat Hösnarihan ile Aykız, “Askerler gelelim deyince; yiğitlere mahallede ne gerek var, eli ayağı bağlanmış bir iti biz koruyamayacak mıyız?” deyip onları geri gönderdi.¹⁷¹

Romanın son kısımlarında Aykız hamile kalıp bir erkek çocuk doğurur. Tömür Helpe Urumçi'ye gidip darin olmuş, Amankul'un yanına gelmesini beklemektedir. Aykız, olacakları önceden sezmektedir. Amankul'un gitmesini istemez. Ancak Amankul gider. Zira devrimciler silahlarını bırakıp dağılmaktadırlar. Eski kötü günler

¹⁷⁰ ÖTKÜR, *age*, s. 204-205

¹⁷¹ ÖTKÜR, *age*, s. 240-241

geri gelmektedir. Tömür Helpe’yi uyarması gerekir. Söz arasında heple ona yeni doğan bebeğini sorar:

—*Benim Kazak gelinciğim oğul mu doğurdu, kız mı?*

—*Oğul.*

—*Tanrı mübarek etsin! Rabiahan Hanımannem de, “Mekke’de bir yer var yassıca, Tanrım oğul versin apakça!” deyip gezerken dileğine kavuşmuş. Yeni canın adını ne koydunuz?*

—*Armanbeg.*

—*Armanbeg?*

—*Evet, Armanbeg.*

—*Bu, yabancı bir ad olmamış mı? Kim koydu?*

—*Babam.*

—*Niye böyle bir ad koymuş?*

—*Arzu edildiği günlerde doğan bir oğul olduğundan adı Arman olsun dedi.*¹⁷²

Armanbeg, Amankul’dan Aykız’a kalan son armağandır. Amankul ve Tömür Helpe’nin öldürülmesinden sonra Aykız ve Seperkul yalnız kalırlar. Zira Rabiahan Nine’de bu âlemden göçmüştür. Tömür Helpe’nin oğlu Basit’e sahip çıkıp Aykız’ın memleketine göç ederler.

II.2.2.2.2. Gülkız

Gülkız devrimcilerle birlikte dağa çıkıp isyana katılmadığı halde onu devrimci kadınlar bölümünde ele almak isteyişimizin sebebi, başkaldırının yalnızca silahlanma yoluyla olmadığını göstermektir. Gülkız her ne kadar fiilen isyana katılmasa da, şahın isteğine boyun eğmeyerek cesaretini ortaya koymuş ve direnişe destek vermiştir. Bu yolda canını ortaya koyarak saray içerisindeki kölelere örnek olmuştur.

¹⁷² ÖTKÜR, *age*, s. 374

Gün batınca, Ayse Appak, Zeynep ile başka bir hizmetçiyi hanımefendi'nin odasına getirip 'Bir adım bile öteye gitmeyin, yoksa ne gününüzü görürsünüz' dedi ve Gülkız'ı beraberinde alıp gitti. Onu çelik soba kurulmuş sıcak bir eve götürdü. Su ısıtmasını, tertemiz yıkanıp saçını başını iyice taramasını, sonra bütün giyeceklerini değiştirmesini emretti ve elindeki bohçayı önüne koyup çıkıp gitti.

Gül­kız, başına nasıl bir kara günün geldiğini derhal anlayıp, pencere tarafına yürüdü. Kapı arkasından kilitli idi. Ne yapacağını bilemeden, tıpkı kafesteki kuş gibi çırpınıp sümbül saçlarını yoldu. Sonunda, dizlerini karnına çekip hıçkırarak hıçkırarak ağlamaya başladı.

Bir saatten sonra, kapı açıldı ve Ayse Appak içeri girdi. O, Gülkız'ı bu durumda görünce sinirlenip Gülkız'ı dövmeye ve ona hakaret etmeye başladı:

-Vay! Yer yutasıca, hala oturuyor musun? Beni âleme rezil mi edeceksin? Şimdi Kocam'a ne diyeceğim? Yazık sana yaptığım iyiliklerime! Alçağın kendisi alçaktır dedikleri buymuş. Hey sefil! Sonra kapıdan başını çıkarıp, hey Gülçere, Patem ile bu tarafa gelin! diye bağırdı.

Gülçere dediği haremhanenin çamaşırcısı olup, orta yaşlı bir kadın idi. Patem bundan bir yıl önce Şamehsut'un nikâhında üç gün durduktan sonra boşatılıp bırakılmış bir hizmetçi idi.

Ayse Appak, Gülkız'ı yıkayıp, giydirmelerini tembihleyip gözden kayboldu. Gökyüzü kubbesi zalimin gönlü gibi kararıp yıldızlar yetim ve miskinlerin yaşlı gözleri gibi hü­zünle kırışmaya başladığı zaman, haremhane kapısından içeri fanus kaldırmış Patem çıkıp geldi. Onun arkasından Ayse Appak ile Gülçerihan, Gülkız'ın koluna girmiş geliyorlardı. Onlar, Şamehsut'un özel odasının bulunduğu bir evin bekleme odasında durdu. Bekleme odası, sıra sıra mumlarla gündüz gibi aydınlatılmıştı. Karşıdaki nakışlı büyük Bağdat kapısı yarı açık duruyordu. Turşu Tuğbeyi kınından çıkarılmış kılıcını dik tutmuş, kapı dibinde dimdik duruyordu. Kilim serilmiş sofada yaşlanmış saray imamı başını önüne eğmiş oturuyordu. İmam Ayse

Appak'ın hürmetine yerinden kalktı. Ayse Appak ona oturmasını işaret edip kendisi de kilimin bir köşesine oturdu. Sofanın ortasına serilmiş sofrada bezinde bir miktar ekmekle bir bardakta azıcık tuzlu su duruyordu.

-Haydi, başlayın Mollam! Dedi Ayse Appak.

İmam, nikâh duasını okuyup Gülkız'a bakıp bir şeyler dedi. İpeğe sarılmış Gülkız'ın kulağına hiçbir şey duyulmuyordu. Onun gül gibi yüzü duvar gibi sararmış, gözleri bir noktaya takılıp kalmıştı. Şimdi bu gözlerde ne yaş damlası, ne hayat ışığı görünüyordu. Eğer Gülçerihan ile Patem destek olmasa, o hemen şimdi arkasına düşecekmiş gibi duruyordu.

Gülkız'dan hiç ses çıkmadığından, Ayse Appak kayısı kurusu gibi iki parça ekmeği tuzlu suya değdirdi ve bir parçasını Gülkız'ın ağzına tıktı; ikinci parçasını porselen bir tabağa koyup tepsi ile içerdeki odaya götürdü. İmam duayı bitirip ahşap evden çıktı.

Ayse Appak, içerdeki odadan döndü. Gülkız'ın koltuğuna girdi ve sürürcesine içeri götürdü. Altın şamdanlara yerleştirilmiş mumlar gözü kamaştırıyordu. Şamehsut gece giysileriyle karşıdaki altın yıldızlanmış nakışlı yatakta tüy yastıklara dayanmış oturuyordu. Ayse Appak, Gülkız'ın böğrünü dürtüp 'Şah Kocama saygı gösterin kızım!' diye iki defa söyledi. Gülkız hiçbirini işitmemiş ve hiçbir şeyi görmemiş gibi deminki şekilde duruyordu. Sonra, Ayse Appak onu sürür gibi yatağın yanına götürdü. Şamehsut dik oturup gülümseyerek Gülkız'ın elini tuttu. Gülkız kendini öyle çabuk bir şekilde kaçırdı ki, Şamehsut ile Ayse Appak, onun nasıl olup da ellerinden kaçıp gittiğini hissetmediler. 'Hay edepsiz!' diye bağıırıyordu Ayse Appak. Gülkız, kapıyı tekmeleyip bekleme odasına kaçmak istedi. Tam bu anda, Turşa Tuğbeyi hançere benzeyen zarif kılıcının ucunu kızın göğsüne doğrultup yolunu kesti. Ayse Appak, 'Tut bu edepsizi!' deyip yine bağırdı. O arada Gülkız iki adım arkaya çekilip göğsüyle kılıca öyle sert vurdu ki, kılıç onun göğsüne bir karış kadar giriverdi. Gülkız, oracıkta hemen yıkıldı. Kılıç da Turşa Tuğbeyi'nin elinden düştü.

*Gülkız'ın göğsünden oluk gibi aka kan, kar gibi bembeyaz ipek elbisesinin eteklerini kızıl kadife bir yelek gibi kıpkızıl yapıyordu...*¹⁷³

Saraya zorla getirilip köle olarak alıştırılan Gülkız, güzelliği ile şahın ilgisini çekinceye kadar hanımefendinin odasında saray işlerini görmüştür. Ancak şahın ilgisini çekip geçici nikâh yoluyla onun yatağına girmek fikri genç kıza ağır gelmiş, bunu yapmaktansa ölmeyi tercih etmiştir.

II. 2.2.3. *Aydınlar*

II. 2.2.3.1. Nurul Dede

Nurul Dede, romanda ilk olarak karşımıza Cumatay'ın cesedinin gömüldüğü bölümde çıkar. Genç adamın cenazesi ortada kalmamalıdır fakat diğer taraftan onu mahalleye getirmek riskli olacaktır. Dede, zm yolu bulur:

.... Aykız, içinden Cumatay'ın cesedini getirip bu yerde defnetmeyi çok istese de Seperkul ailesine tekrar zahmet vermek istemediğinden ve etraftaki dedikoduların çoğalmasından korktuğu için Amankul'un fikrine karşı çıkar. Tam bu sırada Seperkul'un samimi dostu ve yakın komşusu Nurul Dede eve geldi. Seferkul, onu gördüğüne çok sevindi. Ona, Aykız'ın başından geçenleri anlattıktan sonra deminden beri tartıştıkları konuda onun fikrini sordu. Nurul Dede oturup bembeyaz sakallarını sıvazlayarak şöyle dedi:

-Bu hanım kızım iyi düşünmüş. Gerçekten de o rahmetlinin cesedini getirip, buraya defnedersek, bir bu kadar daha dedikodu çıkar. Mollalar, şehit nerede yatarsa, cennetin kapısı oradan açılır demişler. Gerçekten de öyledir; fakat ne olursa olsun onun yattığı yeri bulup kabrini yapmamız gerek. Benim tavsiyem bu.

*Herkes bu fikre katıldı. Nurul Dede kendisinin lagar beygirini de verdi. Amankul da bir at daha buldu. Ertesi gün tan vaktinde, baba oğul ikisi Aykız'ı da yanlarına alarak yola çıktılar...*¹⁷⁴

¹⁷³ ÖTKÜR, **age**, s. 189-192

Öncelikli olarak Nurul Dede; görmüş geçirmiş, kendisine göre dini bilgiye sahip aydın bir kişi olarak ihtiyaç duyulan bir zamanda Amankul ve ailesinin yardımına yetişir. Nasihat edip yol göstererek sorunu çözer. Uzun, beyaz sakallı, yaşlı bir adamdan beklenen hareketlerdir. Yani fiziki özellikleri fonksiyonel olarak tasvir edilmiştir.

Romanda aydın kişi olarak nitelendirebileceğimiz hemen herkes oldukça sığ bir dini bilgiye sahip, az çok görmüş geçirmiş, belki bir iki kitap okumuş, birkaç mollayla tanışıp sohbet etmiş kimselerdir. Toplumun içerisinde bulunduğu ağır şartlar göz önüne alındığında bunun sebepleri rahatlıkla görülebilir. Köylü, çoluk çoğunu okula gönderecek kadar refah bir hayata sahip değildir. Ayrıca ağır ekonomik şartlar altında bırakılarak dünyadan tecrit edilmiş ve ufukları daraltılmıştır. İlim öğrenmenin değerini bilmemektedirler.

Mescitte, Amankul ve Aykız'ın nikâhlandığını cemaate haber veren o olur. Böylelikle Amankul, Tömür Helpe ve Seperkul ile birlikte o da tepkileri üzerine çekecektir. Fakat bundan çekinmez ve cesaretle kendini ortaya koyar.

Emet Kürük, Hamuş'la bir olup gizlice Aykız'ı kaçırdıktan bir süre sonra ölü olarak bulunur. Cenazesine çok az insan katılır. Bu olay hakkında bir arkadaşıyla konuşan Nurul Dede'nin söyledikleri oldukça önemlidir:

Yanında yürüyen orta yaşlı bir kişi Nurul Dede'ye:

-Cenaze namazına siz de gitmediniz öyle mi? dedi.

Nurul Dede:

Kötünün cenazesinden, güzelin hikâyesi iyidir. Bu Emet Bey babasının yolundan gitmedi. Babası rahmetli, alın teri ile geçinen düzgün bir insandı. Emet Bey ise, bey ve dorgaların koltuğuna girip onların yalağını yalayan bir insan oldu. Böyle yapmasaydı da Allah'ım onu aç bırakmazdı.

-Öyle tabi... Halktan ayrılanın eleği delik olur derler, kendisinin gördüğü gün de az. İşte şimdi namazına giden kişi de fazla olmadı.

¹⁷⁴ ÖTKÜR, age, s. 25

-Kardeşim, dedi Nurul Dede, Allah'ım hiçbir kulunu memleketin nazarından düşürmesin. Ben yirmi yıl önce, Kumul şehrinin içindeki büyük medrese bahçesinde döşeme işinde çalıştığım günlerde, talebelerin kitaplardan okudukları hikâyelere kulak kabartıyordum. Bir gün, onların lokman hekimden anlattıkları bir hikâyeyi dinledim: Lokman Hekim'in bir damadı varmış. Her Cuma günü namazdan dönüp selama gelirmiş. Bir Cuma günü gelmemiş. İkinci Cuma da gelmemiş. Lokman Hekim'in içi sıkılıp "Bizim oğlana ne oldu?" diye kızına sormuş. Kızı "Yıkılıp düştü" diye cevap vermiş. Lokma Hekim şaşkın bir halde "Nereden yıkılıp düştü?" diye sorunca, kızı "Damdan" demiş. Lokman Hekim gülererek "Damdan yılıp düşmüşse bunun çaresi kolay. Ben de memleketin nazarından mı düştü ki diye endişe etmiştim" demiş. Bakın ne kadar hikmetli bir söz!

-Doğru, doğru! Dirisi de memleketten ayrılmıştı, ölüsü de yalnız kaldı. Allah'ım hiçbir kuluna böyle bir gün göstermesin.

-Lakin, dedi Nurul Dede, onu kurt yediğine hiç inanasım gelmedi. Daima atlı gezen bu koca bir adamı nasıl olur da kurt yer? Seperkul'un gelinini de ayıp alıp kaçmış diyorlar. Buna da inanmıyorum. Bu işin içinde bir iş var. fakat Seperkul ile karısına yazık oldu. Biçareler eriyip gidiyorlar.¹⁷⁵

Öncelikle; Nurul Dede'nin ilim öğrenme yolunda nasıl bir süreçten geçtiği önemlidir. Medresede döşeme işiyle uğraşırken gözünü ve kulağını açık tutan yaşlı adam talebelerin okuduğu hikâyelerden bir şeyler öğrenmiş ve zamanla kendini geliştirmiştir. Daha önce de belirttiğimiz üzere Uygur halkının o dönemki yaşam koşulları daha fazlasına izin vermemektedir. Emet Kürük'ün ibretlik ölümü üzerine Lokman Hekim'den ders verici bir hikâye anlatır. Böylelikle yaşlı ve aydın bir roman kişisi olarak güven sağlamıştır. Nitekim birisine bir şeyi izah etmenin bilinen en eski ve sağlam yöntemlerinden biri ibretlik bir hikâye anlatmaktan geçer. Ayrıca Aykız'ı ayı kapmadığını ve Emet Kürük'ü kurt yemediğini anlayacak kadar akıllıdır.

¹⁷⁵ ÖTKÜR, age, s. 71-73

Cemaatten Tohniyaz Mergen geçen yıl yapılan Demir Çarva sayımında hesabı tutturamadığı için intihar eder ve Üveyis Müftü ile İmam Hoşur, intihar eden birinin namazını kılmak doru değil diyerek ortadan kaybolurlar. Bu sırada yine cesaretle Nurul Dede devreye girer:

*Nurul Dede: “Geliniz, İslam şeraiti bu mollaların gönlü gibi dar değil. Cenaze namazını hiç kaldırmamış olsam da çok defa gördüm” dedi ve namazı kendisi kaldırdı.*¹⁷⁶

İslam dinini zorluklar dini haline getiren, zalimin ettiğini görmeyip mazluma baskı kuran din adamlarının yaptıklarına itiraz edip yerine kendi fikrince bir çözüm bulan bu yaşlı adam aslında bu hareketiyle fikir dünyasında küçük çaplı bir devrim yapmıştır.

II.2.2.3.2. Noşirvan Teyci

Büyük Teycilik makamında olan Noşirvan Teyci Şamehsut’a en yakın beylerden biridir. Tecrübesi ve bilgisi ile uzun yıllar şahlığa hizmet vermiştir. Romanda, yönetim kadrosunda olup da olumlu özelliklere sahip nadir kişilerden biridir. Bu sebeple onu “ezenler” sınıfa dâhil etmek yerine “ezilenler” sınıfı içerisinde “aydınlar” başlığı altında değerlendirmeyi uygun gördük. Diğer ezilen sınıf gibi maddi zorluk çekmese de iyi ahlaklı olması ve doğruları söylemesi başına dert olacaktır. Urumçi generalinden Şamehsut’a, yardım göndermesi için mektup geldiğinde halkın ve memleketin menfaatine konuşan tek kişi Noşirvan Teyci olur. Üveyis Mufti ve Haşir Teyci’nin asker ve para yardımı gönderme teklifine sıcak bakmayan Noşirvan Teyci şu sözleri söyler:

—Haşir Teyci, dedi Noşirvan Teyci ağırbaşlı bir şekilde. Memleketin durumu malum... Geçen yıl kuraklıktan dolayı verim azaldı. On İki Dağ’ın tamamında pek çok hayvan soğuğa maruz kaldı. Kara tifo yüzünden ölümler çok olmuş. Böyle bir durumda, küçücük Kumul’dan bir kaç yüz nişancıyı ve pek çok altın ve gümüşü toplamak nasıl mümkün olsun! Demircilik yel ile

¹⁷⁶ ÖTKÜR, age, s. 90

padişahlık memleket ile demişler. Şah Kocam'ın şan ve şevketi, yurdun huzuru, esenliği ve bayındırlığıyla olmaz da, vatana memlekete zorluk salarak mı olur! Geçmiş ulular:

Reiyetten alma riayet kolun,

Riayetke tapşur reiyet yolun.

demişler. Emir Navai hazretleri Höseyin Baykara'ya ettiği nasihatlerinin birinde:

Şah tiler bolsa, şahlık kılmak,

Reiyettin kerekmez ayrılmak.

demiş.¹⁷⁷

Noşirvan Teyci şahın itibarını değil memleketin ve halkın durumunu düşünmektedir. Sömürücü sınıf içerisinde itibar gören varlıklı biri olması, onu halkın sıkıntılarından uzaklaştırmamıştır. Onların sırtından daha çok güç ve para kazanmak yerine onları korumaya çalışır. Ancak bunun cezasını çekecektir.

Haşir Teyci ve Kezibeg Koca'nın şaha yalakalık yapmak için ısrarlı sözler söylemelerine dayanamaz:

—Siz, yine bir “Torpak İsyanı” mı olsun istiyorsunuz? General Yamul'un nişancı isteği, kan isteği; masraf isteği, can isteği.... Şah Kocam yurdun babasıdır. Vatandaşlar kul olsa da gül olsa da Şah Kocam'ın çocuğudur. Hangi baba kendi çocuklarına sevecen değildir. Şeyh Sadi Hazretleri, padişahı ağaca, halkı köke benzeterek, “Halka zarar verme, olmazsa kökün kuruyup gidersin.” şeklinde hikmetli bir söz bırakıp gitmiştir. Biz, Şah Kocam'ın çınar ağacı gibi uzun yıllar yaşayıp, çoğunluğa gölge, garip ve miskinlere korunak olmasını istiyorsak, vatandaşlara boş yere zarar vermememiz gerekir. Bütün Şincan'ı yöneten general hazretleri, avuç içi

¹⁷⁷ Ötkür, **age**, s. 117

*kadar olan Kumul diyarından nişancı ve para almadan da amacına ulaşabilir.*¹⁷⁸

Bu sözlerinde vicdanlı bir yöneticinin nasıl olması gerektiğini anlatan Noşirvan Teyci, bunu şahı çok da fazla kızdırmadan yapmanın yolunu bilmektedir. Şamehsut gerek tecrübesi gerekse kendisine duyulan saygıdan ötürü onu azarlamaz. Ancak artık görevi sona ermiştir. Şah onu hacca göndermeyi teklif ederek makamını kibarca elinden alır.

Şamehsut, Noşirvan Teyci'nin doğru söylediğini bilse de, duymak istemiyor; gözlerini yumarak bu yaşlı Teyci'den nasıl kurtulmak gerektiğini düşünüyordu. Fakat Noşirvan Teyci'nin en eski ve çok hizmet etmiş ak saçlı bir Teyci olduğunu, özellikle de halk içinde yüksek itibarının olduğunu hatırlayıp, onu hemen cezalandırmaya cesaret edemiyordu. Sonunda kendine göre bir yol buldu ve şöyle dedi:

*—Noşirvan Teyci! Siz çok hizmet edip yoruldunuz. Ömrümün sonunda bile olsa, hacca gitsem deyip kaç defa istek bildirmiştiniz. Size izin. Hacca gitmeye hazırlanın. Sizin vazifenizi Haşir Teyci yürütsün!*¹⁷⁹

Böylelikle Haşir Teyci istediğine ulaşır ve büyük teycilik makamı kendisine kalır. Noşirvan Teyci ise ezenler içerisinde ezilenlerin haklarını koruduğu için cezalandırılır.

¹⁷⁸ Ötkür, **age**, s. 118

¹⁷⁹ Ötkür, **age**, s. 119.

SONUÇ

Modern Uygur edebiyatının en önemli romanlarından biri olan *İz*; gerek konusu gerekse anlatım teknikleriyle edebiyat tarihimiz açısından değerli bir üründür. Tarihî hadiseleri belgesel anlatım yöntemiyle anlatan Abdurehim Ötkür'ün, romanın önsözünde de belirttiği üzere, gelecek nesillere ölmez bir eser bıraktığını söylemek mümkündür.

Bu tez çalışması, *İz* romanının şahıs kadrosunu incelemeye ve gerekli görülen yerlerde Sevinç Çokum'un *Hilal Görününce* romanının şahıs kadrosuyla karşılaştırmaya dayanmaktadır. İncelemeye yaparken "Marksist Kuram"ı ön planda tutmaya çalıştık. Nitekim *İz* romanı her ne kadar Uygur Türklerinin istiklal mücadelesini konu alıyor olsa da, romanda ağırlıklı olarak zengin fakir çatışmasının var olduğunu söylemek mümkündür. Torpak Ayaklanması gibi Tömür Helpe isyanının da temelinde milli kaygılar değil, öncelikli olarak ekonomik kaygılar vardır. Halk, ağır vergiler ve şiddetli zulümler altında öylesine perişan bir hayat sürmektedir ki Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisini de göz önünde bulundurduğumuzda, milli kaygılar taşıyacak seviyede değildir. Sevinç Çokum'un *Hilal Görününce* romanında ise tam tersine milli kimlik vurgusunun ekonomik kaygılardan çok daha önde olduğu görülür. Kırım Türklerinin, Kırım Harbi sırasında Osmanlı askerlerine yardım ederek, Rus yönetimine karşı bağımsızlık mücadelesi vermesini anlatan romanda Türklük vurgusu çok kere yapılmıştır. Ancak bu romanda da yine, Rusların Türklerden çok daha varlıklı oldukları ve onların topraklarını elde etmeye çalıştıkları görülür. Bu bakımdan iki romanın şahıs kadrosunu Marksist kuram bağlamında karşılaştırmalı olarak incelemenin yararlı olacağını düşündük.

Roman kişilerini, Marksist kurama göre “ezenler” ve “ezilenler olarak ikiye ayırdık. İlk grupta genel olarak zengin beyler yer alır. Bunların bir kısmı yönetici veya asker bir kısmı da din adamlarıdır. İkinci grupta fakir bırakılıp zulüm gören insanları ele aldık. Bunlar genel olarak bakıldığında her iki roman için de köylü insanlardır. Çünkü iki roman da şehirden uzak küçük bir bölgeyi anlatır. *İz* romanının şahıs kadrosu oldukça geniştir. Ancak bunların birçoğu romanda fonksiyonel olarak yer almaz. Yazar tarihî hadiseleri neredeyse gerçeğine birebir uygun şekilde anlatmaya çalışmış ve bunu

yaparken kanımızca ufak da olsa olaylara katkısı olan kişilerin adlarını bile zikretmeye özen göstermiştir. *Hilal Görününce* romanında ise az sayıda ancak fonksiyonel kişiler yer alır. Bu bakımdan karşılaştırma yaparken kişileri birebir örtüştürmek mümkün değildi. Esas konumuz olan *İz* romanındaki kişileri merkeze alarak yeri geldiğinde *Hilal Görününce* romanındaki kişilerle bağlantılar kurmaya çalıştık.

Romandaki yerli yöneticilerin, halkın aleyhine olarak Çinlilerle birlikte hareket ettiği görülmektedir. Yöneticilerin kendi halkı yerine yabancı kuvvetlerle iş birliği yapması günümüzde de sıkça karşılaştığımız bir çıkar politikasıdır. Marksist açıdan baktığımızda bunu; güçlü, yani zengin olanın yanında yer almak olarak da yorumlayabiliriz. Halk, taleplerini belirli zamanlarda mektup aracılığı ile şaha iletme hakkına sahiptir. Bu gelenekleşmiş bir uygulamadır. Şahın amacı adil gözükmek, bu yolla halkın gözünü boyamaktır. Ayrıca halka tanınan bu hak sayesinde, yöneticiler olası bir kargaşaya karşı tedbir alabilmek için zaman kazanırlar. Eğer insanlar, memnun olmadıkları durumlar karşısında itiraz edebilecekleri herhangi bir kurumun varlığına en azından inanırlarsa, bunu kullanmaya çalışacaklar ve böylece tepkileri yumuşamış olacaktır. Nitekim yönetimin menfaatine uymayan istekler yerine getirilmemekte, hatta mektubu yazan kişi cezalandırılmaktadır. Nizam Dede halkın hakkını savunacak kurumların varlığına inanmadığı için, tepkisini sert bir şekilde dile getirir. Hukuki değil, fiziksel gücünü ortaya koyar. Ve fiziksel gücünü ortaya koyanların çoğalmasıyla ayaklanma başlatılır.

Halkın üzerinde kendine bir tanrı gibi söz hakkı tanıyan şah, asıl suç işleyenin kendisi olduğunu göz ardı ederek isyancılara bir mektup göndererek, eğer silahı bırakırlarsa onları affedeceğini söyler. Onun gözünde suç sayılan şey namlunun kendisine doğrultulmasıdır. Ancak bunu uygun kılıfa koyması önemli bir husustur. Hiçbir sömürü düzeni, hiçbir derebeylik kendisinden daha güçlü bir halk telaffuzunda bulunmaz. Açıkça belirtilemeyecek olan şey halkın, şahın iktidarı karşısında bir tehdit oluşturduğudur. Bu belirtildiği takdirde zaten şahın mutlak otoritesi sarsılır. Bu sebeple hitap şeklinde ezici bir vurgu vardır. Tehdit vardır.

Raci Bala örneğinde gördüğümüz üzere, intikam alma isteği isyanı alevlendiren önemli sebeplerden biridir. Türk ananeleriyle yaşayan birisi için intikamın sebebi bir namus meselesi olduğunda gözü başka hiçbir şeyi görmez. Açlık, sefalet, hor görülme, işkence ile sınan halk için sabrın taşıdığı noktalardan biri namus kaygısıdır. Özellikle delikanlılık çağında birinin tıpkı Raci Bala gibi sevdiği kızı zorla alıkoymak büyük bir intikam ateşinin yanmasına sebep olur.

Şamehsut, sözde şifa bulmak adına, genç kızlara geçici nikâh kıyıp, onlarla birlikte olur. Nikâhsız ilişkinin yanlış görüldüğü İslam kurallarını çiğnememek adına böyle yola başvurulmuş, uydurma bir nikâhla günahın üstü örtülmeye çalışılmıştır. Ancak bunun ne İslam'da ne de gelenekte yeri vardır. Güçlü olanın güçsüz olanı ezmesine zulüm diyoruz. Zulüm genel olarak bakıldığında iki çeşittir. Birisi açıktan yapılır, diğeri ise gizliden. Gizliden yapılan zulümler geçici nikâh gibi kılıfına uydurulanlardır. Geçmişten günümüze her ikisi de devam etmekte ancak kılıfına uydurulanlar açıktan yapılanlardan çok daha büyük çaplı zararlar vermektedir.

Yazar, romanda genel olarak yön kavramına önem vermiş, ince ayrıntıya girmiş, manasız bir natüralist tavır sergilemiştir. Ancak bu natüralist tavrın romanda işlevsel bir amacı yoktur. Mesela saray kapısının tam olarak hangi yöne baktığı olayların gidişatı için herhangi bir öneme sahip değildir. Hâlbuki *İz* vaka ağırlıklı bir metindir. Yazar, roman içerisinde bazı kısımlarda gereksiz ayrıntılara yer vererek muhtevaya zarar vermiştir. Bunlar arasında, uzunluk ölçümleri, sayılar, kişi adları en belirgin olanlarıdır. Romandaki olaylara hemen hiçbir katkısı olmayacak kişilerin adlarıyla okuyucunun zihnini yormuş, gerekli gereksiz her şeyin uzunluğunu, miktarını belirtmeye çalışarak bir kargaşa yaratmıştır.

Yöneticilerle bağları kuvvetli ve varlıklı insanların asıl görevi halkın yanında olmak, eşit paylaşımı sağlamak ve demokratik olmayan yönetimlerde yöneticilerin istekleri gibi hareket etmelerini kısıtlamak olmalıdır. Ancak romandaki alt kademe yöneticilerin büyük çoğunluğu kendi çıkarlarından başka hiçbir şey düşünmeyen kişilerdir. Niyaz Dorga'nın da halkın menfaatine hiçbir şey yapmadığı, itibar kazanıp zenginleşebilmek için her yolu denediği görülür. Öyle ki kendi onurundan bile vazgeçer. Daha fazla itibar görmek ve zenginliğini artırmak için her yolu mubah

sayabilecek karakterde biri olan dorganın, bu yolda onurunu bile hiçe sayması şaşırtıcı değildir. Eşitlik ve özgürlüğe inanmayanların ceplerini doldurabilmek için başkalarının önünde eğilmesi toplumsal sınıfları meydana getiren sebeplerden biridir. İnsanların kendi hak ve özgürlüklerinin bilincinde olduğu, bunların savunmasını yapabildiği ve satın alma gücünü biriktirmek yerine paylaşabildiği toplumlarda ise sınıf farklılıkları kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Romana baktığımızda, imamın dorganın, dorganın şahın, şahın ise Mançu imparatorunun önünde eğildiği görülür. Yani her basamak bir üsttekine köle olmak zorundadır. Şah, hâkimiyetinin devamı ve çıkarlarının korunması için Mançu İmparatoru'na, asker ve beyler de şaha yalakalık etmektedirler. Toplumsal eşitliğin olmadığı yönetimlerde alt sınıf üst sınıfın isteklerini koşulsuz yerine getirmek ve ona şirin gözükmek zorundadır. Üst sınıf “daha güçlü” olandır. “Güç” ise daha fazla para demektir. İslami anlayışa uygun olmayan bu menfaatçi sistem bir imam için parçası olunamayacak bir şeydir. Ancak İmam Hoşur'un bu sistemin bir parçası olduğunu görüyoruz. Fatiha suresinin beşinci ayetine tamamen ters bir şekilde Allah'tan başkasını kendine yardımcı edinmiştir. Şöhretini, sahip olduğu ilme ve Allah'ın lutfuna bağlamayarak Niyaz Dorga'yı veyahut daha doğru bir tabirle yönetimi, her şeyin üzerinde bir güç olarak görmüş ve böylece görevinin ve inancının tamamen dışına çıkmıştır. Dahası, dini alet ederek sahip olduğu yanlış düşünceleri ve uygulamaları da halka, doğru olan buymuş gibi dayatmaktan geri kalmayacaktır:

Marks'ın ünlü “Din toplumun afyonudur.” sözü üzerine çeşitli yorumlar yapılmış, tam olarak ifade edilmek istenin ne olduğu tartışılmıştır. Marks neyi kastetmiş olursa olsun, sözünün İmam Hoşur örneğinde doğruluk kazandığını göstermek istiyoruz. Nitekim Hoşur, dinin kurallarını kendi çıkarlarına alet ederek halkı aldatmaya çalışacaktır. Dünya tarihine bakıldığında insanları daha doğrusu kitleleri yönlendirmenin en güçlü yolunun din olduğu görülmektedir. Çünkü inanmak ihtiyacı birçok insan için karşı konulamaz bir durumdur. Üstelik dini inançların “kutsallık” çerçevesinde yer alması, insanların onlara olan bağlılığını artırmaktadır. Hoşur da bunu bildiği için Niyaz Dorga'nın isteklerini dinin gerekliliklerindenmiş gibi göstererek ahalinin onlara karşı çıkmasını yahut tepki göstermesini engellemek istemektedir. Yani dorganın çıkarlarını din kılıfına sokarak halkı uyuşturacaktır.

Nitekim Üveyis Mufti de, Seferkul'un senedinde yapılan sahtekârlığa ortak olmuştur. Bir müftünün böylesine açıkça bir sahtekârlığın içerisinde yer alması hem dinî açıdan hem de sınıfsal açıdan oldukça büyük bir zulümdür. Hile ile birinin malına ve canına kast etmenin insani hiçbir yanı yoktur. Sözünden dönmenin caiz olmadığını söyleyen müftü, yaptıkları zulmü ise görmezlikten gelmektedir. Ona göre dinin kuralları yalnızca ezilen sınıf için geçerlidir. Parası ve gücü olanlar için her şey mubahtır.

Netice olarak; *Hilal Görününce* romanının teknik bakımdan *İz* romanından daha başarılı olduğunu söylemek mümkündür. İki roman da vaka ağırlıklıdır. Ancak Abdurehim Ötkür'ün zaman zaman ayrıntılı psikolojik çözümlemeler yapmaya çalıştığı veyahut çok uzun tasvirlerle yer verdiği görülmektedir. Modern roman tekniklerinin tam olarak oturmadığı, istikrarsız bir anlatımı vardır. Bir yanda okuyucusuna açıklama yapmak için olayları kesen bir Ahmet Mithat, diğer yanda değişik bakış açıları kullanan bir Wirginia Woolf, hatta nasihat vermek için sazı eline alıp nazım söyleyen bir Dede Korkut görebiliriz. Bununla birlikte, bu eserin, özellikle Anadolu sahasında çok fazla tanınmayan modern Uygur edebiyatının tanınmasında ve iki sahanın kaynaşmasında yararlı olacağını düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

ALPTEKİN, Erkin, “Çin’in Doğu Türkistan Siyaseti”, **Türk Kültürü**, Ağustos 1983, S. 244, s. 21.

ALPTEKİN, İsa Yusuf, **Doğu Türkistan’da Kızıl Çin Vahşeti**, İstanbul, 1970.

AYTAÇ, Gürsel, **Genel Edebiyat Bilimi**, Say Yayınları, İstanbul, 2003.

BAKIRCIOĞLU, N. Ziya, **Başlangıçtan Günümüze Türk Romanı**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1996.

BELGE, Murat, **Marksist Estetik**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1997.

BİLGEGİL, M. Kaya, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

BUĞRA, Mehmet Emin, **Şarkî Türkistan Tarihi**, Ankara, 1987.

ÇETİN, Nurullah, **Roman Çözümleme Yöntemi**, Öncü Kitap, Ankara, 2011.

EKBER, Kadir, “Töhpikar Edip ve Tetkikatçı Abdurehim Ötkür”, **Bulak**, Nisan 1993.

EAGLETON, Terry, **Edebiyat Eleştirisi Üzerine**, Çev. Handan Gönenç. Eleştiri Yayınevi, İstanbul, tarihsiz.

EMET, Erkin, **Çağdaş Uygur Şiiri Antolojisi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

ENGELS, Friedrich, **Doğanın Diyalektiği**. Çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, Ankara, 1970.

FREVILLE, Jean, **Sanat ve Edebiyat**. Çev. Serif Hulusi. Payel Yayınevi, İstanbul, 1968.

GARAUDY, Roger, **Marks İçin Anahtar**, Çev. Ahmet Taner Kışlalı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1975.

GÖMEÇ, Saadettin, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

GÜLENDAM, Ramazan. “Marksist (Toplumcu Edebiyat) Eleştirisi”, **Hece Dergisi Elestiri Özel Sayısı**, Temmuz 2003. s.77-79.

GÜNAY-TÜRKEŞ, Umay, **Türklerin Tarihi-Geçmişten Geleceğe-**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.

HİLAV, Selahattin, **Edebiyat Yazıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

JAMESON, Fredric, **Marksizm ve Biçim**, Çev. Mehmet H. Doğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.

KAPLAN, Mehmet, **Hikâye Tahlilleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.

KAŞGARLI, Sultan Mahmut, **Çağdaş Uygur Türkleri’nin Edebiyatı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

KİTAPÇI, Zekeriya, **Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri Arasında İslamiyet**, Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 2004.

KUDRET, Cevdet, **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman**, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1998.

KUTLU, Şemsettin, **Başlangıçtan Günümüze Kadar Türk Romanları**, Toker Yayınları, Ankara 1982.

LEQUENNE, Michel, **Marksizm ve Estetik**, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 2000.

LUKACS, Georg, **Avrupa Gerçekçiliği**, Çev. Mehmet H. Doğan. Payel Yayınları, İstanbul, 1987.

LUNN, Eugene, **Marksizm ve Modernizm**, Çev. Yavuz Alagon, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1995.

MANDEL, Ernest, **Marksizme Giriş**, Çev. Orhan Dilber ve diğer, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1996.

MARX, Karl ve Friedrich Engels, **Alman İdeolojisi**, Çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, İstanbul, 1976.

MARX, Karl ve diğer, **Sanat ve Edebiyat**, Çev. Aziz Çalışlar, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1996.

MARX, Karl ve Friedrich Engels, **Sanat ve Edebiyat Üzerine**. Çev. Murat Belge, Birikim Yayınları, İstanbul, 2001.

MARX, Karl ve Friedrich Engels, **Yazın ve Sanat Üzerine**, Çev. Öner Ünalın. Sol Yayınları, Ankara, 1995.

MORAN, Berna, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

NECİP, Emir Necipoviç, **Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü**, (Çev. İklil Kurban), TDK Yayınları, Ankara 1995.

ÖTKÜR, Abdurehim, **İz**, Şincan Helk Neşriyeti, Ürümçi 1985.

ÖZKAN, Nevzat, **Türk Dünyası (Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat)**, Geçit Yayınları, Kayseri, 1997.

RAHMAN, Abdukerim, **Uygur Edibiyati Tarihi**, Pekin 1993.

STEVIĆ, Philip, **Roman Teorisi**, (Çev. Doç. Dr. Sevim Kantarcıoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

TEKİN, Mehmet, **Roman Sanatı ve Romanın Unsurları**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1889.

WELLEK R., A. Warren, **Edebiyat Biliminin Temelleri**, (Çev. A.E. Uysal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

ÖZ GEÇMİŞ

1987 yılında Eskişehir’de doğdum. İlk ve ortaöğrenimimi İzmir Hâkimiyet-i Milliye ilköğretim okulunda, liseyi ise İzmir Kız Lisesinde tamamladım. 2006 yılında girdiğim Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden 2010 yılında mezun oldum. Bir yıl sonra Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim dalında yüksek lisans eğitimime başladım.

ÖZET

İz romanı hem Abdurehim Ötkür'ün yazın hayatında hem de Uygur modern edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Uygur Türklerinin Çin zulmü altında ezilmeleri ve isyan etmelerini anlatan tarihî roman, temelde zengin-fakir çatışmasına dayanmaktadır. Aynı şekilde Rus zulmü altında ezilen Kırım Türklerinin, Kırım Harbi sırasında yaşadıklarını anlatan *Hilal Görününce* romanında da zengin-fakir çatışması yer almaktadır.

Bu çalışma Marksist kuram çerçevesinde *İz* ve *Hilal Görününce* romanlarındaki şahıs kadrosunun karşılaştırmalı incelemesini kapsamaktadır. Çalışma dâhilinde alıntılanan kısımların estetik aktarması da yapılmıştır. Ayrıca Modern Uygur Edebiyatı, Abdurehim Ötkür ve *İz* romanı hakkında edebiyat alanında Türkiye'de yapılmış çalışmaların sayısının az olması, bu konuyu ele almamızda önemli bir sebeptir.

Çalışmamızın giriş bölümünde tarihî roman türü, *İz* romanı, Doğu Türkistan'ın siyasi tarihinde Kumul Çiftçiler Ayaklanması ve inceleme yöntemi hakkında bilgi verdik. Birinci bölümde modern Uygur Edebiyatı hakkında genel bir bilgi verip roman yazarı Abdurehim Ötkür'ün hayatı, edebi kişiliği ve eserlerini tanıttık. İkinci bölümde; *İz* romanının şahıs kadrosunu esas alarak, Marksist Eleştiri Kuramının ışığında bir sınıflandırma yaptık. Böylece “ezenler” ve “ezilenler” olarak iki ana başlık ortaya çıktı. “Ezenler” başlığı altında yöneticileri, beyleri, beyzadeleri, askerleri ve din adamlarını ele aldık. Bunlar; genel olarak çıkarları doğrultusunda hareket eden, para ve itibar kazanmayı hedef seçmiş, bu yolda her türlü ahlaksızlığı yapabilecek insanlardır. Parası ve gücü olmayan insanlara eziyet ederler. Kendilerinden güçlü olanlara ise yalakalık etmek ortak özellikleridir. “Ezilenler” başlığı altında ise köylüleri ve devrimcileri ele aldık. Bölgedeki neredeyse tek geçim kaynağının hayvancılık olması sebebiyle ezilen sınıfı meslek gruplarına göre ayırmak mümkün olamadı. Devrimcileri ise silahlı mücadeleye katıldıkları için farklı bir başlıkta ele almayı uygun gördük. Nitekim ezilen bütün köylüler silahlı mücadeleye katılmamıştır. Ezilen köylü sınıfa ve devrimcilere baktığımızda ise hemen hepsinin genel olarak iş gücü sebebiyle sömürüldüğünü görürüz. Şahın hayvanlarına karşılıksız olarak bakmanın haricinde, kimi köle olarak

inşaatlarda zorla çalıştırılır, kimi ise haksız yere hapse atılıp mahkûm edilir. Devrimciler içerisinde erkekler, kadınlar ve aydınları ayrı başlıklar altında değerlendirdik. Nitekim kadınları Marksist feminist eleştiri yönteminin ölçütlerini kullanarak yorumlamayı seçtik. Aydınlar ise ikisinden farklı olmak üzere ele alınmıştır. Devrimciler içerisinde cesaretiyle ön plana çıkan birçok roman kişisi vardır. Bu durum da silahlı mücadelenin olmazsa olmazlarından. Ancak son derece saf ve iyi niyetli olan bu insanların yumuşak tabiatları sebebiyle çokça zarar gördükleri de romanda vurgulanan noktalardan biridir. Nitekim *İz*, sömürülenin kazandığı, mutlu sonla biten bir roman değildir. Gerçek hadiselerin konu edilmesi sebebiyle sömüren sınıfın zaferiyle son bulur. Ezilen devrimci sınıf öldürülerek ve sindirilerek isyan bastırılır.

Çalışmamız genel bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç kısmından sonra bibliyografya ile tamamlanmaktadır. Çalışmamızın Uygur Modern Edebiyat sahasında yapılacak çalışmalar için yarar sağlamasını temenni ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: *İz*, Adburehim Ötkür, Hilal Görününce, Sevinç Çokum, Kumul Çiftçiler Ayaklanması

ABSTRACT

The novel '*İz*' occupies an important place both in Abdurehim Otkur's professional carrier as a writer and modern Uygur literature. The historical novel which narrates the Uygur Turks' persecution under Chinese rule and their rebel against them is mainly based on the conflict between the rich and the poor. The same thing may be said about the novel '*Hilal Görününce*' which addresses the conflict between the rich and the poor concerning Crimea Turks' persecution under Russian rule during the Crimea War.

This study encompasses the comparative study of personage staff in novels '*İz*' and '*Hilal Görününce*' within Marxist theory framework. Within the study also aesthetic transfer of the quoted parts has been made. The lack of studies about modern Uygur Literature, Abdurehim Otkur and the novel '*İz*' in Turkey was the crucial cause for our decision of addressing this topic.

We tried to provide information about the historical novel as a type of novels, *İz* novel, Kumul Farmers Rebel in the political history of Eastern Turkistan and about our investigation methods. In first section after general information about modern Uygur Literature we introduced life, literate personality and works of novel writer Abdurahim Otkur. In the second section we firstly touched the functions of Marxist Criticism theory and after that we tried to make a classification of personage staff of *İz* novel in light of Marxist Criticism Theory. So, there appeared two main headings as the 'oppressors' and the 'oppressed'. We studied the governors, lords, princes, soldiers and the clergy under the heading 'Oppressors'. These; are generally the people who act for their own interests, who target only for their own money and esteem and the people who are capable of doing any immoralities for these purposes. They usually torture the people who don't have any money or power. But bootlicking in front of those who are more powerful than themselves is their common characteristic feature. And we studied the peasants and the revolutionaries under the heading 'Oppressed'. As almost the sole subsistence for the region was cattle breeding it was impossible for us to classify the 'oppressed' for their occupational groups. We considered it appropriate to study the revolutionaries under a separate heading for their participation in armed struggle. In

fact, not all the oppressed peasants participated in armed struggle. And when we take a closer insight to peasants and the revolutionaries we may see that, generally almost all of them are being exploited for their workforce. Except looking after the cattle of Shah unpaid, we may see some of them being forced to work on constructions as slaves, others being sentenced unjustly and put in jail. We evaluated the men, women and intellectuals among revolutionaries in separate headings. In fact, we decided to interpret the women using the criteria of Marxist feminist criticism methods. And the intellectuals have been studied separately from both. There are numerous novel characters coming forth for their courage among the revolutionaries. And this circumstance is essential necessity of armed struggle. But, the fact of these people's being harmed for the cause of their being extremely pure and good willed is one of the highlighted points in the novel. In fact, 'İz' is not the novel which ends with the happy ending where the exploited are the winners. As a result of the narration of real events the novel ends with the victory of the exploiters. The revolution is pressed down by assassination and assimilation of oppressed revolutionary class.

Our study is completed with the chosen bibliography after a general evaluation and conclusion parts. We hope that, our study will contribute in the studies in the discipline of Modern Uygur Literature that will be carried out in future.

Key Words: İz, Adburehim Ötkür, Hilal Görününce, Sevinç Çokum, Kumul Farmers Rebel.